

## **Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online**

**Danskernes Historie Online** er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

### **Støt vores arbejde – Bliv sponsor**

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

### **Ophavsret**

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

### **Links**

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

# SØNDERJYDSKE ÅRBØGER

1<sup>STE</sup> HÅVBIND



1903

UDGIVNE AF

H. P. HANSSSEN-NORREMØLLE, P. SKAU  
OG N. ANDERSEN.

AABENRAA

I Hovedkommission hos **Gyldendalske Boghandel**, Kjøbenhavn,  
for Danmark, Norge og Sverige.

Trykt i H. C. Onnes's Trykkeri, Aabenraa.

# Den irske Nationalitetsbevægelse.

Af Gudmund Schütte.

Vilde jeg spørge den danske Almenhed, hvad Sprog der tales paa den engelske Øgruppe, vilde jeg i 999 af 1000 Tilfælde blive anseet for forrykt eller Ignorant, siden jeg kunde være uvidende om, at det selvfølgelig er Engelsk. Kanske knap den 1000de vilde ane, at det ikke er mit Spørgsmaal, men Svaret, der røber Uvidenhed: i Storbritannien og Irland tales der foruden Engelsk ikke mindre end trede Sprog: Walisisk (eller Kymrisk), Irsk og Højskotsk, alle tilhørende den keltiske Sproggruppe, som ogsaa omfatter Sproget i Bretagne samt Gallisk, der taltes i Oldtiden af Franskmandenes Forfædre (se min Artikel „Den nationale Vækkelse i Wales“, Dansk Tidsskrift 1899).

Den danske Ukyndighed skyldes naturligvis først og fremmest de Danske selv, idet vore historisk-geografiske Lærebøger indtil for kort Tid siden næsten systematisk ignorerede alt, hvad der laa udenfor de

europæiske Hovednationaliteters Alfarvej\*). Men i nærværende Tilfælde var der tillige den særlige Grund, at den keltisktalende Befolkning i vore Dage var skrumpet ind til at tælle ikke mere end 3 Millioner (mod 37 engelsktalende!); i selve England anede man knap dens Existens, og overalt, hvor man endnu vær-digede den en Tanke, hed det, at dens Dage var talte, at Englændernes Overmagt i Tal og Kultur snart vilde gjøre Ende paa de sidste Rester af Landets oprindelige Sprog.

Men saa en skønne Dag begyndte Kymrerne i Wales at lade høre fra sig, overraskende den engelske Verden ved et uanet kraftigt nationalt Liv, og i den seneste Tid har ogsaa de irske og højskotske Kelter meldt sig.

(Ogsaa i Bretagne er Kelterne begyndt at vaagne; det næsten udløde Sprog paa den lille Ø Man stræber man nu at pumpe Liv i; ja man gaar saa vidt, at man for ramme Alvor har paabegyndt Genoplivel-sen af Cornisk, Halvøen Cornwails keltiske Sprog, der nu i over 100 Aar har slumret rolig i sin Grav! De enkelte keltiske Nationalbevægelser er for nylig blevne samlede under en fælles Overledelse, og saaledes har

\*) Saadan noget som Sprogkort var en Utænelighed i alle Udgaverne af Erslevs Skoleatlas og savnes endnu i Kortbilagene til Granzows geografiske Lexikon, hvor desuden Textmeddelelserne om Nationalitetsforhold ofte er vildledende. Hvor langt forud for os er ikke de tyske Geografer i dette Kapitel! (Som en hæderlig Undtagelse bør fremhæves et Atlas, udgivet for Folkehøjskolen; her er endelig den tyske Skik med at hidsette Sprogkort optagen.)

Europas Vestkant endelig faaet sin Pankeltisme, ligesom dets Østkant allerede i halvhundrede Aar har haft sin Panslavisme og dets Centrum sin Pangermanisme.

Der er rigtignok en væsentlig Forskel mellem Kelternes Nationalbestræbelse og de andres: medens Slaverne og Germanerne tæller hver omkring 100 Millioner, deriblandt et Par af Europas mægtigste Herskerfolk, og indtager ganske sluttede Omraader, tæller de keltisktalende Folk som sagt kun et Par Millioner, uden en eneste selvstændig Nationalstat, og fuldstændig uden geografisk Forbindelse. Ingen af Europas Nationalbestræbelser har i de nævnte Henseender saa ugunstige Vilkaar som den keltiske, — man skulde paa Forhaand synes, den var fuldstændig haablos, ja meningsløs. Den Slags Ting som at ville genoplive et fuldstændig uddødt Sprog, der tilmed ikke engang ejer en Literatur, hører jo nærmest hjemme i Daarekisten. Men lad Bevægelsen være absurd, — naar den faktisk kan faa Folk revet med, bliver den dobbelt interessant, netop paa Grund af sin Absurditet. Og forresten kan man sige, at den med sit Lavmaal af gunstige Udsigter har en vis Værdi som Maalestok for de andre Nationalitetsbevægelser Gennemførlighed.

Forinden vi giver os nærmere i Lag med den irske Nationalbevægelse, maa vi danne os en Forestilling om den keltiske Ejendommelighed. Ikke mange Racer har et saa fast Særpræg; den Skildring, som Romeren Cæsar giver af sin Tids Galler, passer endnu Ord til andet paa deres Efterkommere, Nutidens Franskmænd, saavel som paa deres Fætre Irlænderne.

Det keltiske Særpræg er imidlertid ikke let at anskueliggøre med faa Ord, thi det rummer saa mange forskelligartede Elementer. Man kan næsten sige, at dets mest betegnende Træk er Foreningen af tilsyneladende ganske uforenelige Modsætninger; det er næppe for ingenting, at Mundheldet „les extrêmes se touchent“ stammer netop fra Franskmændene, som jo er af keltisk Rod. Nordiske og tyske Iagttagere plejer gjerne at fæste Opmærksomheden paa den keltiske Letbevægelighed og Letsindighed, der fremhæves som Modsætning til den lovpriste germanske Grundighed og Paalidelighed, som en velkommen Baggrund for national Selvophøjelse. Men de germanske Iagttagere overseer i Reglen ganske, at Medaillen har en Bagside, at Kelterne trods deres uomtvistelige Letbevægelighed og Letsindighed alligevel paa mange Punkter bærer Prisen fremfor Germanerne i Stædighed og Standhaftighed. F. E. er den franske Nationalitet i Selvforvar utvivlsomt sejere end den tyske, og Frankrig er det eneste civiliserede Land i Europa, hvor Inddelingen i Smaaastammer har holdt sig uforandret fra den ældste Oldtid lige ned til Nutiden: først ved et Magtsprog af de franske Revolutionsmænd ophørte denne ældgamle Provinsinddeling at have administrativ Gyldighed, og endnu den Dag i Dag lever den videre i den folkelige Forestilling. — Hver enkelt af de to Hovedmodsætninger i Kelternes Karakter rummer atter en Modsætning; naar vi spørger om den moralske Værdi. Letbevægeligheden har, som det til Overmaal gentages af de germanske Kritikere, en Tilbøjelighed til at udarte til Humbug og Tøjlesløshed

(jfr. Panama-Affæren og den franske Revolution), men til Gængæld kan den ofte give sig Udslag i virkelig storlaaet Idealisme (jfr. Korstogsbegejstringen og Vedtagelsen af Menneskerettighederne i August 1789). Det tunge Element viser som ovenfor omtalt sin heldige Indflydelse gennem den Sejhed, hvormed den franske Nationalitet overalt formaar at hævde sig, men til Gængæld viser det ogsaa en uheldig Indflydelse gennem en vis Mangel paa praktisk Foretagsomhed og Kolonisationsevne, og Konservatismen udarter ofte til Snæversyn og Uimodtagelighed (jfr. Björnsons Udtalelser om Frankrigs „kinesiske Mur“).

Af de keltiske Nationalbevægelser er, som antydet, Kymrernes den ældste\*), men Irlændernes er den, der absolut fremviser de mest typisk keltiske Karaktertræk. Hvem der ønsker at vide noget nærmere om Irlænderne, vil jeg henvise til Professor Zimmers grundige Afhandling „Der Pankeltismus in Grossbritannien und Irland“ (Preussische Jahrbücher Bd. 93, 1898), samt til en Artikel af Mich. Macdonagh „Irish in Ireland“ (Contemporary Review Nr. 435, Marts 1902).

En lille Smule har den danske Almenhed paa Forhaand hørt om Irlænderne: deres rorende Kærlighed til „den grønne Ø“, deres Had og stædige Genstridighed mod de engelske Undertrykkere, paa den anden Side deres Ubekendethed i alle Livets Forhold, deres indbyrdes Uenighed, deres støjende Parlaments-

\*) Se min Artikel „Den nationale Vækkelse i Wales“ Dansk Tidsskrift 1899 (Referat efter Professor Zimmer).



Obstruktion, deres Fenier-Attentater, deres Whisky-Fylderi. For nærmere at illustrere nogle af disse Punkter skal jeg citere en Karakteristik, som Mich. Macdonagh giver af de irske Parlamentsmedlemmer: Mr. Macdonagh har i 14 Aar været Parlamentsreporter, han er efter Navnet at domme selv Irlænder. og seer aabenbart paa Irlænderne med Kritik, men dog med Sympati, saa hans Ord maa have Vægt. Han giver sine Landsmænd i Parlamentet følgende Skudsmaal: „De er lidenskabelige, bevægelige, uden Selvkontrol, pirrelige overfor Kritik, de modtager modsatte Meninger med høje Udraab af Misbilligelse og Haan; de er skodesløse i deres Fremstillinger, grovkornede, skændesyge, veltalende, vittige, humoristiske — ufri-villig ligesaa ofte som med Hensigt — og i selskabelig Underholdning aandfulde, elastiske, modtagelige og overmaade opsatte paa at behage.“ Til Sammenligning læse man hans Karakteristik af de engelske Medlemmer: „tilbageholdne, tavse, taalmodige, stolte og noget storagtige, men tolerante overfor Meninger, som de anseer for taabelige og fordærvelige, hensynsfulde i deres Udtryksmaade overfor andres Følelser, praktiske, beherskede alene af Fornuft, fantasiløse — kan hælde — og ganske sikkert ubevægelige.“ Denne Mr. Macdonaghs Skildring af Racemodsætningen gør Indtryk af at være i alt væsentligt rigtig; blot savner vi i Karakteristiken af Irlænderne en Henvisning til det seje eller stædige Element, som Mr. Macdonagh forresten andensteds tilstrækkelig fremhæver.

Den kulturelle Begavelse, som man i Almindelighed er enig om at indrømme Kelterne, fik tidlig Lej-

lighed til at udfolde sig paa Irland. Skønt Ierne aldrig blev underkastede Romervældet, naaede den romerske Kultur dog derover; Ierne hentede den frivillig sammen med Kristendommen, og efterat Dekadencen forlængst var indtraadt i selve Romerkulturens Hjemlande, beholdt denne Kultur et Tilflugtssted paa den fjærne Ø, som ingen Romer nogensinde havde betraadt. En saadan Pleje af den fremmede Kultur betød ingeniunde en Tilsidesættelse af den nationale; tværtimod blomstrede den nationale Kultur blot saameget desto frodigere, og der dannede sig navnlig en rig historisk Litteratur. Saaledes frededes og styrkedes den irske National-Enhed ad aandelig Vej, samtidig med, at den snævre Clans-Følelse\*) i politisk Henseende splittede Landet og omsider gjorde det til et Bytte for de engelske Erobrere. Vore svage historiske Kundskaber plejer kun at dvæle ved Splittelsen; i Virkeligheden er der langt mere Grund til at lægge Mærke til det seje Sammenhold, som den irske Nationalitet trods alle Clans-Fejder lagde for Dagen gennem et langt Tidsrum. Professor Zimmer siger herom (S. 63): „Den irske Nationalitet har indtil Elisabeths Tid bevist en forbavsende Assimilationsevne overfor fremmede, selv i store Masser indtrængende Elementer. Den optog og assimilerede fuldstændig de utallige Skarer af Nordmænd og Danske, som fra ca. 800 til 1100 slog sig ned allevegne i Irland, stærkest i Kystegnene og paa de sejlbare Floder til langt ind

---

\*) „Clan“ er den keltiske Betegnelse for Stamme.

i det Indre: de hedder i det 9. og 10. Aarhundrede i Krønikerne endnu Udenlandske Irer (Gall-Goidil), men i det 12. Aarhundrede Fuld-Irer. Ganske samme Skæbne traf de Anglo-Normanner, der fra 1170 nedsatte sig paa irsk Grund, i Munster og i Connaught (Mayo): selv de haardeste Straffe, som engelske Herskere i det 14. Aarhundrede satte paa Irisering, frugtede intet. I Elisabeths og Cromwells Dage er ikke sjælden de varmlodigste Irer Efterkommere af Anglo-Normanner. Saaledes er det begribeligt, at man, da den engelske Kirke indførtes af Elisabeth som Statskirke ogsaa i Irland, saa sig nødt til at oversætte de kirkelige Skrifter paa Irsk, for dog at vinde nogen Indflydelse paa Folket. Denne Anerkendelse af Irsk som Irlands Nationalsprog er tillige Vendepunktet. Iernes forenede religiøse og politiske Modstand forte til en halvtredjehundredaarig raa Undertrykkelse af alt Irsk: de politiske Førere blev berøvede deres Besiddelser og Magt, Gejstligheden ligeledes. Paa Hensrettelserne, Konfiskationerne, Fængslingerne og Landsforvisningerne fulgte William III.s bekendte „Uskikethedslove“, der lidt efter lidt røvede de katolske Irer alle borgerlige Rettigheder, vanskeliggjorde dem Udøvelsen af Handel og Haandværk og gjorde dem den offentlige Udøvelse af deres religiøse Pligter næsten umulig. Det irske Sprog blev fuldstændig fortrængt fra enhver offentlig Brug i Forvaltning og Retspleje, men Udryddelsen og Forarmelsen af den irske Adel og Udplyndringen af den katolske Kirke havde meget værre Følger for det irske Sprog: de irske lærde Undervisningsanstalter, hvori irsk Sprog,

Literatur og Historie fik en uden Sammenligning højere Pleje end Datidens nationale Sprog i Tyskland og Frankrig, alle disse faldt i Ruiner og sultede ihjel, hvorved den videnskabelige Beskæftigelse med irsk Sprog og Literatur henimod Midten af det 17. Aarhundrede hørte op. De hos Iernerne som hos alle Kelter fra gammel Tid bestaaende literære Stænder Barderne, Sagnfortællerne, Oldforskerne og de Retskærdede havde ved Clanshovingenes Ødelæggelse mistet deres Beskyttere; de maatte se sig om efter andre Erhverv, og saaledes ophørte omsider ved Slutningen af det 18. Aarhundrede Brugen af Irsk som literært Sprog næsten ganske. Men hvad 200 Aar ikke havde formaaet, var Tilintetgørelsen af selve det irske Sprog. Dengang i Aaret 1771 den successive Ophævelse af „Uskikkethedslovene“ begyndte, der afsluttedes med Katolikkernes Frigørelse 1829, da var det fra Literaturen og fra det offentlige Liv fortrængte Irsk Folkets Samkvemssprog sikkert i samme om ikke i videre Omfang som det, hvori samtidig Kymrisk i Wales var Kymrernes Sprog“ \*).

Den Sammenligning, Professor Zimmer opstiller mellem Irland og Wales, er nærliggende nok, forsaavidt som det begge Steder drejer sig om keltisk Race.

---

\*) Side 66 siger Professor Zimmer: „Paa det første irske Oprørs Tid og navnlig i de første Tiaar af „Uskikkethedslovene“ blev hos de katolske Irlændere Begrebet „at lære Engelsk“ regnet for et og det samme som at blive Protestant, d. v. s. Forræder mod den irske Religion (Katholicismen) og Englænder, d. v. s. Forræder mod den irske Sag.

men der er jo ellers den væsentlige Forskel, at den keltiske Nationalitet i Wales langtfra har været underkastet en saadan Forfølgelse som i Irland. For at finde et nøjagtigt Sidestykke til de irske Forhold maa vi gaa andensteds hen, vi maa vende os til Forholdet mellem Slaver og Tyskere. I Bøhmen træffer vi den fuldstændige Parallel: et Folk, der ved den nyere Tids Begyndelse havde hævet sig til en bevidst Selvhævdelse, med en kraftig Literatur paa Modersmaalet osv., men som efter sit politiske Nederlag i Trediveaarskrigen blev underkastet den voldsomste religionsnationale Forfølgelse, hvorved hele den nationale Blomstring blev knækket og alt, hvad Landet besad af Intelligens og Dannelse, forjaget eller denationaliseret. saa at kun den raa Almue beholdt den gamle Nationalitet.

Overalt, hvor et Folk er kommet i en saadan Stilling, vil det omtrent enstemmig hedde, at dets Dage snart er talte, at den gamle Nationalitet ogsaa hos Folkets brede Lag snart vil være gaaet al Kødets Gang. Denne Opfattelse hører til de populære Misforstaaelser, hvoraf de nationale Spørgsmaal forvolder saa mange. Er der noget, man kan gøre sikker Regning paa, da er det netop, at den undertrykte Nationalitet en skønne Dag vil komme til Live og kræve sig respekteret, — det er en simpel Følge af den stigende Kultur og Selvfølelse hos Masserne. Saa længe Almuesmanden overhovedet bøjer Nakken for Overklasserne, gør han det ligesaa lydigt i sproglig Henseende som i alt andet: det er „fint“ at tale som de Fornemme osv.; men saasnart han begynder at op-

ponere i det sociale, er det et Tidsspørgsmaal, naar han vil begynde at opponere ogsaa i det nationale: at det fremmede Sprog tales af de fine, er fra nu af ofte kun een Grund mere for at hade det. Denne Udvikling gentager sig atter og atter, og saaledes er det ogsaa gaaet i Wales og i Bøhmen: begge Steder kom den tilsidesatte Nationalitet en skønne Dag til Gennembrud og kæmpede sig derpaa langsomt frem til Anerkendelse.

Hvorledes er det nu gaaet i Irland? Svaret lyder: ganske anderledes. Nojagtig fra det Tidspunkt, da Forfølgelsen mod Nationaliteten sagtnede, og da Sosternationaliteten i Wales begyndte at kæmpe sig fremad, begyndte den irske Nationalitet at gaa tilbage. Denne Nationalitet, som i 200 Aar havde spottet den brutaleste Undertrykkelse, nogen Nationalitet har været udsat for, den blev fra det Øjeblik, da den sattes i Frihed, greben af en galopperende Svindsot. Man kan sige, at Folket blev som bjærgtaget af en pludselig Iver efter at tale sine Fjenders Sprog, og det endda uden at det forøvrigt blev en Smule mere engelskvenligt end før: tværtimod foregik det nationale Selvmord samtidig med, at Folket vaagnede til den kraftigste politiske Selvhævdelse overfor Englænderne.

Det kan ikke nægtes, at slige Foreteelser ved første Øjeblik næsten bringer Forstanden til at staa stille, men en Motivering maa der naturligvis findes, Spørgsmaalet er blot, hvor meget man skal tillægge almindelige europæiske Tidsstrømninger og andre

udenfra virkende Faktorer, og hvor meget man skal tillægge Irlændernes særlige nationale Egenskaber.

Blandt de udenfra virkende Faktorer var det engelske Systemskifte i Irland den første Betingelse for, at Hadet mod det engelske Sprog og den engelske Kultur kunde tabe sig; den vigtigste Mærkepæl for Omsvinget var Loven om Katolikkernes Emancipation (1829). Her spillede det en ikke ringe Rolle, at England i sin Tid havde overdrevet Tvangsherredømmet i den Grad, at det næsten havde tvunget sine egne Kolonister over paa Irlændernes Side: den økonomiske Tilsidesættelse, som var bleven Irlands Lod, havde nemlig næsten ligesaa følelig ramt Kolonisterne som de Indfødte, og efterhaanden havde der saaledes blandt mange af de engelske Elementer udviklet sig en levende Misstemning mod Moderlandet. Denne Misstemning fik sit Udtryk gennem det irske Parlament, hvori kun Protestanter havde Sæde, og fra at klage over deres egen Forurettelse naaede flere og flere til at gøre sig til Talsmænd for de katolske Irlænderes Krav; Irlands politisk retsløse Masser lærte derved efterhaanden at se hen til saadanne Englændere som deres naturlige Forsvarere. Deraf udviklede der sig efterhaanden den Opfattelse, at man meget vel kunde være national Irlænder uden at tale Irsk, ganske paa samme Maade som mange Sønderjyder og Holstenere i dette Tidsrum mente, at man kunde være national Dansker uden at tale Dansk. Denne Opfattelse deltes af ingen ringere end den ny-irske Politik Grundlægger, O'Connel. Han mente, at Sprogforskellen var en Forbandelse, paalagt Menneskeheden af Gud siden

Opførelsen af Babelstaarnet, og ogsaa af kulturelle Grunde ønskede han Irskens Udslettelse, saa skont det var det Sprog, han selv var opdraget i, skal han kun en eneste Gang have benyttet det paa alle sine Folkeforsamlinger. Paa samme Maade valgte Thomas Moore at sætte engelske Texter til sine irske Nationalmelodier, der blev Irlændernes grundlæggende Sangværk. Det Exempel, der gaves af saadanne fremragende Mænd, maatte naturligvis blive af Indflydelse paa den menige Befolknings Stilling. Da først Hadet mod den engelske Kultur havde tabt sig, var det en videre Følge, at denne Kultur maatte faa mangefold fordoblet Lejlighed til at gøre sig gældende baade direkte og indirekte. Mest direkte virkede Folkeskoleloven af 1831. Gennem den blev der givet Irland et engelsk Opdragelsessystem, hvori Tilstedeværelsen af irsk Sprog og Nationalitet var fuldstændig ignoreret. Irske Fanatikere har paastaaet, at det var Lovens udtalte Hensigt at kvæle det irske Sprog, men det modsiges efter Mr. Macdonagh paa det bestemteste af den Kendsgerning, at Lovgiveren var det liberale Ministerium Grey, som var overmaade venlig stemt mod det katolske Irland. I Virkeligheden kan man fra Datidens Forudsætninger ikke bebrejde Lovens Ophavs-mænd noget saadant, thi naar selv det irske Nationalpartis Ledere lod haant om den irske Nationalitet, hvor skulde man da forlange af Englænderne, at de skulde have ændret den? — Samtidig med, at den irske Nationalitet angrebes direkte gennem Folkeskolen, angrebes den mere indirekte gennem det store Opsving i Industrien, som netop indtraf paa denne



Tid ved Dampmaskinens Opfindelse. De af de engelske Godsejere udpinte Fæstere søgte i stort Tal til Fabrikkerne, og her kom de i ganske anderledes levende Berøring med engelsk Indflydelse end i deres Rønner derude paa Landet. Der blev givet mægtig Næring til den Opfattelse, at Begrebet at leve „paa Irsk“ betød at leve i Svineri blandt Svinene, medens Begrebet at leve „paa Engelsk“ betød at leve i Fremadstræben og Velstand.

Side om Side med den verdslige Indflydelse, der udgik fra England, virkede den gejstlige, der udgik fra Rom. Den katolske Kirke er som bekendt en Stormagt, der udøver et vældigt Tryk paa Masserne. I national Henseende har dens Politik altid været opportunistisk: den forsvarer eller undertrykker Nationaliteten, alt eftersom det passer i Kirkens Tarv. Dengang Hussitismen truede med at brede sig fra Bøhmen til Polen, begunstiget af Sproglægtskabet mellem Tjekkisk og Polsk, begyndte Romerkirken at trænge det polske Sprog tilbage, for at hindre Smitten fra at udbrede sig for langt. Da Faren var overstaaet, kunde Romerkirken atter optræde som Beskytter af Polskheden; det blev saa meget mere nærliggende, som Reformationen imens havde sejret paa det tilgrænsende tyske Omraade og altsaa Begrebet Polsk var bleven ensbetydende med katolsk, overfor tysk = luthersk. Ganske tilsvarende har Romerkirken romaniseret (italieniseret) de tyske Kolonier i Norditalien hvor den protestantiske Smittfare truede fra Tyskerne i det nærliggende Kärnten, og samtidig fortyskede den paa Kraft den romanske Befolkning i Tyrol, hvor

Smittefarens kom fra Graubünden, hvis romanske Dialekt er beslægtet med det ladinske Sprog, der tales i Sydtyrol. I Norditalien og Tyrol lykkedes det Romerkirken at denationalisere ikke ubetydelige Strækninger, og fra den nyeste Tid er det jo bekendt, hvor stor en Støtte dens Bistand har givet de vestslaviske Folk i deres Kamp mod Tyskerne. Det er da paa Forhaand klart, at Romerkirkens Stilling maatte være af væsentligste Betydning for Sprogspørgsmaalet ogsaa i Irland. — — Under Kampene for Irlands Uafhængighed havde Stillingen været givet: da Englands Angreb mod Irlænderne i første Linje var et Angreb mod Katholicismen, maatte katolsk blive ligesaa enstydigt med irsk som nutildags med polsk. Men da efterhaanden Forfølgelsen hørte op, tabte ogsaa Modstanden sin Skarphed, og Betimeligheden af en anden Politik kunde nu gøre sig gældende. Forholdet stillede sig saaledes, at Irland i 1801 stod med 5 Millioner Indbyggere overfor 9 Millioner i England. Irlands 4 Millioner Katoliker udgjorde overfor Øgruppens 10 Millioner Protestanter en ikke ubetydelig Magt, hvad Tallet, men ikke hvad Betydningen angik: saalænge de talte et foragtet og tilsidesat Bondemaal, udelukkede de sig selv fra enhver Indflydelse paa Protestanterne — saasnart de derimod bragtes til at tale samme Sprog som Englænderne, vilde de faa en ganske anden Vægt og vilde kunne bidrage ikke lidet til Tilbageerobringen af den engelske Kirkeprovins. Ganske vist lader det sig ikke direkte paavise, at Romerkirken faktisk har udstedt Løsenet om Irlands Anglisering, og de irske Gejstlige vil sikkert nutildags

med Hænder og Fødder væрге sig mod denne Beskyldning, mener Professor Zimmer, men det ligger alligevel saare nær. og det bestyrkes ved Kendsgeringer som den, at ved Indretningen af det store katolske Seminarium i Maynooth Aar 1797 blev irsk Sprog, irsk Literatur og Historie ignoreret omtrent ligesaa grundig som i Lord Greys Folkeskolelov af 1831. Der er ogsaa en anden Grund, hvormed Professor Zimmer i høj Grad støtter sin Formodning. I Slutningen af det 18. Aarhundrede begyndte de forskellige protestantiske Sekter i England og Skotland at udfolde en ivrig Missionsvirksomhed, og denne udsaa sig ogsaa Irland til Genstand for sine Bestræbelser. Det var navnlig Højskotterne, der var virksomme her, thi paa Grund af deres nærstaaende keltiske Dialekt mente de at have ganske særlige Betingelser for at faa Irlænderne i Tale. 1792 blev der grundet et eget Selskab til Kristendommens Fremme i Irland, og det i 1804 grundede britiske Bibelselskab oversvømmede Øen med den irske Oversættelse af det nye Testament, et Værk, forfattet 1603 af Will. O'Donnel, protestantisk Ærkebisp i Tuam. — — Da Romerkirken udsattes for saadanne Angreb udfra Folkemalets Grund, var det ifølge dens Traditioner ligefrem givet, at den maatte svare ved et Modangreb paa Folkemalet. Og det gjorde den saa grundig som vel muligt. Meget betegnende i den Retning er et Træk, som er bleven meddelt Professor Zimmer af Ærkebiskop Mac Hale af Tuam, en af de faa Gejstlige, der var forblevne tro mod Modersmaalet. En Mand fra Mac Hale's Stift kom engang og vilde forebringe ham

noget paa Engelsk; det vilde ikke gaa rigtig, og saa opfordrede Mac Hale venlig Manden til at bruge sit Modersmaal, — men Svaret lød: „Your Honour, I've too much respect for You.“

Professor Zimmer mener, at Romerkirkens Taktik er den egentlige Hovedaarsag til Irlændernes sproglige Selvmord, og hans Formodning lyder meget overbevisende. Føjes hertil de ovenomtalte engelske Indflydelser af verdslig Art, vil mangen Læser maaske føle sig fuldt tilfredsstillet og ikke kræve yderligere Forklaringer. Imidlertid bliver der dog stadig et uoplyst Punkt tilbage: al Romerkirkens Magt over Folket forklarer ikke den Voldsomhed, hvormed Omslaget foregik. Mangfoldige Folkeslag har under tilsvarende Paavirkning ladet sig gribe af Ønsket om at blive deres „barbariske“ Sprog kvit, men hvor grundig denne Ide end kan være indbanket dem, saa er der dog i Reglen et saare langt Spring fra Teori til Praxis. Hos Irlænderne blev Teorien strax omsat i Praxis: ikke saa saare havde de fornummet Læren om deres Sprogs Vederstyggelighed for Herren, før de af alle Livsens Kræfter gav sig til at befri sig for dette Skændselsmærke. Den irske Befolknings Følelser overfor Modersmaalet siden Strømkæntringen skildres af Professor Zimmer saaledes: „Irsk talte Paddy med sine Svin, naar han drev dem til Torvs; Irsk talte han med Æslet, naar han hentede Torv fra Mosen; paa Irsk skældte han ud paa det Dusin Unger og det halve Dusin Grise, der boltrede sig i Rønnen omkring Ilden; Irsk talte han med alle, der levede i samme Elendighed som han selv: men at tale Irsk

til Præsten, til en Mand med en god Frakke, til en Fremmed? Nej, saadan turde man ikke blotte sig; ogsaa Paddy holdt af at vise, at han var fulgt med Tiden, at han besad en højere Dannelse end sine firfødtede Fæller eller saadan et gammelt Fruentimmer, der naturligvis kun kunde Irsk. Man forsøgte at radbrække Engelsk, og naar man blot kunde det til Nød, sagde man til de Fremmede rent ud „No Gaelic, Sir“.\*) Dette var Tilstanden, som jeg lærte den at kende 1880 af egen Anskuelse ved et tremaaneders Ophold i Connaught. Det kostede uhyre Møje i rent irske Distrikter at komme til at høre eller tale Irsk, og saa maatte man endda rolig tage det Indtryk med i Købet, at man gjaldt for halv forrykt.“

En Mani for en „komplet engelsk Opdragelse“ greb hele den irske Befolkning, og Forældrene understøttede paa det ivrigste Skolen i dens angliciserende Arbejde. F. Ex. hjalp de til med at skrive Børnene paa den „irske Tavle“; derved forstodes et lille Træbræt, som Børnene maatte bære om Halsen, og hvorpaa der for hvert irsk Ord, der undslap deres Læber, blev gjort et Mærke, for at Synderne bagefter kunde faa deres velfortjente Prygl hos Lærerne\*\*). Den des-

---

\*) Gaelisk eller Gælisk er det indfødte Navn for Irsk og Højskotsk.

\*\*\*) Den irske Tavle (the irish note) blev efter andre Meddelelser ogsaa anvendt paa den Maade, at Barnet slap af med den, naar det kunde angive en af sine Kammerater for at have talt Irsk; den ulykkelige Synder, hos hvem den vandrede Tavle befandt sig ved Timens Slutning, fik saa Pryglene. Ligesom Irland havde sin „irish note“, havde Wales sin „welsh note“.

perate Energi, hvormed Irlænderne saaledes fuldbyrdede Omslaget fra den stædige passive Modstand til det nationale Selvmord, er aldeles forbløffende. Man betænke yderligere, at dette sproglig-nationale Selvmord foregik samtidig med, at der begyndtes den mest levende politisk-nationale Selvhævdelse: her er vi havnet i det, der fra andre Nationers Standpunkt maa forekomme som den skæreste Selvmodsigelse, ja som en født Umulighed, og vi indseer, at der kun er een Udvej til Forklaring: vi maa konstatere et Udslag af den ejendommelige keltiske Nationalkarakter. Les extrêmes se touchent!

Under den Angliserings-Raptus, der greb Irlænderne, uddøde nu det irske Sprog med rivende Hast. Medens det ved det 19. Aarhundredes Begyndelse taltes over næsten hele Øen, afseet fra de dannede Klasser, tales det i vore Dage kun af lidet over  $\frac{1}{7}$ , og det irske Sprogomraade er endda ikke sluttet, men bestaar kun af en smal Strimmel langs Øens Vest- og Sydvestkyst, tilmed paa flere Steder splittet af det engelske Sprogs fremrykkende Kolonner. Hvad der har bidraget yderligere til Irskens Tilbagegang, er den stærke Udvandring, der begyndte efter Hungersnøden 1845, 46: medens Irland i 1841 havde 8,200,000 Indbyggere, havde det i 1891, da man efter normal Befolkningstilvæxt skulde have ventet 12—13 Millioner, ikkun 4,700,000. Den uheldige Virkning for det irske Sprog forøgedes derved, at Udvandringen navnlig ramte de vestlige Egne, der foruden at være de fattigste tillige var de renest irske. Hvorledes Forholdet har forskudt sig til Skade for Irsken, fremgaar af de sidste Folke-

tællinger: 1881 havde Irland 5,175,000 Indbyggere, hvoraf ca. 950,000 irsktalende; i 1891 havde det som omtalt 4,700,000 Indbyggere, hvoraf 700,000 irsktalende. altsaa er de irsktalendes Tal i Løbet af 10 Aar sunket med over  $\frac{1}{4}$ , medens den samlede Befolkning kun er sunket med  $\frac{1}{11}$ .

Under saadanne Forhold var det fuldkommen i sin Orden. naar man ventede, at det keltiske Sprog hos Irlænderne om foje Tid vilde være gaaet samme Vej som dets Fætter, det gamle gallske Sprog i Frankrig. Der var ganske vist nogle enkelte, som drømte om at genoprejse den irske Kulturs gamle Glans. Men hvad ventede egentlig disse uklare Hoveder? Havde det været for 50 Aar siden, da havde det været en ganske anden Sag: dengang havde Irlands nationale Genfødelse været som Fod i Hose. Blot et Ord fra O'Connel. blot et Vink fra Gejstligheden, og den irske Nationalitet vilde have staaet som stampet op af Jorden, lyslevende over hele Linjen. Det vilde være gaaet hurtigere og lettere end den tilsvarende Nationalvækkelse i Wales, Böhmen, Sønderjylland osv. Istedendfor havde O'Connel imidlertid givet Løsenet „sprogligt Selvmord“, og nu stod man der med sørgelig store Resultater i denne Retning. Man stod paa den yderste Rand af Afgrunden og skulde foretage en halsbrækkende baglænds Saltomortale, og med hvilke Kræfter? Alle indflydelsesrige Led af Samfundsorganismen nægtede at gøre Tjeneste: Gejstligheden og Lærerne var indexercerede til Angliseringen, de nationale Politikere var det delvis ogsaa, og ihvertfald vendte de det døve Øre til, naar man krævede af

dem, at de skulde gøre sig til Riddere for Modersmaalet. Man stod der med den menige Paddy fra Vest-Irlands usle Egne, og han talte Nationalsproget ikke af Lyst, men kun af Mangel paa bedres Havelse, fordi Angliseringen endnu ikke var naaet did, ja han skammede sig ovenikøbet derover som en Hund. Hvis man skulde kalde ham for en Ridder, maatte det blive Ridderen af den bedrøveligste Skikkelse. — — Og hvad for Tillokkelser havde saa det irske Sprog at byde de angliserede eller angliserings-ivrige Irlændere, for at opmuntre dem til at slaa den baglænds Kolbotte? Valget stod imellem følgende Alternativer: paa den ene Side Verdens mest udbredte Kultursprog, Hundredmillionersproget, Shakespeare's og Darwin's Modersmaal, Nøglen til den største Storindustris og Storhandels Rigdomskilder, — paa den anden Side Askepotsproget med knap saa mange Hundredetusender, som det andet talte Millioner, uden levende Litteratur, næsten helt opgivet som skriftligt Meddelelsesmiddel, ja betragtet som et Stempel paa Uvidenhed, Dorskhed, Drukkenskab. Det irske Sprog havde ganske vist en stor Fortid, det havde været et Kultursprog blandt Europas første, men den Tid var forbi, og den eneste direkte Arv fra Glanstiden var en Retskrivning, som er en af de mest antediluvianske paa hele Jorden. Professor Zimmer anfører som Exempler, at aghaidh (Ansigt) udtales som ai-i, oidhche shamhna (Novemberrat) som ihe haune, de-arbhhrâthair og deirbshiuir (Broder og Søster) som dréhair og dréhair. Nutidens irske Skrivemaade er i Virkeligheden omtrent uforandret



den samme, som Sproget fik strax ved sin Ophøjelse til Skriftsprog, d. v. s. for henved halvandet tusende Aar siden! At Irlænderne har kunnet bevare noget saa forstenet, er et Tegn paa den keltiske Sejhed, og det er det bedste Bevis for, at den irske Literatur lige fra sin første Begyndelse og til det engelske Voldsherredømmes Tid aldrig har været afbrudt. Men det er tillige en af de allervæsentligste Hindringer for at gøre Skriftsproget til virkeligt Eje for Menigmand; det er klart, at der maa kræves et ganske overordentligt Opbud af Taalmodighed og Hjørnearbejde for at tilegne sig noget saa indviklet som den irske Retsskrivning. Hvis en saadan Kraftanstrengelse skal kunne betale sig, maa det være meget store Fortidskatte, som Irsken har at byde paa; de maa være saa meget desto større, som Nutidens Irsk absolut intet har at byde, afseet fra Folkeviser og Folkeeventyr. Til Belysning af denne sproglig-literære Fattigdom kan det være nok at gøre opmærksom paa, at det eneste Spor, som Irsken i nyere Tid har sat sig i de øvrige europæiske Sprog, er Ordet Whisky; det er ikke tilfældigt, thi Whiskyproduktionen er overhovedet Ny-Irlands eneste betydelige National-Industri. — — Naar Nutidens keltiske Irland er saa svagt i Talmagt og Kultur, kunde man ganske vist stræbe at stive af derpaa gennem Pankeltisme, gennem Tilslutning til Søsternationaliteterne i Skotland og Wales. Men hvad opnaaede man derved? Det keltiske Element i Skotland og Wales er med Hensyn til Talmagt nøjagtig ligesaa svagt som i Irland; Skotland og Wales er skilt fra Irland ved Havet og indbyrdes ved det slut-

tede engelske Sprogomraade; de er yderligere skilt fra Irland ved Religionen, idet Skotland og Wales er ligesaa ivrige for Protestantismen, som Irland for Katolicismen; endelig er Wales skilt fra Irland og Skotland ved Sproget, thi gælisk (irsk-højskotsk) og walisisk staar praktisk seet ikke hinanden stort nærmere end Fransk og Tysk. Kort sagt, den keltiske Nationalbevægelse i Irland, ligemeget om med eller uden Tilslutning til Søsternationaliteterne, savnede saagodtsom alt det, man ellers plejer at opstille som uomgængelige Betingelser for en Nationalbevægelses Fremgang. Man kunde da med god Ret affærdige det hele som et af de velkendte Udslag af den keltiske Tilbøjelighed til Ordgyderi og Luftkasteller. Saaledes gjorde jeg selv, da jeg i 1899 saa Lord Castletown træde frem som Irlands Delegerede paa det kymriske Eisteddfod i Cardiff; saaledes gjorde ogsaa Professor Zimmer, som siger: „Da jeg 1878 og 1880 vandt dybere Indblik i Bevægelsen med dens uklare Anskuelser og de mere paa ydre Effekt end paa alvorligt Arbejde rettede Bestræbelser, da var det mig ikke tvivlsomt, at det irske Sprogs Skæbne i Irland var beseglet“.

Ikke desto mindre har Irlænderne gjort disse Forventninger til Skamme. Med samme Voldsomhed som den, hvormed de i sin Tid har kastet deres Sprog over Bord, stræber de nu efter at hale det i Land igen. De har virkelig præsteret Saltomoratalen — et nyt Udslag af den keltiske Evne til at forbyse Verden —, og selv om de endnu svæver om oppe mellem Skyerne og ingen ved, om de kommer ned paa Hove-

det eller paa Benene, saameget staar allerede fast, at den i nærmeste Fremtid ventede Gennemførelse af Angliseringen er bleven skudt et ikke ringe Stykke ud.

Paa Spørgsmaalet om, hvad der gav Stødet til denne mærkelige Genfødselse i den elvte Time, peger Mr. Macdonagh paa den irske Politiks Udvikling i de senere Aar. Han fremhæver, hvorledes den mere og mere havde mistet Fodfæste i den praktiske Virkelighed: den foregav at være national, og dog behandlede den Irlændernes nationale Sprog, som om det ikke eksisterede; den foregav at være social, og dog gjorde den intet mindre end at optage de sociale Opgaver, der laa lige for i det praktiske Liv. Det var navnlig det sidste, der blev skæbnesvangert. Disse litikere, der tordnede mod det engelske Udbytningsystem, var selv klædt i engelske Manufakturvarer fra Top til Taa. De udgød sig i lyriske Tirader om det irske Folks Herlighed og Dygtighed, og dog rørte de ikke en Haand for at ruske Paddy op af hans sløve og selvpogivende Tro paa Englændernes urokkelige Overlegenhed i al økonomisk Foretagsomhed. Præsterne jamrede over, at Medlemmerne af deres Hjord dreves ud af Landet „ved det skrækkelige, uretfærdige og barbariske engelske Godsejervælde“, og for at støtte de hungrende Kunstnere i Dublin indforskrev de alle deres Kirkerekvisiter fra Udlandet, fra Frankrig, Italien, Tyskland og England. Allerede for 150 Aar siden var det saadan. Diakonus Swift skrev dengang en Formaning til det irske Folk: „Brænd alt, hvad der er engelsk, undtagen Kull“, og det eneste engelske, han brændte, var netop Kul. — En saadan ufrugt-

bar Teoretiseren kunde gaa til en Tid, men ikke for bestandig. Det viste sig, dengang Parnells Partiherredomme brast: da der ikke længer var den faste Haand til at samle alle de urolige Hoveder, førte den keltiske Splidagtighed til stadig ufrugtbarere Kævl om Kejsereus Skæg, og Følgen var, at den store Befolkning mere og mere folte sig skuffet og træt og trak sig tilbage. Den politiske Stræben havde imidlertid engang manet Aanderne frem; disse Aander krævede Sysselsættelse, og her kom nu den nationale Genfødeelse netop som kaldet.

Det var i Amerika, at Bevægelsen fra først af fandt sit stærkeste Rygstød. Man studser ved denne Oplysning, thi man vilde egentlig vente, at de udvandrede Irer maatte være de allernærmeste til at angliceres, da de er revne løs fra deres fædrene Jordbund og spredt midt iblandt en engelsktalende Befolkning. Imidlertid har det vist sig, at de udvandrede Irlændere hidtil har været langt sejere til at holde paa Modersmaalet end de, der blev hjemme; maaske var det, fordi der i Amerika ikke var nogen irsk Politik til at aflede Interessen fra det sproglige Spørgsmaal. Nok sagt, i Amerika har der allerede i længere Tid været Foreninger, Biblioteker og Aviser, hvori det irske Sprog holdtes i Hævd; i en saadan Avis blev der i 1899 offentliggjort et Brev, hvori vor Landsmand Docent Holger Pedersen lægger et godt Ord ind for det irske Sprog. — — I selve Irland virkede Exemplet fra den keltiske Søsternation i Wales, Kymrerne, hvis Bestræbelser fra først af var bleven mødt med Hovedrysten og Foragt, men efterhaanden havde

kæmpet sig frem til almindelig Anerkendelse. 1876 stiftedes „Society for the preservation of the Irish Language as a spoken Language“, hvorefter der atter i 1880 fremgik en Gaelic Union for the preservation and cultivation of the Irish Language. Skarpest udtalt blev Nationalbevægelsen i den i 1893 stiftede Gaelic League (irsk: C o n n r a d h n a G a e d h i l g e), hvis Maal er: „Bevarelse af Irsk som Irlands nationale Sprog og Udvidelse af dets Brug som talt Sprog, Studium og Offentliggørelse af den eksisterende Literatur, og Dyrkelse af en moderne Literatur paa Irsk“. Denne Liga er nu allerede gaaet over til Tvesprogethed i sine Statutter og Forhandlinger, den udgiver et tvesproget Maanedsskrift (I r i s l e a b h a r n a G a e d h i l g e) og har 1897 foranlediget Stiftelsen af et biligt Familieblad (F â i n n e a n l a e, d. v. s. Daggy) med 8 Sider tvesproget populær Text\*).

Hverken Professor Zimmer eller Mr. Macdonagh søger at paavise de nærmere Omstændigheder ved Bevægelsens første Udvikling; det er uheldigt, da det har sin store psykologiske Interesse at iagttage netop Strømkæntnings-Øjeblikket, da Bevægelsen fra at være et Stuefoster af nogle enkelte Drømmere springer ud

---

\*) The Gaelic League kom hurtig i Strid med Udgiveren af „Daggy“, Bernard Doyle, og paabegyndte derefter selv Udgivelsen af et dermed konkurrerende Blad „Lyssværdet“ (A n c l a i d h e a m h s o l u i s); det lykkedes at ruinere Doyle, hvorefter de to Blade blev slaaede sammen. I November 1901 indbød Medlemmer af the Gaelic League til at tegne Bidrag til en Understøttelse til Doyle, for at sætte ham i Stand til igen at begynde en Udgivervirksomhed.

(Medd. fra Docent Holger Pedersen.)

og fænger i Almenheden. Hos Mr. Macdonagh finder vi en enkelt Antydning, idet han omtaler, hvorledes den irske Sprogbevægelse af selve de irske „National“-Politikere betragtedes med skæve Øjne, fordi de mente, den vilde drage Folks Opmærksomhed bort fra den rene Politik, men hvorledes de efterhaanden indsaa, at det dog var forgæves at ville holde Bevægelsen nede, saa at naar de vilde beholde deres Tag i Masserne, gjorde de bedre i at alliere sig med den. Noget nærmere om, hvem der gav Signalet hertil, erfarer vi ikke, men Faktum er, at Sprogbevægelsen nu er lyst i Kuld og Køn af den irske Nationalpolitik. — — Om hvorledes Signalforandringen indtraadte hos Gejstligheden, hører vi slet intet, og det er saa meget desto uheldigere, som jo Gejstligheden sikkert er den af alle indflydelsesrige Magter, der lægger det tungeste Lod i Vægtskaalen. Gjorde mon Gejstligheden Udslaget, eller fulgte den blot den almindelige Strømkæntring? Vi erfarer det ikke, vi erfarer blot det nøgne Faktum, at den høje katolske Gejstlighed nu ganske afgjort har brudt med den angliserende Tendens og sluttet sig til Bestræbelsen for at bevare Irlands gamle Sprog. I de gejstlige Seminarier er der i kort Tid bleven ansat dygtige Lærere i Irsk; f. Ex. i Maynooth deltog der i 1896 ikke mindre end 300 Elever i den irske Undervisning. Biskop O'Donnel af Raphoe og Biskop Mac Cormack af Galway formaner i Hyrdebreve og offentlige Taler Folket til at aflægge den falske Skam over Modersmaalet, og selve Irlands Primas har knæsat Bevægelsen. — — Hvad nu endelig den jævne, ulærde Befolkning angaar, saa lades vi

ogsaa her i det uklare om Signalforandringen, fordi som sagt Aarsagssammenhængen med Signalforandringen hos Gejstligheden ikke er oplyst. Men vi seer ialfald tydelig, at Folket for Alvor er med. Professor Zimmer siger: „I alle nu angliserede Byer i Øst-Irland findes der arbejdende irske Klasser: Børnebørnene af de Mænd, der for 50 og 60 Aar siden har vænnet deres egne Born af med Modersmaalet, sidder nu i Aftentimerne og lærer Ny-Irsk, saaledes som man ellers dyrkede Fransk, blot med en ganske anden Iver, med den Hengivelse, som religiøse eller nationale Ideer kan avle; mellem dem er der unge Mænd, hvis materielle Forhold vilde tillade dem at udfylde denne Tid med bekvønnere Nydelser; og de drager i Ferierne og Fridagene ud mod Nord, Vest og Syd, taler Irsk til den Irsk forstaaende Paddy, søger at betage ham den falske Skam over Modersmaalet og at tænde Kærligheden dertil hos ham og den yngre Generation. Hos de samme Kredse af sproglig angliserede Dannede gaar jævnsides med den alvorlige Bestræbelse efter atter at tilegne sig det tabte irske Sprog tillige Plejen af andre Sider af det nationale Liv, fremfor alt af den irske Musik. Men man synger til de smukke irske Melodier ikke længer engelske Produkter fra det 19. Aarhundrede, men de smukke irske Folkesange fra det 17. og 18. Aarhundrede. Den højere Ungdoms Sport er bleven fuldstændig national: man slutter sig i Irland og i de store Kolonier i England sammen til nationale Sportsklubber, der plejer de særlig irske Spil (f. Ex. c a m m â n a c h t) og tillige understøtter de sproglig-litterære Foreninger. Der

er i Tilslutning til den gæliske Liga endog opstaaet en irsk-national (y)klistforening (c u m a n n a c u a r t a), hvis Opgave er at køre ud til de irsktalende Distrikter og at tale Irsk og kun Irsk, saavidt det kan gaa, for at opmuntre til Bevarelsen af det nationale Sprog. At Folk ikke vender det døve Øre til slige Opmuntninger, fremgaar af de stadig hyppigere Tilfælde, hvor Vidner for Retten nægter at aflægge deres Vidnesbyrd paa Engelsk; ofte hører man denne Protest fra Folk, der for 20 Aar siden vilde have protesteret energisk mod Beskyldningen for at kunne tale Irsk.“ Det sidste nye er, at der er bleven gjort Tilløb til at indføre en særlig irsk Nationaldragt, nærmest en Variation af den bekendte højskotske Dragt; den dristige unge Mand, der har vovet Forsøget, er ingen mindre end William Gibson, den tilkommende Lord Ashbourne. Søn af selve Irlands Lord (h)ancellor, og han bærer sit Kostume overalt, hvad enten han er i Dublin, London eller Paris. — — Som Exempler, der giver et Total-Indtryk af den irske Bevægelses Styrke, skal til Slut omtales nogle Massemønstringer fra de sidste Aar. Den 9. Juni 1897 fejrede man paa Columbas Fødested i Gartan i det vilde Donegal den 1300aarige Mindesdag for hans Dødsdag\*). Denne Fest, hvortil der var sammenstrømmet næsten 10,000 Mennesker, formede sig til en storartet Demonstration for det irske Sprog; alt var irsk, Prædikenen og Talen af Irlands Primas, Adresserne, Sangene og Musikken af

---

\*) Columba var den navnkundigste irske Apostel; han udfoldede en stor Missionsvirksomhed i Tyskland.



Deltagerne. Endnu mærkeligere var en anden Begivenhed fra samme Aar. Professor Zimmer siger: „Hvis nogen i 1878 eller 1880 havde udtalt den Formodning, at det vilde være muligt ved Aarhundredets Slutning at afholde en irsk sproglig-literær-musikalsk Nationalfest i Dublin, i Smag med de aarlig i Wales afholdte kymriske Eisteddfod's, saa vilde de mest bejgstrede Tilhængere af den unge irske Bevægelse vel i deres stille Sind have anset ham for forrykt. Nu, en saadan irsk Nationalfest er fra Mandag den 17. til Lørdag den 22. Maj 1897 bleven afholdt i Dublin, ganske i den kymriske Nationalfests Ramme: en *Oireachtas* med irsk Aabningstale, Uddeling af Prisbelønninger for Bearbejdelser af nationale Æmner paa Irsk, i Prosa og Vers; ind der imellem Musikpræstationer paa irske Piber eller paa den nationale Harpe, Fremsigelse af irske Digte og Taler, Afsyngelse af irske Sange. Til denne *Oireachtas* sluttede der sig derpaa en specielt irsk Musikfest (*Feis Ceoil*). Alt forløb i Betragtning af den korte Forberedelse ganske uventet gunstig, og der er ikke mindste Tvivl om, at det hele, men især den egentlige Musikfest, var i højere Grad nationalt i Form og Indhold end f. Ex. de kymriske Nationalfester.“

Det ovenstaaende er sikkert tilstrækkeligt til at godtgøre, at Irskens Genopstandelse er den hastigste og voldsomste Nationalitetsbevægelse, man hidtil har oplevet. Men dermed er ikke sagt, at dens Udsigter er sikre, endsige Udsigterne for den fuldstændige De-Anglisering, der allerede eftertragtes af de mest yderliggaaende. Endnu er det ikke Dag, siger Professor

Zimmer, højt regnet Daggry, og deri har han Ret. Irlændernes Entusiasme og den romersk-katolske Gejstligheds Bistand kan udrette meget, men hvis man ikke kommer helt ud over den romantisk-æstetiserende Retning, hvoraf Bevægelsen fra først af udsprang, — hvis man ikke løser de praktiske, navnlig økonomiske Opgaver, som paatrænger sig, da vil det altsammen til syvende og sidst ingenting forslaa mod det faste Tag, som den engelske Kultur nu engang har faaet i Masserne. Her ligger Sagens Kærnepunkt, og her er det, at det kniber. thi som tidligere omtalt er den praktiske Foretagsomhed i Reglen Kelternes svage Side. Macdonagh forudsiger, at den nuværende brændende Iver for det irske Sprog snart vil blive dæmpet ved Spørgsmaalet: „Er der Penge deri?“ „Vil det hjælpe mig til Brød og Smør?“, og hvis Svaret lyder nej, vil det virke som en Spand koldt Vand over Hovedet. Det irske Sprog maa kunne gøres praktisk brugbart for alle det daglige Livs Krav, det maa kunne skaffe sine Tilhængere Begunstigelser paa Embedsvejen, give dem Fortrinnet fremfor de ikke-irskkyndige til Pladserne i Domstolene og Administrationen. Og det er endda ikke nok, thi endda vil man ikke kunne paastaa, at Sproget bliver produktivt, — man vil højt regnet kunne sige, at det lever paa sig selv, og en saadan Kost bliver i Længden for sløj. Det irske Sprog maa vise sig som Rigdomskilde ogsaa udenfor Embedsvejen, det maa kunne byde Fordele fremfor Engelsk ogsaa i den private Foretagsomhed, idet det styrker Irlands Konkurrence med England i Handel og Industri eller bidrager til Opdyrkning

af Omraader, som Englænderne har ladet ligge, f. Ex. Landbruget. Den irske Sprogvækkelse maa med andre Ord skabe intet mindre end den Foretagsomhed, som plejer at være Kelternes svage Side. Ellers vil det tilsidst gaa saadan, at de fremadstræbende Elementer skuffede vender sig bort og lader Drommerne og Oldtidssværmerne sidde hjælpeløse tilbage med deres uproduktive Kæphest.

Vil Bevægelsen løse den her stillede Opgave? Svarot kan ikke gives endnu, dertil er Bevægelsen for ung. Imidlertid kan der dog paapeges flere Foreteelser, der synes at tillade begrundede Formodninger. Professor Zimmer fastslaar den mærkelige Kendsgærning, at Bevægelsens Ledere „paa en noget u-irsk Maade“ holder Hovedet temmelig køligt, aabenbart ikke bedrager sig selv med Hensyn til Botydningen af det allerede opnaaede i Forhold til det, der endnu staar tilbage, og at de holder sig selv fjærnt fra alle forhastede, paa Skin-Effekt rettede Skridt samt formaner Brushovederne til at følge deres Exempel. Med Hensyn til de praktiske Vanskeligheder med Irskens udviklede Retskrivning bemærker han: „Hindringen maa overvindes og er ogsaa faktisk overvindelig, som man allerede kan iagttage. Paafaldende er det, hvorledes allerede i det 19. Aarhundrede enkelte ikke videnskabelig dannede Irlændere i det store og hele har fundet sig tilrette med Retskrivningen, og hvor let de irske Elementarlærere fremdeles finder sig tilrette med den.“ Med Hensyn til Spørgsmaalet om Embedsbesættelser meddeler Professor Zimmer, at den irske Nationalliga ved sit Aarsmøde i Dublin nylig har

opfordret samtlige Delegerede til af alle Kræfter at virke hen til, at man blandt iøvrigt jævnbrydige Ansøgere til de offentlige Embeder skal foretrække saadanne, som kan tale Irsk og er bestemte paa at understøtte den sproglige Bevægelse.“ Vigtigere end alt dette er imidlertid, hvad Mr. Macdonagh meddeler. Medens tidligere den eneste blomstrende Industri i Irland var Whisky-Fabrikationen, medens en Mængde Smaaerhverv, som kunde have holdt Tusender af Emigranter hjenne, kvaltes ved Befolkningens Selvmistro og Politikernes Ligegyldighed, er der nu gennem Nationalbevægelsen rejst en stærk og vidt udbredt Bestræbelse for at støtte al Slags irsk Industri. Klæde, Lintøj, Uldtøj, Fodtøj af irsk Avl og Tilvirkning bæres nu mere, end de har været baaret nogensinde siden Midten af det 19. Aarhundrede, da den stedlige Industri blev knust ved Konkurrencen udefra. Irsk Sæbe, Stivelse, Tobak, Bohave, Papirvarer, Glas o. s. v. købes ligeledes med Forkærlighed fremfor indførte Varer. Irland er rigt paa Hjælpekilder, Vandkraft, Tørvemoser, Kuldistrikter, Kobber- og Blyminer; — for at frugtbar gøre dem kræves der nærmest blot Selvtillid, og Muligheden for denne Egenskabs Udvikling er først kommen tilstede netop nu gennem Nationalbevægelsen. Saaledes er der virkelig adskilligt, der tyder paa, at den økonomiske Misère, som al Englændernes praktiske Reformbestræbelse og industrielle Foretagsomhed ikke kunde hindre i at blive stadig værre og værre, nu skal svinde som ved et Trylleslag gennem en Bevægelse, der er indledt af upraktiske Drømmere udfra et tilsyneladende næsten

absurd Grundlag. Som Professor Zimmer siger: „Irlænderen giver sig som Kelter i alt, hvad han gør, helt hen, baade i det gode og i det slette. Er han slet, saa er han slet som Djævelen“, som et irsk Ordsprog siger, og drikker han overhovedet, er han i Reglen en uforbederlig Drukkenbold. Men paa samme Maade er han ogsaa „hel“ i ideale Betræbelser, og naar han sætter ind paa Nationalbevægelsen blot en Del af den nationale Følelse, som han i det forløbne Aarhundrede har anbragt i aabne Tumulter, i Sammenrottelser og stille Had mod England, da maatte der indtræde paafaldende Ting, hvis Bevægelsen skulde løbe ud i Sandet.“

Om Bevægelsens videre Forløb, forudsat at den altsaa vinder Fremgang, er Meningerne noget delte. Mr. Macdonagh fremhæver med Styrke, at Irlændernes Fjendskab mod England kun er politisk, ikke kulturelt, at man aldrig vil kunne tænke paa helt at opgive det engelske Sprog som Irlands andet Modersmaal, og at paa den anden Side talrige Unionister og Protestanter er ivrige Deltagere i Nationalbevægelsen, hvad der paa det bestemtteste modsiger, at den vil faa nogen mod England rettet Brod. Professor Zimmer derimod gør gældende, at selv om ganske vist adskillige Protestanter og regeringstro Politikere støtter Bevægelsen, saa findes dens Deltagere dog aldeles overvejende paa den modsatte Side, og den vil i Fremtiden mere og mere løbe sammen med Home-Rule-Politikken; Pankeltismen kan saaledes maaske skaffe England lignende Bryderier som den, Østrig har med Panslavismen. Men forøvrigt mener ogsaa

han, at den ikke vil have alvorligere Følger for England. „Man ærer og fejrer de tidligere Forkæmpere og Kampen for Løsrivelsen fra England og for den irske Republik — det er naturligt og patriotisk —, men Opfordringer til at handle som de forekommer næppe; man kan temmelig tydelig høre ud af deraf, at sligt hverken kan eller bør finde Sted nu mere. Hvem der kender irske Patriots Sprog fra forskellige Tidsrum, hvem der ved, hvad man i England tør sige og skrive, hvem der ved, hvor tilbøjelig den keltiske Irlænder er til i Talen at gaa til Yderligheder, vil lægge ikke ringe Vægt paa saadanne Symptomer. Man glemmer i Irland ikke de Forbindelser, man i sin Tid havde med Frankrig; men man siger paa samme Tid rent ud, at Frankrig i Grunden altid kun har forfægtet franske Interesser, at Irland ikke bør se til den Side, men lide paa sig selv og ud fra sig selv uden Fremmedes Mellemkomst ordne sit Forhold til England.“ „Man er sig i Wales, Irland og Skotland de materielle Fordele vel bevidst, som følger med at være Borger i Verdensriget, og bliver sig dem Aar for Aar mere bevidst; man pukker paa, at keltisk Blod er flydt paa alle Punkter af Jorden for det britiske Herredømmes Udvidelse (hvorved man ganske vist glemmer, at det er hvervede Soldaters Blod); man udtaler højt, at keltisk Aand har sin Andel i Verdensrigets kæmpemæssige Udvikling i dette Aarhundrede, og at man ikke vil opgive sin Del i Byttet. Den Tanke træder jo ganske vist oftere frem — naturligvis hyppigere og kraftigere i Irland end i Wales —, at der maaske først maa komme tunge Skæbneslag over det forenede

Kongerige, før England ændrer sin paa Erobrerens og den stærkeres Ret beroende Stilling til de indenfor Kongerigets Grænser endnu tilbageblevne keltiske Folk; man lægger ikke Skjul paa, at man, hvis England skulde lade det komme dertil, vilde udnytte saadanne Skæbneslag for at opnaa en paa Billighed grundet Omordning, men heller ikke derpaa lægger man Skjul, at hvis England gaar ind paa en saadan Omordning, vil Kelterne alle som en træde i Skranken for Verdensrigets Opretholdelse. Den Tanke skinner stadig igennem keltiske Politikeres Ræsonnement, at hin Omordning ganske vist i Øjeblikket vilde skade mange Englændere, men dog i Længden kun kan blive fordelagtig for Verdensrigets Fællesinteresser.“

Tilbage staar endnu det Spørgsmaal: hvad siger egentlig England til den irske Nationalbevægelse og Pankeltismen? Disse brutale Englændere, som mishandler Boernerne i Sydafrika, kan de sidde med Hænderne i Skødet, naar de føler Tampen brænde indenfor deres egne Døre, naar de ser denne nye Livsyttring hos et Folk, som de troede snart at have faaet Krammet paa? Saaledes vil sikkert mere end en Læser have spurgt sig selv. Men det ventede Afsnit om Genoptagelse af den engelske Voldspolitik mod Irland ser jeg mig af gode Grunde ikke i Stand til at levere; det eneste vigtige, der foreligger om Regeringens Holdning overfor den irske Nationalbevægelse, er en nylig udstedt Forordning fra Skolekommissionen, ifølge hvilken det fra nu af er tilladt at give Undervisning i Irsk til alle Børn, hvad enten de er irsktalende eller ej: „Irsk maa læres i alle Folkeskolerne og maa læ-

res i disse Skoler indenfor de regelmæssige Skoletimer, forudsat at Undervisningens Tarv i de daglige Skolefag ikke bliver tilsidesat derved.“ En Korrespondent til et polsk Blad har ogsaa villet vide, at den irske Nationalbevægelse har opnaaet at faa til Protektor ingen mindre end Kong Edward! Denne Efterretning faar staa ved sit Værd, men saameget er vist, at Englænderne overfor Irland allerede har tilkendegivet den nationale Tolerance, som de i Nutiden overhovedet er vante til at vise overfor hvilket som helst smaa Folks sproglige Selvhævdelse\*). Det anerkendes ogsaa af Professor Zimmer, som siger, at Englændernes Retfærdighedsfølelse utvivlsomt vil sikre Gennemførelsen af Kelternes Ønsker, om end næppe i hele det attraaede Omfang. Herhjemme er man naturligvis ligesaa uvidende om den engelske Sprog-Tolerance, som om saa meget, hvad England angaar, og dog er den i Virkeligheden næsten ideal.

Det danske Publikums Betragtning af den irske Nationalitets Genfødsel vil være en dobbelt. Mange, der lever paa en fra Fædrene nedarvet engelskfjendtlig Stemning, vil hilse den lille undertrykte Nations Genoprejsning med Sympati (og med Skadefryd overfor Englænderne). De engelskvenlige vil beklage den som et Tilbageskridt, en sygelig Romantik; det er jo at drive Sentimentaliteten ud i den rene Galskab, vil man sige, naar Irlænderne, for hvem det engelske Kultursprog jo dog er absolut uundværligt, i deres

---

\*) Jfr. mit Referat om Sprogspørgsmaalet paa Malta, Dansk Tidsskrift, April 1902.



blinde Maalstræv nu gaar hen og belemrer sig med at genoptage noget i praktisk-kulturel Henseende saa overflødigt som det irske Bondemaal. Enkelte vil maaske være Bytte for modstridende Følelser: paa den ene Side Sympati for det undertrykte irske Folk med den smukke kulturelle Fortid, paa den anden Side Sympati for Englænderne, vore nære Frænder med den store Nutidskultur. — — Overfor disse hver paa sin Maade nærliggende Betragtninger kan det gøres gældende, at saalænge Englænderne selv tager Sagen med Ro, saalænge er der for os andre ingen Grund til at sætte Følelserne i Bevægelse, være sig for eller imod, i Retning af Skadefryd eller Medfølelse. Men derimod er der megen Anledning til at følge Sagens Udvikling med Interesse, thi denne Udvikling vil give værdifulde Bidrag til Belysning af omstridte Principspørgsmaal. Den ofte gentagne Sætning, at Nationalitetsbevægelser er uproduktive, vil i det irske Spørgsmaal finde det bedst mulige Kontrolmateriale, som ovenikøbet muligvis vil blive aldeles afgørende; der er jo ingen Tvivl om, at den irske Nationalitetsbevægelse er indledt saa sentimental-romantisk som vel muligt, og hvis det nu virkelig skulde vise sig, at denne Maaneskinslyrik evner at bringe Irland den økonomiske Opgang, som al Englændernes sunde Sans ikke evnede at præstere, da vil dermed Sætningen om Nationalitetsbestræbelsernes Uproduktivitet være paa det uimodsigeligste gendreven. Et andet vigtigt Principspørgsmaal er Problemet om den hensigtsmæssigste Regeringsgrundsætning overfor opadstræbende Smaanationaliteter. Preusserne, Russerne

og Magyarerne forfægter Grundsætningen „slaa ned“, medens Englænderne siden det 19. Aarhundrede mere og mere gaar over til Grundsætningen „Frit Slag for de smaa som for den store“. I Irland vil det engelske System blive sat paa den alvorligste Prøve; vi Danske maa haabe, at det vil staa sin Prøve, til Gavn baade for det irske og det engelske Folk og til Efterfølgelse for hele Verden.

---

# Den tjekkisk-tyske Nationalitetskamp.

## II.

### Den økonomiske Udvikling hos Tjekkere og Tyskere i Bøhmen.

Af Dr. Josef Gruber.

Det er et politisk uselvstændigt Folks økonomiske Udvikling, der her skal skildres. Det tjekkiske Folk har nemlig i mange Aarhundreder haft samme Bosted som de tyske Nybyggere i Bøhmen, og det er ikke adskilt fra disse ved nogen Forvaltnings- eller Toldgrænse: tværtimod er det paa mange Steder isprængt med tysk Befolkning, ligesom det selv hist og her, og da navnlig i Bjærg- og Industri-Egnene, i massevis er sammenblandet med denne. Og dertil kommer, at det sammen med de nævnte Naboer i næsten halvandet Hundredaar har været forbundet med de øvrige østrigske Lande til et ensartet økonomisk Omraade med fælles Toldgrænse, fælles Handels- og anden Erhvervs-Politik og — bortset fra nogle Undtagelser — ogsaa med fælles økonomisk Lovgivning i det hele taget.

Hvorledes forholder det sig nu med den historiske Udvikling af det tjekkiske Folks økonomiske Forhold og

— da jo ikke Landvæsenet, men udelukkende Industrien er Skuepladsen for den økonomiske Kappelstrid — hvorledes har den tjekkiske og den tyske Industri i Bøhmen udviklet sig, hvorledes er for Tiden deres gensidige Forhold, og hvilke Bestræbelser turde for Fremtiden gøre sig gældende i dette Forhold?

Næringsbrugets middelalderlige Form, Haandværket, er paa ingen Maade først kommen til Bøhmen ved den tyske Indvandring, men har allerede været ret vel kendt i det gamle tjekkiske Samfund. Dette anerkendes nu, i Modsætning til tidligere Paastande, selv af tyske Industrihistorikere. Byerne paa det böhmiske Statsomraade er temmelig ligeligt fordelte og afsondrede fra hverandre; i Middelalderen var desuden ikke alene Forbindelserne mangelfulde og Samfærdselen meget lidt udviklet, men den økonomiske Forfatning beroede i det hele taget paa stedlig Frembringelse og stedlig Afsætning. I Betragtning heraf maa man allerede paa Forhaand kunne drage den Slutning, at Haandværket var langt talrigere og mere forskelligartet repræsenteret, og at dets Udøvere kunde glæde sig ved en betydelig større Velstand i Byer med et mere velstillet Opland, d. v. s. i frugtbare Landstrog med lønnende Landvæsen, end i mindre frugtbare Bjærgegne.

I Virkeligheden optræder det tjekkiske Haandværk straks i de første historiske Kilder fra det 10. og 11. Aarhundrede i temmelig rig Mangfoldighed; fra det 13. Aarhundrede af udvikler det sig i de nye Købstadskommuner til en fri Haandtering og udformer sig i

Gilder og Lav, der faar tildelt kongelige Privilegier, og allerede i anden Halvdel af det 14. Aarhundrede viser autentiske Kilder en saa vidtgaaende Arbejdsdeling indenfor Haandværket som ingensinde senere.

I Begyndelsen af det 15. Aarhundrede medførte Hussiterkrigene ganske vist en midlertidig Standsning af det økonomiske Opsving, men havde samtidig ogsaa en næsten fuldstændig Fortrængelse af det tyske Element til Følge. Dette havde nemlig fra det 13. Aarhundrede, da for en stor Del tyske, af bøhmiske Konger hidkaldte Kolonister anlagde Stæder i Landet, indtil de hussitiske Storme indtaget en fremragende Stilling i Købstædernes Handel og Haandværk, ja endog hist og her faaet den kommunale Styrelse i Hænde. Snart begyndte der dog i anden Halvdel af det 15. Aarhundrede under den berømte Georg Podiebrads Regentskab og senere Regering (1452 henholdsvis 1458 til 1471) en ny Blomstringstid for det bøhmiske Haandværk, og denne Udvikling naaede sit Højdepunkt i det 16. Aarhundrede. Navnlig den bøhmiske Kunstindustri, og da især Guldsmedekunsten, Metal- og Klokkestøberiet, Klejnsmedekunsten, Træskæreriet, Pottemagerhaandværket, Bogbinderiet, Glas- og Ædelstensliberiet, Urmagerhaandværket, Bøssemagerkunsten m. m., der udøvedes for at tilfredsstille Kirkens, det pragtelskende Hof og Adels samt de velhavende Borgeres Fornødenheder, frembragte i denne Periode Værker, der endnu den Dag i Dag regnes blandt de største Prydelser for Kunstindustrimuseerne baade hjemme og i Udlandet. Mange bøhmiske Frembringelser fandt livlig Afsætning selv uden for Fædrelandets Grænser, og der gaves

kun faa Industrigrene, hvori de hjemlige Frembringelser blev overtrufne af Udlandets bedre Materiale eller større Kunstfærdighed.

Imidlertid forenedes (1526) den bøhmiske Krones Lande med de østrigske. Denne Forening var dog i længere Tid af en mere udvortes Natur. De enkelte Kongeriger og Lande dannede nemlig indtil Midten af det 18. Aarhundrede hver for sig et selvstændigt Told-distrikt, og der gaves indtil da heller ikke nogen fælles økonomisk Lovgivning. Det nye, der sker efter 1526, er, at tyske Haandværksmestre trænger ind i de sædvanlige Professioner, italienske og andre udenlandske Haandværkere i Kunstindustrien. Dette havde sin Grund i, at Bøhmen og Prag under Rudolf den Andens Regering (1576—1611) var den romerske Kejsers Sæde og saaledes Midtpunktet for et overdaadigt internationalt Liv med alle dets Lys- og Skyggesider.

Denne Udvikling led ligesom det tjekkiske Folks hele politiske, nationale og kulturelle Udvikling et skæbnesvangert Afbræk ved Trediveaarskrigen med alle dens ødelæggende Virkninger. Og hvad Krigen skaanede, slugtes af Modreformationen. Tusinder af Landsbyer tilintetgjordes, Befolkningens Antal sank fra 3 Millioner ned til 800,000, og af de 151,000 Bøndergaarde, Bøhmen havde haft før Krigen, var efter denne ikke engang 50,000 under Plov. Handel og Industri samt alt Haandværk og Næringsbrug ødelagdes, og Bondestanden underkuedes af en indvandret fremmed Adel ved Hjælp af et uudholdeligt Livegenskab, Byrder og Indskrænkninger. Landets Kunstskatte udplyndredes, de „kætterske“ Bøger brændtes, og de

ikke-katolske Beboere, mest Handels- og Næringsdrivende, fordreves — mange tyske Egne kan takke de bøhmiske Landsforviste for deres senere industrielle Betydning.

Til den sociale Ulighed kom nu ogsaa den sproglige og nationale Forskel mellem de enkelte Samfundsklasser: Bønderne og de mindre Haandværkere vedblev at være tjekkiske, men Adelen, der i Forvejen var gennemtrængt af fremmede Elementer, fortyskedes, for saa vidt som den forblev i Landet, meget hurtig, og Mellemlklasserne fulgte efter.

Kun paa et eneste Sted i Bøhmen herskede der i første Halvdel af Trediveaarskrigen økonomisk Velvære: det var i Hertugdømmet Friedland, paa den berømte Hærfører og maaske lige saa store praktiske Nationaløkonom Albrekt von Waldsteins Ejendomme. I Jitjin, Turnau, Münchengrätz, Reichenberg, Friedland, Hohenelbe, Arnau, Bøhmisk-Leipa og overalt paa Waldsteins Besiddelser fabrikeredes der Klæde og Lærred, Stovler og Strømper, Vaaben og Ammunition og bagtes der Brød og Beskøjter til Hærens Provianteering; Garverier, Silkevæverier og andre Næringsbrug anlagdes, og Handel og Samfærdsel tog Fart.

Efter at Waldstein var bleven myrdet (1634), kom ogsaa dette „lykkelige Land“ til at dele Skæbne med det øvrige Kongerige; men mangt og meget er dog blevet tilbage, og de tyske Industrihistorikere erkender med Rette i Waldstein den aandelige og materielle Grundlægger af Industrien i den — for største Delen tyske — nordbøhmiske Landstrækning.

I anden Halvdel af det 17. Aarhundrede og endnu mere efter Maria Theresias Regeringstiltrædelse (1740) greb den af Merkantilismens Tanker og Bestræbelser beherskede Stat ind i disse Forhold for ved Oprettelse af Fabrikker at skaffe Befolkningen et lønnende Erhverv og sikre de indenlandske Raastoffer en bedre Anvendelse i selve Landet, samt at holde de Penge, der ellers ved Anskaffelse af udenlandske Produkter gik over i fremmede Hænder, tilbage i Landet og paa denne Maade forøge Indbyggernes Antal og Skatteevne.

Den nye Industri, der ikke længere var beregnet paa en beskeden hjemlig Afsætning efter Haandværksmaner, men tog Sigte paa et fjærnere, helst — efter Merkantilismens Teorier — fremmed Marked, var paa ingen Maade afhængig af et rigeligt stedligt Forbrug, men tværtimod af den billigst mulige Produktion. Eller med andre Ord: Forudsætningen for Industrien var ikke længere en købedygtig Befolkning i den nærliggende, velhavende Omegn, men fattige Beboere af Nordbohems Bjærgogne, der lod sig nøje med en tarvelig Ugeløn.

Dertil kom endvidere, at talrige Industriegrene netop i disse Landsdele fandt gunstigere Betingelser for deres yderligere Trivsel baade paa Grund af Naturforholdene og den historiske Udvikling. Mange af dem — som Følge af Teknikkens daværende Tilstand er der kun Tale om rene Haandværk — var blot handelsmæssige Organiseringer af den nedarvede Hjemmeindustri eller anvendte dennes Teknik paa nye Produkter og Produktionsmaader (navnlig hele Tekstilindustrien). For talrige andre Industriegrenes Vedkommende



fandtes der kun i dette med Vandkraft, Skov og mineralske Skatte rigt udstyrede Distrikt værdifulde Raastoffer og Hjælpe midler, til hvis Hjemsted Industrien paa Grund af Transportforholdenes daværende Tilstand ubetinget var bunden (f. Eks. Lervare-, Granatvare-, Jærn-, Glas- og Papirindustrien). Endelig virkede her ogsaa et planmæssigt Udvalg af de Faktorer, som den nye Bevægelse til „Kommerciens Fremme“ gik ud fra.

Thi Böhmens saavel som Mæhréns og Nederøst-rigs industrielle Udvikling skyldtes paa ingen Maade det private Initiativ, men var en Frugt af Statens mangeaarige alsidige og fortrinlige Omsorg.

For at fremme den industrielle Produktion lukkedes nemlig Monarkiet ved en vidtgaaende Handels-spærring omhyggelig for Indførslen af Fabrikater fra Ulandet. Inden for dette saaledes sikrede hjemlige Afsætningsomraade lettedes Samfærdslen efterhaanden mere og mere ved, at besværlige indenrigske Toldafgifter først indskrænkedes og senere fuldstændig ophævedes. Desuden fremmedes Iværksættelsen af nye industrielle Foretagender ved, at der indrømmedes Fritagelse for Skatter og Militærtjeneste, at der til adelige Entreprenører gaves Forskud, som ikke altid betales tilbage, at der bevilgedes Monopoler og Præmier for Mønsterfrembringelser samt for Opfindelsen af nye Maskiner og Produktionsmetoder, at der udstedtes undertiden meget nøjagtige Fabrikationsforskrifter, at der oprettedes tekniske Skoler, at der indrømmedes Fritagelser for al Lavstvang o. l. Selve Staten traadte ind i de industrielle Entreprenørers Række, og det af

den givne Eksempel fulgtes af de verdslige og gejstlige Øvrigheder. I en lidet kapitalrig Stat var den adelige Godsejerstand, der kunde faa billig Arbejds-kraft blandt den afhængige Befolkning, uden Tvivl det forholdsvis mest pengestærke Element og det, der egnede sig bedst til Oprettelsen af Fabrikker med sikret Afsætning, Statsprotektion og finansiell Understøttelse.

Deraf fulgte, at de første Klæde- og Bomuldsfabrikker oprettedes og overhovedet Grunden til Storindustrien i Bøhmen lagdes af Landets Højadel. Paa Landsudstillingen i Prag 1791 — den første Industriudstilling paa det evropæiske Fastland — viste den bøhmiske Industri sig at være saa udelukkende i Højadelens Hænder, at der iblandt de borgerlige Udstillere kun var et eneste Firma, der kunde betegnes som fremragende.

Dertil kom en anden Omstændighed: en uhyre Mængde af udenlandske Entreprenører, Værkmestre, dygtige Haandværkere og Arbejdere indvandrede til Østrig og især til Bøhmen. Der kan her i Sandhed tales om en Historiens retfærdige Gengældelse: et Hundrebaar i Forvejen havde konfessionel Ufordragelighed berøvet et blomstrende, næringsdrivende Landets bedste Elementer, og endnu i Aaret 1652 var man ængstelig for, at det lykkelig rekatoliserede Land som Følge af Handelens Opkomst og fremmede Elementers Tilstømning kunde gaa hen og lide Skade paa sin Trosenhed — men nu var til Trods for alle religiøse Overleveringer enhver, det være sig Protestant eller Jøde, velkommen som Fabrikant, Købmand eller Arbejder,

naar han blot bragte Kapital og personlig Dygtighed med til Landet; og Franskmænd, Nederlændere, Italienerne og Tyskere fra alle det daværende romerske Riges Egne kom til Bøhmen for at drage Fordel af Understøttelser, der dengang uddeltes „med sand kejserlig Rundhaandethed“.

De sidste Aartier af det 18. Aarhundrede bragte endelig en Periode fuld af store tekniske Opfindelser, der medførte en Omvæltning i Hundredtusinder af Menneskers industrielle Beskæftigelse, som man hverken tidligere eller senere har iagttaget eller oplevet Magen til: det er Opfindelsen af Spinde- og Vævemaskinen samt Dampmotoren, der tænkes paa. Haandspinderiet fortrængtes baade fra Uld-, Bomulds- og Hørtilvirkningen; senere afskaffedes ogsaa Haandvæveriet til dels, og det gaar nu sin fuldstændige Undergang imøde. I Stedet for de 70 Byer, der i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede havde haft Klædemagerlav i Bøhmen, traadte nu Reichenberg som Bøhmens første Klædefabriksby.

Efter de forbigaaende gunstige Indvirkninger, Napoleons Fastlandsspærring medførte, og efter den ødelæggende Indflydelse, Statsbankerotten i Aaret 1811 havde til Følgo, udmærkede ogsaa de første Aartier af det 19. Aarhundrede sig ved, at der indførtes en hel Mængde nye Industriartikler og Værkflidsgrene i Bøhmen: Roesukkerfabrikationen og en stedse mere mangfoldig kemisk Industri dukkede op, mekaniske Spindrier, Væverier og Papirfabrikker oprettedes, Dampmøller, Sukkerkogerier, Brændevinsbrænderier o. dsl. ind-

førtes — og hertil knyttede der sig en stadig voksende Maskinfabrikation.

I denne Tid fuld af mangesidig industriel Virksomhed stod det tjekkiske Folk endnu først ved Begyndelsen af sin literære og senere ogsaa af sin politiske Genfødelse. Fordelene ved Statens industrielle Beskyttelse kom ene og alene det tyske Element til gode, og selv hvor de — ganske vist ikke talrige — „Originalbøhmere“ (Tjekker) havde overskredet den mindre Næringsdrifts snævre Skranker og opnaaet en mere fremragende økonomisk Stilling, smeltede de i sproglig Henseende hurtig sammen med det Samfundslag, som de i Kraft af deres personlige Virksomhed havde svunget sig op til. Det økonomiske og sociale Opsving havde uvægerlig ogsaa national LigeGYldighed og — senest i det andet Slægtled — fuldstændig Opgivelse af den nationale Ejendommelighed til Følge. Iøvrigt mente de indtil 1848 i Afhængighed levende tjekkiske Bønder og de for det meste i kummerlige Forhold levende Købstadshaandværkere i den enevældige, af Mynigheder og Forordninger vrimplende Stat forstaaelig nok, at en Stigning paa det borgerlige Samfunds Trappe og en lykkeligere Fremtid for de dueligste blandt deres Sønner ikke burde søges paa Industriens og Handelsens Omraade, men i Embedsmands-, Præste- og Professor-Karrieren. De dannede Tjekker leverede saaledes Embedsmænd til næsten alle Lande i det østrigske Kejserrige, saavel til Galicien og Ungarn som til de sydslaviske Lande — man manglede netop de

Samfundsforhold, i hvilke driftige Talenter paa Industriens og Handelens Omraade ene kan fremstaa og trives.

Det tyske Elements allerede i Forvejen betydelige Overmagt i Handel og i Storindustrien vedligeholdtes og styrkedes desuden kunstig ved alle mulige Midler. I fuldstændig Miskendelse af den Betydning, som den i en rent tjekkisk Egn beliggende Landshovedstad Prag ogsaa maatte have for det tyske Element i Landet, søgte man endogsaa at indskrænke Prags økonomiske Betydning. Med Undtagelse af de første Jærnbaner Wien-Olmütz-Brünn-Prag-Bodenbach (1845—1850) og Prag-Pilsen-Bajern (1862), der nærmest var byggede af politiske og strategiske Grunde, fortos de bøhmiske Baner, der anlagdes i Treserne, gennemgaaende uden om Prag; Stenkulsdistriktet ved Kladno og de industrielle nordøstlige Egne (Turnau-Jungbunzlau) forbandtes først med Kralup ved Moldau, og den østrigske Nordvestbane gik over Kolin og Lysa til Tetschen. Reichenberg og Pilsen fik tyske tekniske Statsskoler en halv Snes Aar før end Landets Hovedstad, hvor ganske vist, som Sagerne engang stod, kun en tjekkisk teknisk Skole var mulig. Det af Staten indførte tekniske Fagskolevæsen eksisterede i flere Aartier overhovedet kun for det tyske Folk i Bøhmen; i den tjekkiske Del oprettedes Fagskoler (selv paa Steder, hvor de var paa-trængende nødvendige for at fremme den bestaaende Industri og Kunstflid) først fra Firserne af, d. v. s. efter at den Forandring i Østrigs indre Politik var indtraadt, som havde gjort den tjekkiske Delegation til en Del af Regeringsflertallet i Rigsraadets Deputeretkammer. De i Aaret 1850 oprettede Handels- og Indu-

strikamre havde til henimod Midten af Firserne gennemgaaende tyske Flertal, der for en stor Del opret holdtes ved kunstige Valgsystemer og lignende Midler.

Efterhaanden blev dog ogsaa i det tjekkiske Folk den literære og politiske Oplysning efterfulgt af Bestræbelser for en selvstændig økonomisk og da navnlig industriel Udvikling og Frigørelse. Ved Begivenhederne i 1848 blev Bondestanden befriet fra sin afhængige Stilling; ved den allerede tidligere temmelig frisindede økonomiske Forvaltning og endnu mere ved den næsten helt liberale Næringslov af 1859 blev Haandværkerne henviste til Selvhjælp som det eneste Middel mod Kapitalens Fremtrængen. Frem for alt var det nødvendigt, at de mindre Bønders og Haandværkeres Kredit organiseredes, hvilket skete ved de saakaldte Forskudskasser, d. v. s. Kreditforeninger efter Schultze-Delitsch's System, for hvilke Medlemmerne gensidig hæftede. Den første var bleven oprettet i Aaret 1858 i en lille Provinsby, og den forvaltede ved Slutningen af det nævnte Aar 2684 østrigske Gylden. Ti Aar senere fandtes der allerede 153 bøhmiske Forskudskasser (deraf 123 i Bøhmen og 30 i Mæhren) med en Forretningskapital (egen og indskudt) af 128 Millioner Gylden. I Firserne opstod af Hensyn til Bondestandens Kredittrang de saakaldte Landbo-Distriktsforskudskasser ved Siden af Andelsforskudskasserne; de fremgik af de i tidligere Aar til Forebygelse af Kornmangel grundlagte „Kontributionsfonds“, og udfoldede nu en heldig Virksomhed takket være en ved særlig Lov ordnet Organisation. Senere kom der til ogsaa de smaa saakaldte Raiffeisen-Kasser og -For-

eninger, der havde Landboernes Spare- og Kredit-  
trang for Øje. Og endelig maa vi nævne de af Hen-  
syn til Bybefolkningen oprettede Sparekasser, der for  
største Delen er grundlagte af Bykommuner og Amter,  
og for hvilke disse er Garanter; af saadanne Spare-  
kasser var der i Aaret 1900 i Kongeriget Bøhmen 87,  
og deres samlede Aktiva beløb sig til omtrent 207  
Millioner østrigske Gylden.

Endnu stærkere er Andelsforsudskasserne (de  
saakaldte borgerlige Forskudskasser) voksede i Mellem-  
tiden. I Aaret 1900 talte man ialt 1344 tjekkiske an-  
erkendte Forskudskasser, hvoraf 822 i Bøhmen, 484 i  
Mæhren, 31 i Schlesien og 7 i Wien. Deriblandt var  
635 Andelskasser, 13 ældre Forskudsforeninger, 124  
Landbodistriktskasser og 572 saakaldte Raiffeisenkasser.  
De i det tjekkiske Forskudskasseforbund forenede For-  
skudskasser og de i Forbundsstatistikken opførte 649  
Andelskasser (efter Schulze-Delitsch's System) alene  
— altsaa bortset f. Eks. fra Raiffeisenkasserne, over  
hvilke man først er i Begreb med at udarbejde en  
Statistik — forvalter i egen og betroet Kapital over  
677 Millioner østrigske Kroner (388,5 Mill. Gylden).

Et mindre heldigt Udfald har de paa Selvljælp  
hvilende Forbrugs-, Magasin-, Salgs- og Produktiv-  
foreninger haft, der under det saakaldte „nationaløkon-  
omiske Opsving“ (1868—1873) skød yppig i Vejret;  
hvad der ikke allerede var styrtet sammen paa Grund  
af indre Omstændigheder, som utilstrækkelig Kapital,  
Mangel paa Disciplin og Stifternes eller Ledernes Uer-  
farenhed og Ubehjælpsonhed, blæstes bort under Kri-  
sen 1873 og den efterfølgende økonomiske Svækkelse.

Til Kredit- og Spareinstitutterne kom saa ogsaa de første tjekkiske Forsikringsselskaber og Banker. I 1872 oprettedes af en privat Forening det første „tjekkoslaviske Handelsakademi“ (en højere Handelsskole). Desuden skabte det tjekkiske Folk paa det naturlige Grundlag af et moderniseret og fra alle retslige Indskrænkninger befriet Landvæsen en national Storindustri i Roesukkerfabrikationen, hvortil senere — medens de mindre Næringsdrivende efterhaanden fortrængtes — ogsaa kom Ølbryggeriet. Disses hurtige og storlaaede Udvikling dannede Grundlaget for anden Storindustri, saaledes i første Række Maskinfabrikationen og Melasse - Spritbrænderiet. Sukkerproduktionen i Østrig-Ungarn — efter Tysklands den største blandt de Roesukker producerende Stater — naaede i det sidste Aars Kampagne 13 Millioner Meter-Centner, og af Monarkiets samtlige 236 Sukkerfabrikker findes 141 i Kongeriget Bøhmen, 56 i Markgrevskabet Mæhren — hele Kongeriget Ungarn har kun 21 — og i Bøhmen er atter den tjekkiske Elb- og nedre Moldaudal Sædet for Sukkerindustrien. Ganske vist er ikke alle Sukkerfabrikker i Bøhmen paa tjekkiske Hænder, men det tjekkiske Elements Overvægt er her dog utvivlsom og betydelig.

Ogsaa det tjekkiske Bryggerivæsen gør mægtige Fremskridt; Bøhmens Ølproduktion beløb sig i Driftsaaret 1900|01 til 9,4 Millioner Hektoliter, og Eksporten til Udlandet er hovedsagelig paa de tjekkiske Bryggeriers Haand.

De største Fremskridt har dog den bøhmiske Maskinindustri at opvise. Det var nærmest Indretningen



af Sukkerfabrikker og Bryggerier samt Trangen til Landbrugsmaskiner, der gav det første kraftige Stød til Maskinfabrikationen, og mange mindre Maskinsmede har nu som i tidligere Tider svunget sig op til at blive Mellem- og Storfabrikanter. Men medens de tidligere samtidig med at opnaa en højere Samfundsstilling gav Afkald paa deres Nationalitet og undertiden saa at sige lod sig udkøbe af det tjekkiske Folk ved Hjælp af Udmærkelser og andre af de tidligere tysk-liberale Regeringers Midler, forblev de nu som Følge af den mere udviklede nationale Bevidsthed tro mod deres Folk. Fra nu af fandtes i det tjekkiske Folk et helt nyt nationalbevidst Lag, nemlig Grossererere og Fabrikanter.

De tekniske Fremskridt, Opfindelsen af mangfoldige nye Artikler, Maskiner og Redskaber, Indførelsen af den elektrotekniske Industri, Fabrikationen af Dampmaskiner og Dampkedler, af Jærnbanevogne og Lokomotiver, Anlæg af Jærnbaner og Broer udvidede med Tiden den bohmiske Maskinindustri Virkefelt i det uendelige, og tjekkiske Konstruktorers udmærkede Præstationer skaffede den ogsaa Anseelse uden for Fædrelandets snævre Grænser — i Italien, Spanien, Rusland og Balkanstaterne. Og selv paa Steder, hvor Driftskapitalen er tysk, er det dog de tjekkiske Ingeniører og Arbejdere, der ved deres Dygtighed har grundlagt den bohmiske Maskinindustri store Ry, og de er hidindtil ikke blevne overtrufne i Østrig.

Paa lignende Maade forholder det sig med den kemiske Industri samt Porcellæn- og Glasfabrikationen. Til de særegent tjekkiske Industrigrene hvis Frembringelser finder Afsætning til næsten alle

Verdens Egne, hører endvidere Polygrafien, og da navnlig den tjekkiske Opfindelse at trykke med tre Farver, Granatvare-Industrien, Forfærdigelsen af Musikinstrumenter, Eksporten af røgede Varer, især af de berømte pragske Skinker m. m. Paa tjekkiske Hænder befinder sig desuden for største Delen de industrielle, og da navnlig de kunstindustrielle Forretninger af Mellemstørrelse, saaledes f. Eks. Bogbinderiet og Lædergalanterivarefabrikkerne, Møbelsnedkeriet, Kunstsmedeværkfliden og Bøsemageriet, Guldarbejderprofessionen o. desl. Overhovedet kan det siges, at navnlig hvor det har drejet sig om Kunsthaandværk, om nye Industrigrene eller endogsaa nye tekniske Problemer, har de tjekkiske Ingeniører og Kemikere og med dem — om end noget langsommere — ogsaa de tjekkiske Fabrikanter optaget Konkurrencen med de tyske, og at det hovedsagelig kun er den gamle, paa den ovenfor skildrede Maade opstaaede Industri, og da navnlig Tekstilindustrien, hvori vi for Tiden staar tilbage for Tyskerne.

Selv dette gælder i to Henseender kun med Forbehold. Paa den ene Side danner det tjekkiske Arbejde Grundlaget for en hel Række Storindustrigrene, især for de Industrigrene, der hviler paa Hjemmearbejdet. saa at kun den kommercielle Ledelse tilhører Tyskerne; saaledes f. Eks. det pragske Handskemageri, den østbøhmiske Eksport-Skotøjsproduktion, Linnedsyning, Broderi og Kniplearbejdet, Perlemor-Industrien, den mindre Glas- og Metalindustri, Tekstilindustrien paa det tjekkiske Omraade o. l. Og desuden ejer Tjekskerne selv i de Industrigrene, der danner Tyskernes

egentlige industrielle Domæne, især i Bomulds- og Uldindustrien, et ikke ubetydeligt Antal store Fabrikker med de mest moderne Maskinindretninger; med Hundreder af Arbejdere o. s. v., saa at der ikke gives en eneste Industrigren, hvori ikke ogsaa det tjekkiske Element findes repræsenteret.

Endelig maa vi ogsaa omtale nogle af det tjekkiske Landbrugs særlige Frembringelser, som det bøhmiske Byg og den bøhmiske Maltindustri samt Frugtavlen og Frugtbearbejdelsen, hvis Produkter sendes langt ud over Rigets Grænser.

Hvorledes forholder nu det tjekkiske Element sig for Øjeblikket til det tyske i økonomisk Henseende? En Statistik er her aldeles udelukket. Den østrigske Folketælling kender mærkværdigvis kun en Sondring af Befolkningen efter det saakaldte Omgangssprog og ikke efter Nationaliteter, og at der ved enhver Folketælling i sproglig blandede Distrikter gaar Hundretusinder af Tilhængere tabt for de ikke-tyske Nationaliteter som Følge af utilbørlig Tvang imod alle i social Henseende afhængige Personer, er stadig Genstand for Tjekkernes saavel som Slovenernes og andres gentagne, men rigtignok frugtesløse Klager. Desuden angives Omgangssproget kun efter Personer og ikke efter de sociale Lag, altsaa ikke efter de økonomiske Klasser og Livsstillinger. Endelig lever de to Nationaliteter i den Grad blandede mellem hinanden, at der med Undtagelse af rent agerdyrkende Distrikter

ikke kan være Tale om nogen nøjagtig stedlig Afgrænsning. Der er dog i saa Henseende stor Forskel. Bortset fra to tyske Sprogøer i det østlige Bøhmen optræder Tyskerne kun enkeltvis paa det tjekkiske Omraade, men da som Handlende, Fabrikejere, Herregaardsforpagtere o. desl., medens det tjekkiske Element paa det tyske (for en stor Del først efter Trediveaarskrigen germaniserede) Omraade, og særligt i Industri- og Bjærgværksegnene, bestaar af en Mængde Arbejdere, mindre Haandværkere og Forretningsfolk samt af Præster og Embedsmænd.

Der haves kun enkelte Holdepunkter til en Sammenligning af de to Elementers økonomiske Styrke. Af de fem Handels- og Industrikamre i Bøhmen er de to i Eger og Reichenberg udelukkende i Tyskernes Hænder; i det pragske Kammer sidder Tyskerne inde med Engros-Handelens og den ikke til Landbruget knyttede Industris Valgklasser; og i Kammeret i Pilsen ejer de Engros-Handelen og Storindustrien. Derimod sidder Tjekkerne kun fuldstændig inde med Kammeret i Budweis, medens de i Kamrene i Prag og Pilsen kun er i Besiddelse af en Majoritet, der støtter sig til den lille og mellemstore Industri og Handel (i Prag ogsaa til den her selvstændig vælgende Sukker-, Bryggeri-, Mølleindustri o. l.). Hertil maa dog bemærkes, at over 850,000 Indbyggere af tjekkisk Nationalitet (hele den nordøstlige Del af Bøhmen) paa det reichenbergske Handels- og Industrikammers Omraade som Følge af Kammerdistrikternes kunstige Grænser er aldeles udelukkede fra al Repræsentation, skønt det tyske Indbyggerantal kun er 1,03 Million, altsaa ikke

meget større, hvorimod de tyske Indbyggere, der er tildelte Kamrene i Prag, Pilsen og Budweis, ikke engang udgør en Sjattedel af de til disse Kamre hørende Tjekker; og Oprettelsen af et sjette Kammer støder paa Vanskeligheder, fordi det for største Delen maatte blive dannet af den tjekkiske Del af det reichenbergske Kammerdistrikt. Saaledes er det blevet muligt, at de to tyske Handelskammerdistrikter Reichenberg og Eger tæller over 2,84 Millioner, deraf over 900,000 tjekkiske Indbyggere, medens de tre tjekkiske Distrikter Prag, Pilsen og Budweis tilligemed den omtrent 489,000 Indbyggere tællende kongelige Hovedstad Prag (med Forstæder) ialt omfatter en Befolkning af kun 3,47 Millioner.

Fra tysk Side er der for nylig blevet gjort Forsøg paa at dele de officielt bekendtgjorte Resultater vedrørende den nye østrigske personlige Indkomstskat i Bøhmen efter Nationaliteterne. Selv ved Hjælp af ganske vilkaarlige Sammenligninger og Antagelser har man kun kunnet faa udregnet, at der paa Tyskerne i Bøhmen skulde falde 57,6 ‰, paa Tjekkerne derimod kun 42,4 ‰ af Skatteindtægten. Dette Resultat er i Betragtning af den fuldstændige Mangel paa en national Erhvervs- og Skattestatistik højst tvivlsomt og dertil af ringe Værd for Bedømmelsen af den relative nationale Skatteydelse i sin Helhed og af den økonomiske Dygtighed. Thi for det første ligger paa det tysk-bøhmiske Omraade de hovedrige Brunkulsdistrikter med en Produktion af over 180 Millioner Gylden og de berømte Verdensbadsteder Karlsbad, Marienbad, Franzensbad, Teplitz og andre, hvortil der hvert Aar strøm-

mer 30 Millioner østrigske Kroner udenlandske Penge. For det andet haves der i Østrig foruden Indkomstskatten ogsaa en overmaade stor Grund- og en endnu større Huslejeskat samt en Næringsskat. Og endelig udgør alle direkte Skatter i Østrig kun 28%, de indirekte derimod hele 72 % af det samlede Skattebeløb — bortset fra de store Toldindtægter samt Statens Indtægter af dens Samfærdselsmidler, Domæner, Bjærgværker o. l.

En Illustration til Fremskridtet i Tjekkerne's Indtrængen i Engros-Handelen og Storindustrien giver Statistikken over Valgene til Handels- og Industri-kammeret i Prag: iblandt Vælgerne i den til Landvæsenet hørende Storindustri havde Tjekkerne i Aaret 1896 ialt 139, Tyskerne 19 Valgstemmer; i den øvrige saakaldte almindelige Storindustri steg de tjekkiske Vælgeres Tal fra Aaret 1893 til 1896 fra 37 til 64, Tyskernes fra 111 til blot 116, og de forestaaende Handelskammervalg vil vistnok forskyde Forholdet endnu mere til Fordel for det tjekkiske Element.

Hvilke Slutninger kan der nu drages af den skilrede Udvikling? Lader vi det intensive tjekkiske Landvæsen ude af Spillet, saa kan vi sige, at det tjekkiske Folk, der endnu for faa Aartier siden næsten ikke havde nogen Plads i den industrielle Udvikling, allerede nuomstunder har opnaaet store Resultater og staar i Begreb med at opnaa en ny Stilling. Det har intelligente Teknikere og Kunstindustri-drivende samt øvede og flittige Arbejdere, paa hvis Ydeevne og

Dygtighed den bøhmiske Landsudstilling i Prag 1891 har leveret ligefrem glimrende Beviser. Ogsaa den tilstrækkelige Kapital har Tjekkerne i deres Spare- og Forskudskasser, i deres Banker og andre Kreditanstalter. Og paa Manglen af industrielle og tekniske Statsskoler søger de at bøde ved af Folkets egne Midler at oprette Museer og Skoler samt ved at foranstalte Udstillinger og andre tjenlige Foretagender.

Hvad det tjekkiske Folk stadig savner mest til en endnu mere intensiv Fremtrængen paa det industrielle Omraade, er den Foretagelsesaand, der plejer at udvikle sig som en senere Frugt af mangeaarig selvstændig Virksomhed i Handel og Industri. Uddannelsen af en saadan „Foretagsomhedens Aand“ er den første Opgave for det tjekkiske Folks Nationaløkonomi.

Og hvor denne allerede er tilstede, gør et andet Spørgsmaal sig gældende: Hvorledes skal de nye Foretagender, der maa konkurrere med ældre, godt funderede tyske Forretninger, faa den til deres Udvikling nødvendige „opdragende“ Beskyttelse, som Nationalstaterne yder deres Frembringelser gennem Toldlovgivningen? Hvem skal erstatte dem den direkte Understøttelse, som de moderne Stater Ungarn, Rusland, Rumænien og Italien lige saa vel som tidligere Aarhundreders merkantilistiske Regeringer i alle andre evropæiske Stater har givet deres Industri? Kan der være Tale om en national Industripolitik hos et Folk, der kun danner en bestemt Del af en mangesproget Stat, uden bestemte territoriale Grænsær, uden national Statsmagt, uden Toldbeskyttelse over for de øvrige Natio-

naliteter paa det sammenhængende Statsomraade, uden Love og Straffebestemmelser med Hensyn til Krænkelser af den nationale Interesse? Og hvem skal være Bæreren af en saadan national Politik? Hvem skal gribe ind, og med hvilke Midler skal det ske, naar det mangesprogede Rigets industrielle Politik slaar ind paa Veje, der strider mod en enkelt uselvstændig Nations Interesser i dens Konkurrence med de øvrige?

Spørgsmaalet er ogsaa af teoretisk Interesse: et etnografisk Folks økonomiske Stilling, en national industriel Politik inden for det samlede Rigets økonomiske Udvikling.

Det vilde føre for langt at skildre de saavel teoretiske som praktiske Forsøg paa at løse disse Opgaver, der allerede er blevet gjort af dem, hvem det tjekkiske Elements naturlige Fremskridt i Storindustrien og Storhandelen synes at ske for langsomt.

Kun et skal til Slutning endnu bemærkes: de tjekkiske Bestræbelser for at skabe en egen Industri betragtes af Tyskerne som uretmæssige Indgreb paa deres Omraade, medens mange Tjekkere i dem ser en Gengældelse af visse af Tyskernes Overgreb, af de tjekkiske Mindretals Undertrykkelse i de sproglig blandede Egne, af tjekkiske Forretningsfolks Boykotning, af Udelukkelse af tjekkiske Industridrivende fra Krammarkederne i tyske og blandede Købstæder o. l. Men med Urette. Ingen Konkurrence kan forbydes, blot fordi den udgaar fra nationale Modstandere; og omvendt vilde en øjeblikkelig Opbrusen af nationalt Fjendskab ikke være noget sikkert Grundlag, nogen Gengæld for den Uret, man har lidt, eller noget værdigt Maal for økonomiske



Bestræbelser. Maalet maa sættes højere : hvad enten der er Krig eller Fred paa det sproglige og politiske Omraade, bør det altid være en alsidig økonomisk Udvikling og den størst mulige økonomiske Styrke som uundværligt Grundlag for Tjekkernes kulturelle Fremskridt og politiske Betydning i Østrig.

---

# Sankt Knudsgildet i Flensborg.

Af C. Nyrop.

St. Knudsgildet i Flensborg spillede i Frederik VII's Tid en Rolle. Atter og atter lød der Lovord over den loyale Forening, i hvis Midte Kongen befandt sig saa vel. Og det faldt saa selvfølgelig. De mægtige St. Knudsgilder vare jo en gammel dansk Institution. Allerede i det trettende Aarhundrede spændte de over hele Danmark, og særlig for St. Knudsgildet i Flensborg haves en paa Dansk skreven betydningsfuld Skraa, der sættes til ca. 1200. Den viser med andre Ord tilbage til Valdemarernes Tid.

Det kunde nu og da gaa lidt vildt til i Gildet. En af Paragraferne i Skraaen sætter Straf for i Gildehuset eller Gildegaarden at slaa en Broder tilblods med en Øxe, en Bænk eller en Stol, saaledes at han behøvede Smørelse eller Bind. Men det lyder stort paa det gamle danske Maal, at den ene Gildebroder er skyldig at hjælpe den anden i enhver god Sag, og at den, der her svigter, skal „gange af Gildet med Nidings Navn“.

Der var gode Traditioner.

Og dog maa der sikkert helt slaas en Streg over disse Traditioner. Det nuværende St. Knudsgilde er ikke et Skud af Byens gamle St. Knudsgilde. Dette Gilde forsvinder væsentlig paa Reformationstiden; men i 1602 opstaar der et St. Johannesgilde, og det er dette Gilde, der bliver til det nuværende St. Knudsgilde. Men derfor er der alligevel gode Traditioner at slægte paa, thi Johannesgildet var et fuldt ud loyalt Gilde, og da det antog det gamle Navn, kom den gamle St. Knudsaand kraftigt tillive i det. —

At komme pænt i Jorden har til alle Tider været et Ønske, der betød Noget for de Levende, et Ønske, der ofredes Noget for. Og saaledes da ogsaa 1602 i St. Johannes Sogn i Flensborg. Borgerne i Sognet fandt, at det var gaaet tilbage med baade at bære og følge de Døde til Jorden, og saa stiftede nogle af dem et Broderskab, hvis Medlemmer skulde have bestemte Pligter i saa Henseende. Der blev skrevet Love for Broderskabet, og disse Love bleve den 21. Juni 1602 bekræftede af Flensborgs Borgemestere og Raad (s. ndfr. Bilag 1). De vise imidlertid, at der ved Siden af Død og Begravelse ogsaa er noget Andet, der beskjæftiger de Levendes Tanker, nemlig Livet, og at dette er stærkest. Efter at Lovenes første Paragrafer havde omhandlet Pligterne i Henseende til Ligbæren og Ligfølge, hedder det i den fente Paragraf, at Broderskabet for at skaffe sig Anseelse hver St. Hansdag vil samle alle Brødrene og Søstrene til en glad Sammenkomst, ved hvilken der, efter hvad forskjellige andre Paragrafer vise, skulde

kunne baade spises, drikkes og danses. Og saa er det karakteristisk, at medens Begravelsesvæsenet affindes med tre Paragrafer (§§ 2—4), maa der femten Paragrafer (§§ 5—19) til for at sige, hvorledes Medlemmerne skulle optræde i Gildets selskabelige Sammenkomster. De afholdtes under Ledelse af Gildets to Oldermænd og dets to Skaffere.

Udover Lovene kjende vi imidlertid Intet til Gildets første Tid. Der synes Intetsomhelst bevaret om det. Men i de for Flensborg forfærdelige Aar 1627 og 1628, da de Kejslerlige huserede i Byen, er det sikkert helt standset. Paa uhørt Maade, hedder det i 1630, vare Byens Kirker, Skoler, offentlige Bygninger, Kompagni- og private Huse ruinerede og ødelagte. Men lidt efter lidt kom Alt i Gænge igjen, og en lille i Svineskind indbunden Bog i Kvart, der er bevaret i Gildet, begynder med at fortælle, at Gildet den 28. Juni 1640 paany blev oprettet i Guds Navn i Overensstemmelse med den gamle Skraa. Nu hedder det dog ikke slet og ret St. Johannes Gilde, men St. Johannes Skyttelav. Interessen for Livet havde med andre Ord helt sejret over Interessen for Døden, og den nævnte Protokol giver en Række, forøvrigt meget spredte og uordentlig indførte Oplysninger om, hvad der rørte sig i Skyttelavet fra 1640 til 1789.

Gildet gjenoprettes af 28 jævne Borgere, hvis Navne findes i Bogen, og de to, der nævnes først, ere Gørris Tielsen og Moritz Matthisen. Derefter findes Navnene paa en Del senere tiltraadte Brødre, og i 1675, „da de Gamle vare salig i Herren hensovede“, vedtoges det, fremtidig at indføre Navnene saaledes,

at der paa en Side kun maatte skrives to Navne. Der skulde være Plads for Tilføjelser om de Stillinger, de efterhaanden kom til at indtage i Gildet som Skaffere, Oldermænd, Skivekonger o. s. v. Ogsaa dette er imidlertid kun gjort saa som saa, og den absolut sidste Tilførsel af denne Art er fra 1718. Men inden vi gaa over til ved Hjælp af Bogens øvrige Indhold at give nogle Oplysninger om Livet i Gildet, skal her nævnes en Episode, som slet ikke kommer frem i Bogen, ja end ikke antydes i den. Den er omtalt af Pastor F. Wedel i hans Bog „Gilder og Laug i Flensborg“ (1873, S. 37, 54 flg.).

Der var et andet, noget ældre Skyttegilde i Byen, St. Nikolai Skyttegilde<sup>1)</sup>, der, som naturligt er, sikkert kun ugjerne saa en Konkurrent voxte frem, og 1682 gav denne Stemning sig Udslag i en Klage, der rettedes til den kongelige Amtmand. Han synes imidlertid ikke at have været den Afgjørende, og Magistraten, der mente sig forbigaaet ved denne Lejlighed, stillede sig afgjort paa Johannesgildets Side. Det skulde absolut have Ret til at bestaa. Det talte forøvrigt kun 20 Medlemmer og havde, siges der, erklæret, at det ikke forlangte at danne noget Gilde, men kun at være en simpel Skydeforening. Dette kan nu nok forstaas, men ganske mærkeligt er det, at to af Gildets Medlemmer, der nævnes ved denne Lejlig-

---

<sup>1)</sup> 1883 fejrede det sit 300aarige Jubilæum (J. J. Callsen: Die St. Nicolai Schützengilde in Flensburg 1883), og er herefter oprettet 1583, men som almindeligt Gilde kan det følges længere tilbage, s. Wedel: Gilder og Laug i Flensborg S. 45 flg.

hed, Hans Berlinghoff og Daniel Biling, ikke findes opførte i den ovenfor nævnte Bog.

Som ovenfor nævnt lagdes der væsentlig Vægt paa at øve sig i Skydning; man skød til Skive. Men derfor ophorte Gildet dog slet ikke at tage sig af de Afdodes Begravelse. 1653 maatte enhver af Brødrene, og der var den Gang vistnok 29, give 3 Mark til et nyt Ligklæde; 1664 vedtoges bestemte Bøder for at møde for sent til Ligbæring eller for helt at udeblive; 1678 lovede Gildet at ville bære to Søstre frit til Jorden som Tak for den Moje, de havde haft med at skaffe det to Lys (!); den 22. Juni 1712 bragte Gildet en Broder „ærligt og kristeligt“ til hans sidste Hvilested o. s. v.

De fleste Optegnelser angaa dog selve Gildelivet. Anden Pinsedag 1666 blev det bestemt, at Skafferne Dagen før St. Hansdag skulde gaa omkring til samtlige Brødre og indbyde dem til at komme til Lavshuset den næste Dag, Brødrene Kl. 12 og deres kjære Hustruer Kl. 2. Skiveskydningen er vel begyndt Kl. 12 og Spisningen Kl. 2. Man nojedes imidlertid ikke med at komme sammen een Gang om Aaret. 1722 vedtages det saaledes, at man fjorten Dage før St. Hans skulde have en lille Prøveskydning (Forskydning), og i 1724 er der ogsaa Tale om en Skydning efter Hovedskydningen. Men Alt synes at have været i stor Tarvelighed. Ved Forskydningen i 1722 vare Gevinsterne fem smaa Gjenstande af Tin, Kruse o. lign., af hvilke det dyreste Stykke kostede 2 Mark, og 1720 bevilgedes det, at naar Lavet blev holdt, maatte Skafferne hos Bageren bestille saa mange Kringler og

Tvebakker, at enhver Broder kunde faa en Portion til 3 Sk. lybsk. Hvad de forøvrigt fik at spise, oplyses ikke. Men overfor Drikkevarerne synes man omtrent samtidigt at have villet tage Reb i Sejlene. 1719 bestemtes det, at den, der blev Konge, fremtidigt kun maatte give en halv Tønde Øl tilbedste. Det var Skaffernes Pligt at skaffe det Øl, der brugtes, og de skulde sørge for, at det hver Gang kun var fra den samme Brygger, det skulde med andre Ord have een Smag. Øllet spillede en Rolle.

Det er herefter naturligt, at Gildet efterhaanden kom til at eje forskjelligt Inventarium, og da navnlig Drikkekar. 1683 omtales dets Velkomst. En Broder skjænker i dette Aar et Sølvskilt til den, og af saadanne Skilte fik den efterhaanden flere. 1703 hedder det, at Oldermændene Hans Post skal gjemme ikke alene Gildets Ligtøj, men ogsaa dets Lade med et Sølvbæger, hvortil hørte 36 Sølvskilte, samt endelig 8 Tintallerkener. Den Sølvvelkomst, som Gildet har den Dag idag, er fra 1721. „Soli deo gloria“ (Gud alene Æren) staar der paa dens Laag, og langs dens øverste Rand: „Gott die Ehre, dem Gelage Sankt Johannis zur Zierde, Anno 1721 ist dieser Wilkomm von neuem aufgemacht. da Elterleute gewesen Hans Jessen und Lorentz Martensen“. Som Topfigur paa Laaget staar en støbt Sølvskikkelse, St. Johannes med Lammet paa højre Arm. — Der er et Par Gange (1699 og 1721) Tale om en særlig Velkomst-Drikning, men det oplyses ikke, hvori den bestod.

Drikning foranlediger imidlertid ofte Uro. 1679 og 1684 idømmes forskjellige Brødre Boder for Slags-

maal, og 1699 idømmes Broderen Asmus Nielsen en saa høj Bøde som 6 Mark, fordi han var løben efter en Medbroder Andreas Mathiesen og paa aaben Gade med Magt havde frataget ham en Kande dovent Øl, hvilket var en stor Skam. Men Andreas Mathiesen var heller ikke brodefri. Han fik en Bøde paa 1 Mk. 8 Sk., fordi han uden Tilladelse havde baaret Øllet bort. Og Sammenkomsten St. Hansdag 1721, ved hvilken den ovenfor nævnte Velkomst muligvis blev indviet, synes at have været særlig urolig. Ved den skjældte Hans Jürgensen og Mathias Stampf hinanden grundigt ud, den Sidste fik bl. A. at vide, at han var en Krakiler, og i en anden Sag, som Hans Jürgensen samtidig var indviklet i, erklærede han, at han ikke vilde være i et Kjeltringelav. Skafferne klagede desuden over Joachim Cornelis, der vilde vælte Gildet bordet og som udskjældte Gildets Bud, da han vilde hindre det. Peter Simonsen havde endvidere slaaet saa haardt i et Bord, at 3 Tobakspiber og en Del Tobak gik i Gulvet, Piberne sloges itu. Og selv Oidermændenes Avtoritet blev krænket. Da Gildet skulde slutte, klappede de som sædvanligt op og befalede Hans Thomsen Due og Boy Hansen at tage Maalet af Øltønden, men det vilde Andres Melchertsen ikke tillade. Tog de Maalet af Tønden, vare de to Skjelne, og kunde han ikke faa Lov til at drikke, saa længe han vilde, truede han med at slaa Tønden itu.

I saadanne og lignende Sager blev der som Regel dannet et Nævn paa fire eller otte Brødre, der domte Synderne, og for saadanne Nævn forelagdes da



ogsaa Sagerne vedrørende Skydningen. 1692 dømtes Andres Bøtger til en Bøde paa 6 Mark, fordi han var gaaet til Skiven uden Tilladelse, og 1701 fik den ovenfor nævnte Asmus Nielsen en Bøde paa 3 Mark, fordi han var løben frem, ligesom Skivekongen vilde fyre; havde Gud ikke været ham naadig, vilde Skudet have ramt ham. — Brødrene skulde møde hver med sin Bosse, og i 1702 blev det bestemt, at de skulde bære den ud og ind uden at have Kappe paa.

Skydningen var det Centrale, og det betragtes som en stor Begivenhed, da det tidligt i 1728 besluttedes at bygge et nyt Skydehus. Fire Brødre valgtes til at sætte Sagen i Værk, men Ingen maatte tale om det. Ikke et Ord maatte Brødrene sige derom, ikke hvad det vilde koste, og ikke at Gildet maatte laane Pengene dertil. Oldermændene tog Sagen meget alvorligt, og Tanken falder uvilkaarligt paa, at denne Hemmelighedsfuldhed er et Træk overfor Byens andet Skyttegilde, St. Nikolaigildet, der nu forøvrigt ogsaa kaldes St. Marie- og St. Nikolaigildet. Man vilde overraske det, og gjorde det maaske ogsaa. Allerede den 26. Juni s. A. kunde Udgiften opgjøres, den var 419 Mark 8 Sk., hvoraf 115 Mark 3 Sk. blev betalt. Sikkert er det i ethvert Tilfælde, at Johannesgildet just i samme Aar paa et andet Punkt søgte at vinde op paa Siden af det ældre og større Gilde. Det fremgaar af det kongelige Privilegium, som det fik den 7. December 1728 (se ndfr. Bilag 2).

Af det kan det ses, at Johannes-Brødrene i et allerunderdanigst Andragende have gjort gjældende, at naar de i sin Tid havde udvidet deres Gilde til at

være et Skydegilde, havde de gjort det, for at de i Krigstid hver med sit Gevær kunde være til Nytte. De fortjente derfor de samme Begunstigelser, som Marie- og Nikolaigildet havde, og som bestod i, at det hvert Aar fik 10 Rd. udbetalt af Byens Kasse til en Kongegevinst, et Sølvbæger, samt i, at der indrømmedes Gildets hvert Aar vexlende Skivekonges Frihed for alle borgerlige Afgifter. Herom ansøgte Johannesgildet nu ogsaa for sit Vedkommende. Alt hvad det saaledes søgte om, fik det dog ikke. Fra Kjøbenhavn resolverede Kong Frederik IV, at der ikke kunde bevilges Gildet Noget af Byens Kasse, men at Skivekongen maatte blive fri for Skat og Indkvartering.

Der er ingen Tvivl om, at man jo har jublet over denne Afgjørelse. Thi selv om de 10 Rd. ikke bleve naaede, var Gildet nu et privilegeret Gilde lige som Nikolaigildet, og det er sikkert i Glæde herover, at Gildet anskaffede det endnu bevarede Kongeskjold, der bærer Frederik IV's kronede dobbelte Navneciffer over Flensborgs Vaaben, under hvilket der igjen ses en Skive. Skjoldet skulde ved festlige Lejligheder pryde Skivekongens Bryst. Samtidig har man sikkert efter Alt at domme taget ivrigt fat paa at ordne Alt militært. 1733 klager Gildets Fændrik over, at to Brødre paa Indmarschen til Byen fra Skydehuset vare gaaede ud af Rækkerne, og det endskjøndt de fungerede som Underofficerer. Og for denne dets militære Iver fik Gildet et nyt Tegn paa kongelig Naade. Den 13. Avgust 1740 gav Kong Kristian VI Brødrene Ret til, naar de fuldt bevæbnede drog ud

og ind gennem Byen, da at maatte bære Skjærf om Livet og Guld- eller Sølvtræsser paa deres Hatte. Nogle Love, som bekræftedes af Magistraten den 31. Maj 1742 (se ndfr. Bilag 3), vise da ogsaa afgjort, at Vægten nu låa paa det militære Tilsnit, men disse Love havde utvivlsomt været Gildets Rettensnor en rum Tid før. Allerede i 1730 henvises der, da en Broder mulkteres for Skjældsord, til „Artikel 23“, og dette stemmer med Lovene, hvis Overskrift ogsaa antyder en saadan Fortilværelse. Den lyder nemlig: „Confirmirte Articuli des privilegirten Schützen-Gelages im Kirchspiel St. Johannis zu Flensburg, wie solche 1729, nach erhaltenem königl. allergnädigstem Privilegio entworfen und Ao. 1742 verbeszert worden“.

Se vi nu lidt nærmere paa disse Love, da er efter deres første Paragraf Gildets Maal at øve Medlemmerne i Vaabenbrug, saaledes at de i Tilfælde af Krig kunde hjælpe til at forsvare Stad og Land. Enhver Broder skal have sin egen Bøsse og Kaarde, og syv Gange om Aaret skulle de skyde til Skive sammen. Hovedskydningen finder Sted Mandagen efter den anden Trinitatis Søndag, og saa falder der desuden tre Skydninger før og tre efter Hovedskydningen, ved hvilken man samles paa Raadhuset for i sluttet Trop at marschere til Skydehuset under dertil udvalgte Over- og Underofficerer, hvem det paalægges at forestaa deres Bestillinger vel. Det er i god Overensstemmelse hermed, at Gildets Skydehus i 1744 udvides med to Fag. Og en særlig Festdag, paa hvilken de udfoldede al deres Glans og Pragt, her-

under ogsaa deres trofaste loyale Sind, synes den 27. Juli 1745 at have været.

Den 7. Juli s. A. var Kronprins Frederiks (den senere Kong Frederik V's) første Barn blevet født, en Søn, der dog ikke naaede at blive to Aar gammel. I Anledning af denne Fødsel udtales i Gildets ovenfor nævnte Bog Landets almindelige Glæde. Det berettes videre i den, at der den 25. Juli blev holdt Takkefest i Flensborgs Kirker ligesom i Landets øvrige Kirker, og hvad Gildet selv angaar, da fejrede det Begivenheden ved en Skydefest den 27. Juli. Tidlig om Morgen samledes Brødrene i fuld Parade paa Raadhuset og marscherede derfra ud til Skydehuset. Kl. 2 marscherede de med flyvende Faner og klingende Spil tilbage igjen til Raadhuset, hvor saa „die hohen Gesundheit“ bleve drukne under Trommehvirvler, Trompetfanfarer og Losning af ni Kanoner.

Gildet talte paa denne Tid omtrent 50 Medlemmer, snarere vistnok lidt over end under, og det har nu sikkert i nogen Tid holdt sig saa højt. Efter de nye Love aflagde Medlemmerne en Ed (§§ 22, 31), hvorefter de væsentlig vare bundne for Livstid. I Artiklerne fra 1602 omtales ingen Ed, men efter hvad der er opskrevet i et lille Hefte, der begynder med en Afskrift af Lovene fra 1742, har en lignende Ed dog sikkert været brugt tidligere, maaske endog fra 1649 (se ndfr. Bilag 4). Men ganske betryggende synes Ed'en dog ikke at have været. 1734 vedtoges det, at Navnene paa de Brødre, der trods Eden forlod Gildet, skulde opføres „forkert“ (verkehret) paa Gildets Navnetavle, Andre til et afskrækkende Exempel. Det var

imidlertid ikke alene Brødrene, der fungerede for Livstid, Oldermændene synes ogsaa at have haft deres Bestilling for Livet. Det siges i Lovene fra 1742 i alt Fald om de To, der den Gang vare Oldermænd, Valentin Witzel og Hans Nielsen. Skafferne derimod vexlede stadt. To og to af Brødrene skiftede efter Tur at være Skaffere et Aar ad Gangen.

Det er sjældent mellem Brødrenes Navne at træffes et, som kjendes andetsteds fra. Men for Valentin Witzels Vedkommende kan det oplyses, at Manden, der bar dette Navn, var en velstaaende Tobaksfabrikant, der 1756 testamenterede Flensborgs Vajsenhus ikke mindre end 7,500 Mark. Han nævnes i Peter Rivesell's „Beschreibung der Stadt Flensburg“ (1817, S. 349). Vi faa herved lige som Lidt at vide om, hvilket Samfundslag i Flensburg det var, der søgte til Gildet, og at Valentin Witzel var en ivrig Skydebroder fremgaar formentlig deraf, at han ikke alene i 1735 gav et Sølvskilt til Gildets Velkomst, men i 1744 laante Gildet de 100 Mark, som behøvedes til Skyttehusets Udvidelse.

Foruden ved Skydningerne kom Brødrene efter de nye Love (se § 10) regelmæssigt sammen hvert Aars tredje Pinsedag. De skulde alle være tilstede, naar Oldermændene Kl. 12 klappede op. Der klappedes imidlertid som Regel to Gange op (se § 15). Ved den anden Opklapning skulde enhver Broder være paa sin bestemte Plads, og under aaben Lade forhandlede saa om Gildets Anliggender, ikke at tale om at Gildets Love formentlig bleve oplæste. De skulde oplæses een Gang aarligt (§ 30). En Sag, der sikkert

ofte ved disse Møder er blevet drøftet, er vistnok Gildets økonomiske Stilling. Da Skydehuset byggedes i 1728, kom Gildet i en Gjæld paa 300 Mark, og den forøgedes med 100 Mark ved Husets Udvidelse i 1744. Den samlede Gjæld herpaa var altsaa den ikke ringe Sum 400 Mark, der kan have forskrækket ængstelige Sjæle, og i 1752 blev det da bestemt, at enhver Broder aarlig skulde erlægge 1 Mark til Gjældens Afbetaling. Nu gik Gjælden ned, i 1758 skyldtes dog endnu 240 Mark 8 Sk. paa Vexel, men nærmere kan Gildets økonomiske Tilstand ikke forfølges. Kilderne, der kan oses af, ere kun lidet rige.

Derimod kan det oplyses, at det stadigt fik forskjellige Solvgaver. Af de tyve Skilte, der nu hænge paa Gildets Velkomst, ere tre fra det attende Aarhundrede. Paa Valentin Witzels ovenfor nævnte Skilt staar Aarstallet 1735, og paa to andre Skilte, hvis Givere ere Maleren Hans Joachim Møllendorph og Bogbinderen H. P. Holgersen, staar der henholdsvis 1755 og 1757. Selvfølgelig er der mange Andre, der have givet Skilte, men de ere blot ikke bevarede. Det er derimod et Par Sølvbægere, et, som C. J. C. Timmermann gav i 1757, og et andet, som Chr. Joh. Hanschen gav i 1758. Her skal det da ogsaa omtales, at Hans Nic. Wamann i 1796 skjænkede Gildet en Hammer, af hvis Indskrift det ses, at han ved den paagjældende Skydning marscherede ud af Byen som Fændrik, men marscherede ind igjen som Konge.

Fordi Interessen væsentlig optoges af Skydningen, slap Gildet dog ikke sin oprindelige Opgave, Ligbæringen. 1740 vedtoges Mulkter for dem, der trods

Tilsigelse udeblev fra en Ligbæring, og det ses af Notitsen herom, at man kunde blive tilsagt til at møde i saavel korte som lange Kapper. Lovene fra 1742 beskjæftige sig ogsaa med Ligbæringen; nu omtales den dog ikke i de første Paragrafer, men væsentlig til allersidst i dem, i §§ 27 og 28, og Lovene slutte med § 32.

Ligbæringen fik gaa sin Gang. Men hvad man stadig satte endog megen Pris paa, er det Gildet af Kong Frederik IV givne Privilegium. Ved Tronskifterne blev der stadig søgt om Skattefrihedens Konfirmation, og Konfirmationen blev stadig given, saaledes af Kristian VII den 1. Juni 1767. Saa døde imidlertid denne Konge, og i 1808 indgav Gildet paany sin Ansøgning om Privilegiets Konfirmation. Det skrev i trofast Loyalitet saaledes: „Hensigten med Gildet er hovedsagelig denne, at vi Gildebrødre alle øve os i Skydning, for at vi — efter vor Skyldighed — i Nødsfald kunne forsvare vort Fædreland og vor By. Hvilken dansk Mand skulde iøvrigt ikke altid være rede til at forsvare sit elskede Fædreland og sin over Alt dyrebare Konge, og til denne Hensigt at opofre sit Liv! Hvor nødvendigt er det derfor ikke at øve sig i Brugen af Vaaben, da Hensigten, hvorfor saadant sker, er saa rosværdig og passende for en brav dansk Undersaat! Under denne Forudsætning vove vi at bede om den kongelige Konfirmation etc.“ En saadan Ansøgning, skulde man tro, vilde hurtigt faa et bejaende Svar, men Pastor Wedel oplyser, at Konfirmationen — uvist af hvilken Grund — temme-

lig længe lod vente paa sig. Den kom først den 20. Maj 1817, altsaa først efter ni Aars Forløb<sup>1)</sup>).

En saadan Ventetid har selvfølgelig ikke været heldig for Gildet. Den har svækket dens Stilling, hvad der sikkert har været saa meget alvorligere, som der var opstaaet andre Skytteforeninger i Flensborg. Da det nygifte Prinsepar, Kronprins Frederik (den senere Kong Frederik V) og den engelske Prinsesse Louise sidst i 1743 drog igjennem Byen, blev det festligt modtaget. De unge Kjøbmænd paraderede i den saakaldte Frederiks-Garde, der da den var tilhest og bar rød Uniform, senere blev kaldt „dath rothe Rinkriden“, og samtidig dannedes endda en anden Garde, Christians-Garden, der efter sin Uniform senere blev kaldet den grønne Garde. Den gik dog snart ind, men kun for i 1799 igjen at opstaa under Ledelse af den ivrige Raadmand, Agent Andreas Peter Andresen († 1832). Begge disse Garde-Foreninger dyrkede Skiveskydning, og særlig for den sidstes Vedkommende var Loyaliteten stærkt fremme. Andresen deklamerede saaledes i 1806:

---

<sup>1)</sup> Dette synes forunderligt. Da jeg Intet har kunnet finde om Sagen i Rigsarkivet eller mellem de i Gildet bevarede Dokumenter, har jeg her helt fulgt Wedel (Gilder og Laug i Flensborg, S. 43), der imidlertid langt fra er uangribelig. Han gaar sammesteds ud fra, at Gildet 1828 faar den Ret til at bære Skjærf m. m., som det allerede havde faaet 1740 af Kristian VI. Det originale Reskript af 13. Avgust 1740 er endnu tilstede i Gildet. 1828 kan der altsaa højst være Tale om en Konfirmation; men heller ikke om en saadan har jeg kunnet finde noget i de mig her i Kjøbenhavn tilgængelige Kilder.



Auf und füllet rings die Becher  
 im geweihten Bürgerkreis,  
 laut ertönt an jedem Feste  
 Christian der König, lebe!  
 Dankbar liebt ihn Dania!  
 Heil dem König! Heil dem König!  
 Dreimal jubelnd ihm Hurrah!

Og der er trykte Sange og Talor, der gaa ganske i samme Spor, fra baade 1809 og 1816. Christiansgarden og Johannsgildet konkurrerede altsaa paa forskjellige Omraader, næppe til Gavn for det sidste, der selv overfor Nikolaigildet blev kaldt „dat klene Schüttengelag“; Nikolaigildet, dets oprindelige Konkurrent. var i Folkemunde „dat grote Schüttengelag“<sup>1)</sup>. Johannsgildet gik tilbage, og en Begivenhed i 1828 synes at vise, at Tilbagegangen ogsaa strakte sig til dets Yndest paa højere Steder.

I Oktober 1828 kom Prins Kristian Frederik (den senere Kong Kristian VIII) gjennem Flensborg. Han blev i den Anledning modtagen med fuld Honnør ved Byens Nørreport. Her mødte bl. A. Johannes-Brødrene

---

<sup>1)</sup> A. Thorsøe: Frederik V's Ungdom, S. 32; J. H. a. Scelen: Memorab. Flensb. 1752, S. 139; P. Rivesell: Beschreibung der Stadt Flensburg, S. 645; G. M. Valentiner: Chronik von Flensb., 1822, S. 45; A. C. C. Holdt: Flensb. früher und jetzt, 1884, S. 367 flg.; A. P. Andresen: Declamation in der Versammlung der Christians-Garde d. 14. Juli 1806; do.: Rede vor der Fronte der Christians-Garde d. 17. Juli 1809; do.: Lied für die Stiftungsfeier der Christians-Garde d. 14. Juli 1816.

under Gevær ligesom senere ved Posthuset, og det sidste Sted søgte de at stille sig op foran Borgerkorpset, hvad sikkert vil sige Christiansgarden. Der har i det Hele ved denne Lejlighed fundet en Rivalisering Sted, der gav Anledning til forskjellig Uorden, som næppe har været Prinsen behagelig, og som Johannesgildet fik Skylden for. Magistraten dømte det til en Bøde af 24 Rd., bl. A. fordi det uden dens Tilladelse var mødt frem under Gevær. Overfor denne efter Gildets Mening helt ubillige Dom, androg det med Oldermænden Urmager Steen i Spidsen hos Kongen om Bødens Eftergivelse. Men nu viser det sig, at skjøndt Statholderskabet paa Gottorp mente, at det kunde være nok med en Tilrettevisning, og at Bøden i alt Fald kunde nedsættes, og skjøndt det slesvigsk-holstensk-lauenborgske Kancelli, gjennem hvilket Sagen gik, ganske henstillede Sagen, gik Kong Frederik VI's Resolution af 25. September 1829 dog ud paa, at Ansøgningen skulde afslaas. Gildet, der efter Magistratens Udsagn kun bestod „von wenigen, grössten-theils ganz unvermögendern Bürgern“, maatte altsaa udrede den efter Forholdene store Bøde. Den kongelige Naade var det ikke bevaagen, og synes heller ikke at have været det under Kristian VIII.

Ved sin „Anfører“ Nicolai Petersen og sine to Oldermænd Hjulmager Johan Kruse og Kobbersmed F. Beyer ansøgte Gildet i 1843 Kongen om, at han allernaadigst vilde skjænke det en Fane. Det havde i sin Tid faaet en Fane foræret af Kong Kristian V, men den var nu saa medtagen, at den saa godt som ikke kunde bruges længer. I den Anledning nedlagde

det ovenfor nævnte Kancelli en længere Forestilling, af hvilken det fremgaar, at der trods Undersøgelser i Arkiverne Intet kunde oplyses om den tidligere Kongegave, og at Gildet, der talte 41 Medlemmer og oprindelig havde haft Vaabenøvelse som Formaal, nu kun var helt selskabeligt. Desuagtet udtalte Kanceliet sig dog ikke imod den ønskede Gave. Det henstillede Sagen med den tilføjede, sikkert velvillige Oplysning, at Kongen i 1840 havde skjænket Pløns Skyttegilde en ny Fane. Men den kongelige Resolution af 29. December 1843 blev — et Afslag. Den lyder: „Wir wollen Allerhöchst, dasz den Supplicanten zu erkennen gegeben werde, dasz wir zur Zeit keine Veranlassung gefunden haben die Bitte der St. Johannis Schützengilde in Flensburg um eine neue Gildefahne zu bewilligen“. Det gjør et saa meget stærkere Indtryk, som Kongen den 28. Juli s. A. havde været Gjæst i det konkurrerende St. Nikolaigilde, skudt til Skive i det og skjænket det et Sølvbæger<sup>1)</sup>.

Med Hensyn til Johannes-Gildets tidligere Fane er Kristian V sikkert kun en Fejlskrift for Frederik V. Gildet ejer endnu en grøn, meget slidt Silkefane, hvori man ser det danske Vaaben og Aarstallet 1759. Det er vistnok den, der sigtes til, og trods sin Slidthed er den formentlig just nu bleven brugt stærkt, thi nu var den Mand i Spidsen, der ikke alene skulde stanse Gildets Nedgang, men skulde bringe det i en Blomstring som sikkert ingensinde før. Det var Hjulmageren, den senere Værkmester Johan Kruse.

---

<sup>1)</sup> Callsen: Die St. Nikolai-Schützengilde, S. 17.

1837 var der kun syv Medlemmer i Gildet. Det betød altsaa Intet. Og heri spekulerede den ovenfor nævnte Christiansgarde. Der aabnedes Forhandlinger om, at dens Medlemmer skulde optages i Gildet, saaledes at den kunde komme til at nyde godt af Gildets Privilegier, selv havde den ingen. Denne tilsyneladende saa simple Sag havde imidlertid større Rækkevide, end man strax skulde tro. Landfoged Uwe Lornsen havde rejst det slesvig-holstenske Spørgsmaal, den gamle naive Loyalitet havde lidt Skaar, Tysk og Dansk begyndte at komme i Modsætning til hinanden, uden Hensyn til hvilket Sprog de Paagjældende talte, og Christiansgardens Forhandlinger vare et Forsøg paa at faa Gildets Privilegier fra loyale Hænder over paa „gesinnungstüchtige“ Hænder. Men det opdagedes itide, og saa sagde Gildets Oldermænd Thomas Juhl Nej til dem og blev ivrig for at skaffe Gildet nye Medlemmer, særlig fra Byens Smedelav. En af dem, der herved blev Broder i Gildet, var den ovenfor nævnte Kruse, der som født i den slesvigske By Ekernførde følte sig som kongelig dansk Undersaat og til Trods for, at han aldrig havde lært at tale Dansk, var urokkelig i sin Loyalitet overfor sin danske Konge og sit danske Fædreland. Ikke længe efter at denne dygtige Mand var bleven Medlem af Gildet, blev han Oldermænd for det. Det var vistnok i 1840, at han og hans gode Vøn Kobbersmed Joh. Fr. Beyer som Oldermænd kom i Spidsen, og dermed begynder en helt ny Æra i Gildets Historie<sup>1)</sup>.

---

<sup>1)</sup> Naar der her maa siges „vistnok i 1840“, er det fordi der, mig bekjendt, ingen Meddelelser findes i Gildet fra

Som Bevis for, hvor ivrigt Kruse arbejdede, skal her henvises til et lille trykt Hefte: „Historisch-poe-tische Rede mit Liedern bei Einweihung der neuen Schieszbahn der früheren König Knuds, jetzt St. Johannis Schützengilde zu Flensburg; gehalten von J. Kruse, Aeltermann dieser Gilde, am 5ten Juli 1841“ (16 S., 8°), af hvilket der kan læres forskjellige Ting. For det Første, at Kruse i sin korte Formandstid havde skaffet Gildet en ny Skydebane, og dernæst at han søgte at sætte dets Navn i Forbindelse med det gamle St. Knudsgilde, en Bestræbelse, der snart førte til, at Gildet virkelig blev kaldt St. Knudsgilde.

Som ovenfor nævnt synes det gamle St. Knudsgilde at være ophørt i Reformationstiden. Men et flensborgsk St. Knudsgilde forsvinder derfor dog ikke helt. Vistnok i 1578 oprettedes et saadant paany som et Fugleskydningsgilde, der snurrt nok i 1622 væg-rer sig ved at optage Kobbersmede som Medlemmer. Dette Gilde var dog ikke af lang Varighed. Ogsaa det ophører. Men lidt efter 1650 dukker igjen et St. Knudsgilde op, denne Gang med Tilnavnet Pappegøje-gilde. Heller ikke det er der dog stor Livskraft i. Det forsvinder midt i det attende Aarhundrede<sup>1)</sup>. Hvad

---

denne Tid. Den 11. April 1842 begynder en „Protokoll zu den Beschlüssen der Committée der St. Johannis Schützen-Gilde in Flensburg“, der giver nogle sparsomme Oplysninger, til den sluttes den 20. Maj 1878. Af stor Betydning er derimod her Kapitlet „Værkmester Kruse“ i Pastor G. Fr. A. Graae's Bog „Mellem Krigene“ (1887, S. 16—55).

<sup>1)</sup> J. H. a. Seelen: Memorabilia Flensburgensia, 1752, S. 112, 301; Georg Clæden: Monumenta Flensburgensia, I, 1768, S. 26; F. Wedel: Gilder og Laug i Flensb., 1873, S. 28—36.

der her imidlertid er af Interesse, er den stadige Venden tilbage til det gamle danske Gilde. Det maa i den almindelige Forestilling have staaet med stor Glans, den folkelige Erindring maa have bevaret det som noget særdeles Betydeligt, og det er derfor godt forstaaeligt, at Kruse gjerne vil optage det ledige Navn. Men at han har faaet Tanken herom, maa betragtes som et næsten genialt Træk fra hans Side. Ti nogen virkelig Forbindelse mellem det gamle St. Knudsgilde og St. Johannesgildet synes ikke paaviseelig. Det betyder i saa Henseende selvfølgelig Intet, naar det i Kruse's ovenfor nævnte poetiske Tale hedder: „Die Bahn, wo heut' wir weilen, war Knuds Werk“. Hvad der derimod er af Betydning, er, at denne Tale med Begejstring nævner flere af Danmarks Sagnkonger, priser Viggo's Troskab mod Kong Rolf og giver en Oversættelse af Bjarkemaalet, hvorefter det lille Hefte tilsidst endnu bringer bl. A. baade en Skyttesang og en Folkesang. I den sidste forekomme Linier som disse: „Dännemark! Vaterland! heiliger Laut — Herzen vertraut“, „Danebrog zierts rings Gestade und Meer, Elbe und Belt rühmen deinen Verkehr“<sup>1)</sup>.

Selvfølgelig har Kruse ikke selv forfattet den poetiske Tale eller Sangene. Dertil var hans Uddannelse ikke tilstrækkelig, og det fremgaar yderligere til Overflod af Gildets Protokol, naar der i Maj 1842 til-

---

<sup>1)</sup> Det er ingen Oversættelse af Frk. J. M. Jessens kronede Nationalsang („Dannemark! Dannemark! — Hellige Lyd!“)

fores den, at hvis Kruse ved Hovedskydningen igjen vil holde en Tale, maa der ikke gives Mere end 9 Mk. cour. for Udarbejdelsen, og den skal holdes i Raadhussalen, før Gildet marscherer ud. Men har Kruse ikke selv forfattet den poetiske Tale m. m., forstod han desbedre at bruge den, at lade den gjøre Nytte, og det har sikkert været ham en kjedelig Ting, at Kristian VIII i 1843 afslog Gildets Ansøgning om at faa en ny Fane af Kongens Haand. Der var nemlig Opposition imod ham i Gildet. Da han i 1844 klagede over en Broder, blev denne vel idømt en Bøde, men de to Oldermænd bleve samtidigt dømte, og i 1845 fordrede „et Parti“, at Kruse skulde afsættes som Oldermænd. Det blev han dog ikke. I Protokollen staar, at Klagen ikke kunde komme i Betragtning, saa længe Klagerne ikke for det paagjældende Udvalg vilde fremsætte deres Klagepunkter. Muligvis er det Brydninger mellem Dansk og Tysk, der ligge bagved, men hvad det end har været, blev Kruse den Sejrende. I Maj 1846 forærede Gildet ham en Æres-sabel med Tak for hans Virksomhed, og samme Aar havde han den store Glæde at kunne præsentere Gildet for Kong Kristian VIII.

Gildet, der en Tid spotvis var bleven kaldet „Knippelkoret“, havde al Grund til at være Kruse taknemlig. Det var ham, der allerede i 1840 havde tiltusket det en Grund bagved Mølle dammen paa Bakkeskraaningens sydøst for Byen ved det saakaldte hellige Vand (nu ligger den i Waitzgaden), og det er ham, der i 1843 sammen med elleve andre Brødre forelægger Tegningen til et Skydehus paa denne Grund,

saaledes at de tilsige at være Garanter for dets Opførelse. Og op kom det. Det blev indviet 1844 og fik Navnet St. Knudsborg. Gildet kaldtes nu „St. Knudsgilde zu St. Johannis“, og det anskaffede et Segl, hvori Omskriften „Siegel der St. Knuds Gilde“ staar omkring Kristian VIII's kronede Navneciffer og Flensborgs Vaaben. Nu betød Gildet igjen Noget, og saa meget hellere vilde man da nu paany søge at erobre det for det opkommende tyske Parti. Man tilbød de to Oldermænd, Kruse og Beyer, klingende Mønt, men Underhandlerne bleve haanligt afviste. Kruses danske Følelse blev mere og mere bevidst, men derfor blev han ogsaa af de tyske Magthavere lagt særlig for Had i 1848. Han blev arresteret og ført som Fange til Rendsborg, men da det lykkedes ham at flygte fra sit Fængsel der, maatte han ty til Kjøbenhavn og førte nu i Krigsaarene en meget urolig Tilværelse. St. Knudsborg var omdannet til Lazaret.

Men ogsaa Krigsaarene fik Ende, og saa kom en for Kruse og hans kjære St. Knudsgilde lykkelig Tid. Hans borgerlige Erhverv var ødelagt, men i November 1850 fik han Pladsen som Værkmester ved Flensborgs Arbejds- og Straffeanstalt. Nu kunde han leve igjen, og da han, af Hensyn til at han nu ikke længer var den selvstændige Borger som før, i 1852 troede at maatte træde tilbage som Oldermann, blev han valgt til Gildets Æresoldermann, saaledes at han stadig vedblev at være i Spidsen for det. J. F. Beyer fik Pladsen som første Oldermann, Niels Schmidt blev anden Oldermann, og Gildets Stemning var og blev fortræffelig. Paa et Sølvbæger, som den gamle Thomas Juhl i 1852 for-



ærede det, staar at læse: „Muskatenbier und Rebensaft giebt heitern Muth und Kôrperkraft“.

Havde der været en Tid, da Gildet ikke var vel set paa højere Steder, var den længst forbi. I Maj 1853 konfirmerede Frederik VII dets Privilegier<sup>1)</sup>, og faa Dage efter var Kongen personlig tilstede i Gildet, blev Medlem af det og underskrev dets Statuter. Det er selvfølgelig, at Kongens Fødselsdag, den 6te Oktober, herefter blev en Festdag for Gildet, navnlig naar han selv var tilstede, og det var han i 1857, da han forærede Gildet et stort Sølvkrus med sit dobbelte Navnetræk og Datoen „VI. October MDCCCLVII“. Yderligere staar der paa det: „Es gab der König als Ehrenmitglied diesen Krug der Sancti Knuts Gilde zu Sct. Johannis in Flensburg“. Endelig fik Gildet i Juli 1859 den nye kongelige Fane, som det havde ønsket i 1828. Ved Festen paa Raadhuset, hvor Flensborgs Overpræsident overrakte den, takkede Kruse i Gildets Navn, men det blev sidste Gang, han stod som dets Talsmand. Faa Dage efter traadte han et rustent Søm op i sin Fod, og den 21. August døde han efter et kort Sygeleje. Det var et rigt og dygtigt Liv, der herved afsluttedes.

Gildets Virksomhed fortsattes dog uforandret. Den 30. Septbr. s. A. var Frederik VII tilstede i det, deltog i dets

---

<sup>1)</sup> I det slesvigske Ministeriums Forestilling af 22. Maj 1853 kaldes Gildet St. Johannesgildet. Den omhandler ogsaa Privilegierne for St. Nikolaigildet samt for lignende Skyttegilder i Frederiksstad, Slesvig, Sønderborg og Aabenraa; den kongelige Resolution af 23. Maj stadfæster dem alle undtagen Slesvigs.

Skydning og blev Skivekonge ved eget Skud. De to Oldermænd, Beyer og Schmidt, gik i det Hele ganske i det af Kruse indslaaede Spor, hvad der kan ses, da en Generalforsamling den 23. Marts 1861 gav Gildet nye Love. De foreligge trykte ikke alene paa Tysk, men for første Gang ogsaa paa Dansk, og i den danske Text lyder den første Paragraf saaledes: „St. Knudsgildets Formaal er: ved Skydeøvelser og med disse forbundne selskabelige Sammenkomster at styrke og forøge de imellem Hans Majestæt Kongens tro og loyale Undersaatter bestaaende Venskabs- og gjensidige Tillidsforhold og derigjennem Kjærlighed til Konge og Fædreland.“ Den Kurs, Gildet styrede, er herefter tydelig og klar, og der er i de nye Love forøvrigt kun at lægge Mærke til, at det Udvalg, vi tidligere have truffet som medbestemmende, nu nævnes som fast Bestanddel af Gildets Direktion; den bestaar af de to Oldermænd og de to Skaffere samt sex Udvalgsmedlemmer, mellem hvilke En skal være Sekretær og en Anden Regnskabsfører og Kasserer. Medlemskontingentet var 64 Skilling maanedlig foruden 2 Rd. i Indtrædelsespenge. Den, der vilde træde ud af Gildet, skulde foruden det løbende Aars Kontingent erlægge 8 Rd. i Udtrædelsespenge. I et samtidig vedtaget Reglement for Skydningerne, af hvilke der som Regel fandt syv Sted (en Hovedskydning, tre Forskydninger og tre Efterskydninger), hedder det bl. A.: „Den uniformerede Afdeling af Gildet anføres af følgende Officerer: 1 Capitain, 1 Premierlieutenant, 2 Lieutenanter, 1 Fanebærer og 1 Underofficer.“ Og endelig hedder det ogsaa, at enhver ordinær Gilde-

broder var „pligtig at indfinde sig paa bestemt Tid og Sted, naar han tilsiges til Parade, Udmarsch, Lig eller deslige“. Det gamle militære Tilsnit opretholdtes, ja endogsaa en beskeden Forpligtelse til at følge Lig. Gildet holdt paa alle Maader sine gamle Traditioner vedlige og stod i fuldt Flor med mange og formaaende Mænd som Medlemmer. Men da døde Frederik VII, og dermed skifter Billedet fuldstændig.

I den ovenfor nævnte Komiteprotokol findes der efter lang Tids fuldstændige Tavshed først en Tilføjelse fra 1869, Navnene paa de da valgte Komite-medlemmer blive indførte. Og det fremgaar tydeligt, at Meget er blevet forandret. I 1872 erklære Myn-dighederne Privilegiet for Skyttekongens Skattefrihed for bortfaldet; og i 1874 befales det, at en sort-hvid eller sort-hvid-rød Fane skal vises ved Gildets Skydninger. Men er saaledes end Meget forandret, er ikke Alt forandret. Da Beyer, der blev Oldermænd sammen med Kruse, døde i 1873, blev Gustav Johannsen hans Efterfølger, og i en ny Protokol, som han indrettede, har han i en historisk Indledning skrevet: „Siden 1864 har Gildet hyppigt lidt under Besværligheder fra forskjellige Sider, men Brødrenes trofaste Sammenhold overvandt lidt efter lidt Vanskelighederne“.

Af denne Protokol ses det, at Gildet i 1880 under livlig Deltagelse fejrede en 300 Aars Fest for dets „Neubelebung im 1580“. Der er herved tænkt paa det Fugleskydningsgilde, der omtrent i det nævnte Aar dannedes under det gamle St. Knudsgildes Navn, men med hvilket det nuværende St. Knudsgilde dog Intet har at skaffe (s. ovfr. S. 82). I Protokollen fin-

des ogsaa Gildets nye Love af 4. August 1892, underskrevne af 24 Medlemmer. Deres første Paragraf lyder saaledes: „Zweck der St. Knudsgilde ist: Bewohner der Stadt Flensburg, die sich für Schützenwesen interessiren, durch Uebungen im Schieszen, Zusammenkünfte und Festlichkeiten näher mit einander zu verbinden um unter sich guten Bürgersinn zu fördern“. Men forøvrigt er Alt væsentlig som tidligere. Indtrædelsespengene ere i dem fastsat til 6 Mark, det aarlige Kontingent til 8 Mark foruden særlig Betaling ved de forskjellige Skydninger. Ved Siden af de to Oldermænd og de to Skaffere vælges en Kasserer, en Sekretær, en Inspektør (Lokalaufseher), en Kaptajn, en Løjtnant, en Fændrik og en Sergeant, men saa desuden en Otte-Mands-Komitee, der er den højeste dommende Myndighed. Medlemmerne have stadig en Pligt til at følge afdøde Brødre til Jorden, og det ærværdige Kongeskjold skal stadig bæres af Skivekongen, hvis Plads ved de officielle Sammenkomster er mellem de to Oldermænd.

De gamle Traditioner holdes stadig i Ære. Jeg slutter derfor med et Ønske om, at det vil være et stadig voxende Antal Medlemmer<sup>1)</sup>, der ved Gildets Sammenkomster blotte Hovedet, naar Oldemanden første Gang klapper op med de bekjendte tre Slag, og som ved de anden Gang lydende tre Slag tage Plads ved Gildets Bord, til hvilket der er knyttet saa mange betydningsfulde Erindringer om glade og festlige Timer.

---

<sup>1)</sup> 1902 talte Gildet 77 Medlemmer, hvoraf dog kun et mindre Antal var aktive Medlemmer.

Salen, i hvilket det staar, er smykket med en Buste af Frederik VII og med Billeder af hans Forgængere paa den danske Trone. Trofasthed har hjemme her.

Ved Gustav Johannsens Side stod Vognmand Lorenz Vind som anden Oldermænd, nu er han og Gjæstgiver Chr. Rahlfs Gildets Oldermænd. Som valgte paa Livstid repræsentere de det Blivende. Derimod vexe Kongerne selvfølgelig, og Fortegnelsen over dem er fra 1856 følgende:

1856. F. J. Ohlenburg.	1881. A. C. Jørgensen.
1857. J. F. Rahlfs (1 G.).	1882. C. C. Wind.
1859. Kong Frederik VII.	1883. Thomas Jensen (1 G.).
1860. G. C. Paulsen (1 G.).	1884. Th. Petersen.
1861. C. Jørgensen (1 G.).	1885. Boy P. Thomsen (1 G.).
1862. C. Jørgensen (2 G.).	1886. Heinr. Hoeck.
1863. C. A. F. Ponton.	1887. Boy P. Thomsen (2 G.).
1865. M. Andresen.	1888. Thomas Jensen (2 G.).
1867. Th. F. Neiss.	1889. Chr. Schmidt.
1868. H. C. Hansen.	1890. Boy P. Thomsen (3 G.).
1869. G. C. Paulsen (2 G.).	1891. L. G. Robbe.
1870. H. Jensen.	1892. Lorenz Wind.
1871. G. C. Paulsen (3 G.).	1893. Peter Cramer (1 G.).
1872. Gustav Johannsen (1G.).	1894. Chr. Rahlfs (1 G.).
1873. L. P. Hansen.	1895. Andr. Chr. Hansen.
1874. Gustav Johannsen (2G.).	1896. Peter Cramer (2 G.).
1875. C. Jørgensen (3 G.).	1897. Thomas Jensen (3 G.).
1876. G. C. Paulsen. (4 G.).	1898. Thomas Jensen (4 G.).
1877. J. F. Rahlfs (2 G.)	1899. Chr. Rahlfs (2 G.).
1878. H. Sørensen.	1900. Chr. Rahlfs (3 G.).
1879. C. Jørgensen (4 G.).	1901. H. Beyer.
1880. Jes Thaysen.	1902. Chr. Rahlfs (4 G.).

---

## Bilag.

1. 1602, 21. Juni. Love for St. Johannesgildet i Flensborg; stadfæstede af Byens Borgemestere og Raad. Trykte efter det originale Pergamentbrev, som ejes af Flensborgs St. Knudsgilde. Under Brevet hænger Byen Flensborgs Segl i Vox.

Wir bürgermeistere vnd ratmanne der stadt Flensburgh vrkunden hirmidt offentlig, das vns die gemeine burgerschafft in dem carspell Johannis hieselbst diemuetig zu erkennen geben, was gestaldt sie zu des allmechtigen gottes ehren auch zu erhaltungh vnnnd verplantzungh der liebe des nehesten eine neuwe bruderschafft anzufangen vnnnd hinführo christlich vnnnd erbarlich zu halten vnnnd jârlichen midt einer frôlichen zusammenkunfft vnnnd ergetzungh am dage Joannis baptistæ zu bestetigen wollmeinethlich endtsloszen auch daruff volgende articull verfaszen vnnnd vns vbergeben laszen vnnnd daneben instendigs vnnnd denstlichs vleises vnns angelangedt vnnnd gebetten, wir geruheten dieselbe ihnen gunstigh zu bewilligen, zu confirmiren vnnnd zu bestetigen. Welche articulen in forma alsoz lauten:

1. Erstlich schôlen thwee olderlude vnnnd thwee schaffers, so tho dem ampte duchtigh sindt, alle jahr van achte der oldesten brôderen gekaren werden; so auerst jemandt ordentlich gekaren sick weyeren worde, schall thom (?) gelage ein tonne beers vorbraken hebben.
2. Idt isz ouerst sodane broderschop nicht vth lichtferdicheidt sondern vth wolbedachten mode tho gades ehren vnnnd leue des negesten gestiftedt, dewile in diszem carspell in begreffnusze der doden beide in dragende vnnnd folgende groth mangel gesporedt, datt hirinne ein christliche ordeninge môgte gehalten werden.

3. So derwegen jemand vth der brü[der]schop in gesunder edder böser luft steruen werde, scholen de negeste brüder in der ordnung, darna also datt lieck grodt edder klein is, willig vnnd vnuersüemlich dragen bi brüke eine richsdaler; de ander brüder vnnd süstere schölen ordentlich folgen doch ein person vth dem huse bi brüke acht schillingh, idt si den, he hebbe wichtige vnnd bewiszliche orsaken, de em bi den olderluden vnnd brüderschup können entschuldigen, vnnd wadt von brüdereren vnnd süstere hie geredet werdt, schall ock von kinderen des geliken (?) von knechten vnnd magelen der brüdereren vorstanden werden.
4. Idt beleuen ock de samende brüder na gelegenheit ein erliche deke vnnd wadt sonsten thor christlichen begreiffnusze nödigh midt dem forderlickesten tho tuegen, de den brodereren vnnd süstere diszes gelages fry vnnd den anderen vor billige hure, de vncostinge tho bethalen willigh gefolgedt schöelen werden.
5. Darmit auerst sodane broderschop vnnd gelach desto meher bestandt vnnd ansehent hebbe, schall datt sulue alle jahr vp s: Johannisz dagh gehalten werden, darup alle brüdere vnnd süstere in früden erschinen; dar idt den olderluden vnnd schafferen gefelligh; vnnd so jemandt moetwilligh vthbliuen werdt, schall verbraken hebben ein haluen daler; wohr auerst siner erlicker neringe haluen verreisedt is, schall thom gelage sin andeell brüderlick vnnd süsterlick leggen, vnnd woll schwack vnnd kranck is, de is genochsamb endtschuldigett, doch schall he sin beergelt geuen.
6. Woll nu hernamals vor ein broder vnnd süster des gelages angenommen will werden, schall thom intrede geuen ein haluen daler de broder, vnnd de süster ein ortsdaler.
7. Wen nu datt gelach gehalten werdt, schall ein jeder broder vnnd süster mitt der stede sick genögen laten, dar he van den schafferen gesettedt

- is; woll darjegen handeltt, verbrickt veer schillingh.
8. Idt schall ock ein jeder im gelage christlich, fre-desamb vnnnd beschedentlich sick vorholden, nen were edder wapen, meste, pöeke edder schwerde dragen, ock vnnütte lichtferdigh schwerendt vnnnd flökendt vormiden hi bröke veer schillingh.
  9. Woll sinen negesten moetwilligh vnnnd mitt vnbescheidenheidt lasterdt vnnnd schendett, schleitt edder thom slaende vthbutt, vorbrickt einen daler, ahne wadt bloedwunden sin, daruan gehürdt de bröke der konnigl. maytt vnnnd der stadt.
  10. Woll ein glasz thobricht, schall idt bethalen; geschet idt auerst motwilligh, schall dartho vorbreken acht schillingh; woll ock motwilligh beer spillet, vorbricht acht schillingh.
  11. Dar schall ock nemandt up diszem gelage koep-slagen, köpen edder vorköpen, dabelen edder spelen edder vnardige saken vorhandelen by bröke ein ortsdaler.
  12. Woll sick vnbescheidenlick druncken drinckedt, also datt he idt im huse edder haue vnhöflich weddergiff, vorbricht acht schillingh.
  13. Woll einen gast midt vorlöue der schaffer und olderluede hidlett, schall vor dem suluen beer vnnnd bröke, soferne he brückfelligh befunden, bethalen.
  14. Dar schall ock nemandt lenger sitten, beer begehren edder sick vngebörlich vorholden, wen de schaffer sampt den olderlueden vpgekloppet vnnnd affgedanckett hebben; handelt hirjegen jemandt, so vorbrickt he ein ortsdaler.
  15. Woll sick im gelage vngebörlich vorholdt, also datt sine nabers auer ehn tho klagende hebben, . . . .<sup>1)</sup> he citeret vnnnd gefordert motwilligh vnnnd vnghorsam vthbliff vnnnd nicht erschinedt, schall dem gelage vorbraken hebben einen haluen daler.

---

<sup>1)</sup> Her gjør en Fugtighedsplet et Ord ulæseligt.



16. Wen de olderlude sambtt den schaffern vpkloppen vndt de erliche lagesbröder vnnnd suster im huse, im haue edder vp der straten thom erlichen dantze ingemein edder in sonderheitt eschen vnnnd forderen, vnnnd motwilligh besitten bliuen edder sonsten sich offsonderen, darse neen erlike endtschuldunge truricheitt haluen vorwenden können, vorbreken dem lage ein jeder veer schillingh.
17. Wen de ollderlude vnnnd schaffers im gelage edder sonsten in vorsamlinge des gelages vollmechtigen vpkloppen vnnnd gehorsamb forderen vnnnd ehnen motwilligh wedder sproken wert vnnnd nehen gehör hebben, schall dem gelage verbraken hebben achte schillingh.
18. Idt is ock der gantzen bröderschup eine hellige bewilligunghe, so jemandt im gelage ingetreden vnnnd sick namals vom gelage vnnnd der bröderschafft worde affsundren, schall van des gelages gerechticheitt affgesundert vnnnd nachmals im gelage nicht ingenomen werden.
19. Datt gelach schall man einen dach gehalten werden vnnnd den anderen dagh de pastoren vnnnd achte des gelages bröder de rekenung holden.

Wan nuhn wir dieses der vorgedachten bürgerschaft im karspell Johannis intent vnnnd furnemen zu dem ob angereigten ende dirigiret vnnnd gerichtet befunden vnnnd das die ehre gottes auch die liebe des nehesten vnnnd burgerliche vnnndt nachbarliche freundschaft vnnnd brüderschaft befurdert vnnnd erhalten werdt vns nicht können miszfallen laszen, als hebben wir ihnen diese ihre forderungh nicht versagen vnnnd verweigeren muegen, demnach wir auch vor vns vnnnd vnserere nachkommen ihnen die vorbeschriebene verordnungh ihrer bruderschaft vnnnd erlichen gelages in allen sinen puncten vnnnd articulen hirmitt vnnnd in crafft dieses brieues bewilligen, confirmiren vnnnd bestettigen, doch mitt dem vorbehalten dieselbe nach gelegenheitt der zeit und erheischen-

der notturfft auch vnserm gefallen in einem oder mēren articulen zu uerenderen, zu mehren vñd zu minderen oder auch gantzlich zu cassiren vñd vffzuheben wollen auch darhey allen deszelben gelages bruederen vñd mittgenoszen tragenden ampts wegen vff[er]lecht vñd erinnert haben dieser verordnungh bei vermeidungh angedeuteter pōen in allen sinen puncten vñd articulen (so lange darinne keine verenderungh geschehen vñd fürgenommen worden) gemāsz sich zu bezeigen vñd deroselben gehorsamblich nach zusetzen vñd zugeleben vñd diese ihre zusammenkunfft vñd ergetzungh zu keiner vnart vñd leichtfertigkeit zu miszbrauchen. Vrkuntlich mitt vnserem rahtssecret befestigett, signatum Flensburgh am 21. monatstage Junij anno etc. ein tausendtt sechs hundert vñd zwehe.

2. 1728, 7. Dcbr. Frederik IV's Privilegium for St. Johannes Skyttegilde i Flensborg. Trykt efter Protokolrækken „Patenten“ i Rigsarkivet, 1728, Fol. 355—357.

Wir Fr. 4te thun kundt hiemit, dasz Uns Unsere Unterthanen, Bürgere und Einwohnere Unserer Stadt Flensburg die Alter Leute des St. Johannis Schützen Gelages supplicando allerunterthanigst vortragen laszen, was gestalt in anno 1602 bereits einige Bürgere aus der St. Johannis Gemeine ein Gelag unter sich auffgerichtet, welches auch von Burgermeistern und Rath der Zeit bewilliget und bestetiget worden. Es hatten aber die Gelags Brüdere nach Verlauff einiger Zeit den im Jahre zu ihrer zusammenkunfft determinirten Tag gleich dem in der St. Marien- und Nicolai Gemeinen befindlichen Gelage zum schieszen employiret, damit sie, wann dieselben einfall der noth zu Unseren allerunterthänig-

sten Diensten benöthiget seyn solten, nicht sowohl mit Gewehr versehen als auch mit selbigen umzugehen Wissenschaft besitzen, dann auch zu mehrerer Anfrischung dem Scheiben König einer Silbernen Becher zu Theil geworden wäre das gesambte Gelach 10 rt. bezahlete. Es wäre aber das Marien- und Nicolai Gelach vor den Supplicanten weit glücklicher, indem es nicht nur solche 10 rth. zu den besten Gewin aus der Stadt Casse bekahme, sondern es wäre auch der Scheiben König das gantze Jahr von Schatzung und anderer bürgerlichen oneribus befreyet, Mit allergerhormster Bitte, Wir geruheten Sie die Alter Leute und gesambte Schützen Brüder des St. Johannis Kirchspiels Gelages mit einer gleichen beneficio, womit obbesagtes der St. Marien und Nicolai Schützen Gelag bereits versehen wäre, zu begnadigen und ihme deszfalls Unser Specialer privilegium Allergnädigst zu ertheilen. Wann Wir dann darauf auf denn darüber Allergnädigst geforderten und von Unserm Cammer- Herrn Christian Detleff von Holstein, Grafen von Holstenburg, als Amtmann zu Flensburg wie auch Burgermeisteren und Rath Unserer Stadt Flensburg allergehorsahmst abgestatteten Bericht sambt bey gefüegtem Bedenken obigem der St. Johannis Schützen Brüder und Gilde allerunterthänigsten Gesuch insoweit und auff nachfolgende Weisze in königl. Gnaden statt gegeben, so concediren und bewilligen Wir hiemit Allergnädigst, dasz derjenige, welcher aus dem St. Johannis Schützen Gelag des Kirchspiels an dem verordneten jährlichen Schiesz-Tage den besten Gewinn davon trägt und ein so genandter Scheiben König wirdt, dem Scheiben Könige in der St. Marien- und Nicolai Schützen Gielde gleich das gantze Jahr darauff hindurch die Freyheit und exemption von den Schatzung und der Einquartirung haben und genieszen möge und solle. Sonsten aber des St. Johannis Kirchspiels Gelage der Schützen, weiln solches mit der St. Marien und Nicolai Schützen Gelag nicht combiniret werden können,

nicht befuegt seyn solle aus der Flensburgischen Stadt Cassa das geringste zu prä tendiren. Wornach Unser p. t. Amtmann wie auch Burgermeistere und Rath zu Flensburg und sonst männiglich sich allerunterthänigst zu richten. Uhrkundl. etc. Copenh. den 7. December 1728.

3. 1742, 31 Maj. Love for St. Johannes Skyttegilde i Flensburg, stadfæstede af Byens Borgemestere og Raad. Trykte efter det originale Exemplar, en i Papbind indbunden Bog i Kwart; paa den Side, hvor Lovene slutte, har der tilvenstre for Sekretærens Underskrift været trykt et Segl i Vox, som nu er helt borte.

(Stempelnærke)

Zwölff Schilling.

1742.

Confirmirte Articuli des privilegirten Schützen-Gelages im Kirchspiel St. Johannis zu Flensburg, wie solche Ao. 1729, nach erhaltenem Königl. allergnädigstem Privilegio, entworfen und Ao. 1742 verbeszert worden.

Wir Bürgermeistere und Rath der Stadt Flensburg fügen hiermit für uns und unsere Nachkommen auch sonst männiglich zu wissen, dasz bey uns erschienen die Älterleute des von Ihre Königl. Maytt. zu Dännemark, Norwegen p. p. unserm allergnädigstem Erb-König und Herrn privilegirten Schützen-Gelages zu St. Johannis hieselbst für sich und ihre sämtliche Mitinteressenten mit geziemender Vorstellung und Bitte, wasgestalt sie zu desto mehrerer Aufnahme ihres sämtlichen Schützen-Gelages von ihren zuhaltenden Zusammenkünfften und dahin ge-

höriger Zucht und Ordnung, ihrem Gewehr und Aufzügen, Scheiben-Schieszen, Älterleuten, Schaffern, der Interessenten Eigenschaften und endlich von Bestätigung ihrer Leichen auch anderen bey diesen allen vorkommende Begebenheiten einen gewissen Willkührs-brief in 32 Articuli bestehend verfertigt, welche sie uns zu unserer obrigkeitlichen Confirmation dienstgehorsamst offeriret haben wolten, wie sie folgender maszen lauten:

Wann Ihre Königl. Maytt. allergnädigst gefallen unser St. Johannis Schützen-Gelach mit einer allerhöchsten Begnädigung zu versehen, folglich die höchste Nothwendigkeit erfordert, dasz zu Beybehaltung guter Ordnung auch Vorbeugung allerhand einzuschleichenden Miszbräuche gewisse Articuli und Verbindungen abgeredet und festiglich zu halten geschlossen worden, So haben sämtliche Gelachs-Brüdere unter folgender Verbindlichkeit, worinnen nichts enthalten, so wieder die Policey-Ordnung oder wieder die Ehrbarkeit streitet, folgende Articulos bisz auf eines Hochedl. Magistrats approbation entworfen:

1. Weil vornemlich der Entzweck dieses Gelages darin besteht, dasz die gesämtl. Gelags-Brüder sich in Waffen üben und im Fall der Noht zu Kriegszeiten (womit doch der Höchste Gott diese gute Stadt und das Land in Gnaden verschonen wolle) vor Stadt und Land fechten können, so ist hauptsächlich nöhtig, dasz ein jeder dieses privilegirten Schützen-Gelages sein Gewehr immer im Stande halte und mit einer guten Flinte und Degen sich versehe, damit diese Sachen als eines jeden Schützen-Bruders nothwendige Requisita immer parat und in guten und brauchbahren Stande seyn.
2. Und damit die Übung im Schieszen nicht unterlaszen werde, als sind mit sämtlicher Gelags-Brüder Bewilligung 7 Schiesz-Tage erwehlet worden, als nemlich 3 mahl vor dem groszen Schieszen und 3 mahl nach dem groszen Schieszen. Der

Haupt-Schiesz-Tag ist auff dem Montage nach dem andern Sontage Trinitatis.

3. In allen diesen 7 Schiesz-Tagen stellet ein jeder der Gelage-Brüder, wann er dazu ordentlich angesaget worden, sich mit aller Modestie, Nüchtern- und Mäszigkeit ein und zwar in dem dazu verordneten Gelages-Hause, jederzeit auf der dazu angesetzten Zeit, und ist hauptsächlich verbohten, das niemand verdüchtig- oder gezogenes Gewehr mitbringe und darmit schiesze; wann jemanden solches überführet würde, so soll derselbige verbrochen haben 3 Mk., halb an die Armen und halb an das Gelach.
4. In allen denen Schiesz-Tagen soll sich niemand der Brüder unterstehen mit geliehenem oder fremden Gewehr vor der Scheibe zu erscheinen, es sey dann, dasz er etwann aus Noht und beweiszlichen Umständen sich bey denen Älterleuten und Gelage anmelde und umb Erlaubnisz aus einem andern Gewehr zu schieszen anhielte. Wann auch jemand überführet würde, dasz er mit zwoen Kugeln sein Gewehr geladen hätte, der soll 3 Mk. Straffe erlegen, halb den Armen und halb dem Gelage.
5. Solte es aber sich zutragen, dasz eine Kugel grassen gehen und alsdann unverhofft die Scheibe treffen würde, so soll der Schusz dennoch, wann auch gleich die Kugel durchgegangen, nichts gelten, und soll der Schusz auch vor einen Schusz gerechnet werden.
6. Es wird in denen 7 Schiesz-Tagen niemand gezwungen aus freyer Hand und mit ausgerecktem Arm zu schieszen, sondern es ist erlaubet seine Flinte anzulegen, und derjenige, welcher aus einer Flinte schieszet, welche 3 mahl versaget, ist seines Schuszes verlustig.
7. In solchem Schieszen ist eine accurate Ordnung zu halten, und soll niemanden erlaubet seyn seine

Reihe zu verlauschen. Ein jeder soll bey nüchternem Muhte schieszen, damit nicht dadurch leichtlich jemand sich selbst oder andern einigen Schaden zufüge. Da aber hierwieder pecciret würde, soll eine Straffe nach Befinden der Umstände von dem Gelage einem solchen auferleget werden.

8. Wann der Haupt-Schiesz-Tag herannahet, musz ein jeder sein Gewehr und Degen parat und im Stande haben, damit, wenn der Auszug durch die Stadt geschehen soll, ein jeder der Brüder ordentlich auf der Strasse einhergehen und alle Unordnungen daselbst solchemnechst vermeiden, anbey auch zu dem Ende an diesem Tage überall in guter Positur erscheinen möge. Auch haben diejenige, so Bedienungen verwalten als Ober- und Unter-Officers, dahin zu sehen, wie sie solchen Plätzen wohl vorstehen und durch ihre Direction alles in guter und accurater Ordnung halten. Sodann wird ein jeder der Brüder angewiesen denen Ober- und Unter-Officers alle schuldige Folge zu leisten, allenfalls da hier innen einige Klage wegen der Widerspenstigkeit entstehen solte, soll derjenige, welcher beym Ausgehen und sonsten sich widersetzet, wenn die Älterleute und 8 Brüder aus dem Gelage etwas ordiniren und demselben eine Straffe dictiren, solche ohne einiges Widersprechen zu erlegen schuldig und gehalten seyn.
9. Für allen Dingen hat ein jeder Bruder währenden (!) Schieszens und auch sonsten bey denen Zusammenkünften dahin zu sehen, dasz eine gleichstimmige Einigkeit unter einander regiëre, keiner den andern ausz Hasz, privat Absicht und sonsten entweder mit höhnischen Worten antaste oder auch beleidige, ingleichen dasz ein jeder so wohl vor als nach dem Schieszen sich soviel mögl. des Trunkes, Schlägerey und anderer Unordnungen enthalte. Wie dann ein jeder Ehrliebender soviel

möglich mit allen Kräfteen dahin sehen wird, dasz dieses nun mehro Ihr. Königl. Maytt. allergnädigst privilegirtes Schützen-Gelag der Obrigkeit nicht Gelegenheit gebe wegen begangener excesses einen der Brüder in Straffe zu nehmen.

10. Die erste Zusammenkunfft dieses Gelages ist am 3ten Pfingst-Tage in dem erbauten Schützen-Hause Mittags um 12 Uhr, und wer alsdann, wenn die Älterleute aufgeklöpffet, nicht zugegen und zu späht kommt, soll 2 Sch. l. verbrochen haben. Solte aber jemand gar ausbleiben und keine erhebl. und beweiszl. Ursachen zur Entschuldigung vorbringen, der soll in 12 Sch. l. Straffe condemniret seyn. Und soll bey der Zusammenkunfft die Lade geöffnet werden und die Älterleute alsdan Gehör fodern, damit ordentliche Unterredung von denen dem Gelage dienlichen Sachen könne gepflogen werden.
11. Solten aber die Älterleute Ursachen haben das Gelag in St. Johannis Kirchspiel auszer diesem Tage anzusagen, soll sich auch ein jeder der Brüder daselbst einfinden und ohne Noht keiner ausbleiben, allenfalls zur Straffe erlegen 4 Sch. l.
12. Die beede Gelags-Brüder, welche aus dem sämtl Gelage als Älterleute künfftig erwehlet werden möchten, sollen solche seyn, welche zu dem Amte tüchtig. Es soll auch in geringsten nicht nach Freundschaft, Affection und privat Absichten gesehen, sondern die Geschiklichkeit bey solcher Wahl in Consideration gezogen werden.
13. Es sollen jährl. zwey Schaffers erwehlet werden und zwar nach der Reihe und Ordnung der Gelage-Brüder. So sich aber jemand finden solte, der sich wegern würde solche Stelle anzunehmen, soll verbrochen haben zur Straffe 1 Mk. und dennoch nicht von solcher function befreyet werden; die einmahl erwehlte Älterleute als Valentin Witzel und Hans Nielsen sollen, so lange als sie leben, Älterleute verbleiben.



14. Wenn alle Gelags-Brüder an dem Haupt-Schiesz-Tage auf erlangter Erlaubniz von einem Hochedl. Raht auf dem Rahthause erscheinen, so soll solches mit nüchternem Muhte und Geschicklichkeit geschehen. Solte sich jemand von den Gelags-Brüdern finden, der dem Gelage was schuldig ist, der soll nicht eher zum Schieszen gelaszen werden, bisz er seine Straffe entrichtet; ein jeder Bruder soll auf dem bestimmten Tage erscheinen bey Straffe 12 Sch. l., halb denen Armen und halb dem Gelage; ist aber jemand seiner ehrl. Gewerbe halber verreist oder jemand krank und betlägerig, derselbe ist gnugsahm entschuldiget; doch soll er seinen brüderl. Theil erlegen.
15. Sobald als von den Älterleuten geklopfft wird, soll ein jeder Bruder sich an seine gehörige Stelle setzen. Solte der Ältermann zum 2ten mahl aufklopfen und einige sich noch nicht auf ihre Stelle setzten gesetzt und dem Älterman nicht Gehör gegeben haben, soll jeder derselben verbrochen haben 4 l. Sch.
16. Es soll auch ein jeder Bruder des Gelages christl., friedsam und bescheidenlich sich verhalten nicht allein gegen die Älterleute, sondern auch unnützes Fluchen und Schweren vermeiden. Solte sich jemand finden, der Ursache zum Streit ist, und es ihm überwiesen würde, der soll verbrochen haben 1 Mk. 8 Sch. l.
17. Solte sich aber zutragen, dasz jemand unter den Gelags-Brüdern den andern zum Schlagen ausfordern und sie sich auch beweislich schlügen, soll ein jeder derselben verbrochen haben 2 Mk., ohne was Blutwunden sind, davon gehöret die Brüche Ihre Königl. Maytt. und der Stadt.
18. Wer bey Tische sitzt und Bier auf solchen muhtwillig ausgieszet und verspillt und sich so übersäuft, dasz ers im Hause oder im Hofe unhöflich wieder gibt, soll verbrochen haben 2 l. Sch.

19. Es soll auch Niemand auf diesem Gelage kaufschlagen, kauffen oder verkauffen, doblen oder spielen oder unartige Sachen verhandeln bey Brüche 12 l. Sch.
20. Wer einen Gast mit Uhrlaub der Älterleute und Schaffers einladet, soll für denselben, sofern er straffällig befunden wird, die Straffe erlegen, welche 8 von den Gelages-Brüdern ihm auferlegen oder zuerkennen.
21. Wann es sich zutragen sollte, dasz ein Ältermann oder beyde sich im Gelage schwach befinden, dasz sie ihr Amt nicht mehr vorstehen können, so sollen sie ordentl. aufklopfen und Gehör fodern und entweder bisz zur völligen Genesung ihr Amt niederlegen oder auch gar abdanken, und sollen alsdann 1 oder 2 von den Gelages-Brüdern an ihrer Stelle gesetzt werden, welche alles sowohl observiren und vorstehen sollen, als wenn sie selber gegenwärtig wären. Und soll das Gelage denselben in wähernder Zeit und so lange, als sie die Stelle der Älterleute vertreten, so viel Gehör geben als den Älterleuten selbst. Solte es sich aber zutragen, dasz die Älterleute ohne Aufklopfen und Abdanken weggehen würden, soll ein jeder von ihnen verbrochen haben 1 Mk. 8 l. Sch.
22. Es ist auch der gantzen Bruderschaft und des Gelages einhellige Bewilligung, dasz wann jemand ins Gelage eingetreten und sich nochmahls ohne Ursachen und Betrachtung seines gethanen Eydes vom Gelage und der Bruderschaft würde absondern, derselbe von des Gelages Gerechtigkeit abgesondert und, wann er gleich drey doppelt davor bezahlen wolte, im Gelage nicht wieder angenommen werden solle.
23. Solte sich aber jemand von denen Gelages-Brüdern finden, der im Gelage auftreten würde und mit unnützen Worten ausfahren oder sonsten hönische und dem Gelage disrespectirliche Wörter aus Vorsatz oder Unbedachtsamkeit ausstoszen, der soll

halb dem Gelage und halb den Armen verbrochen haben 1 Mk. 8 Sch. 1.

24. Das Gelag wird nur ein Tag gehalten und den andern Tag soll die Rechnung durchgesehen und formiret werden, worzu sich alle Brüder bei bestimmter Zeit einfinden sollen, und wer ohne erhebl. Ursachen ausbleibet, soll ohnweigerl. einen halben Reichsth. Straffe erlegen. Sollte sichs aber zu tragen, dasz einer sich in die Zusammenkunfft zu späte einfinden würde, der soll verbrochen haben 2 l. Sch.
25. Wer sich nun dieser Ordnung widersetzet und deswegen von 8 der Brüder in Straffe vertheilet wird oder auch sonsten schon durch Übertretung der vorallegirten Regula in die darauf dictirte Straffe verfallen, solche aber zu erlegen sich wegern würde, der soll in das Gelag nicht ehe admittiret und wieder recipiret werden, bevor solche Gelder bezahlet, auch keiner zum Schieszen admittiret werden, bevor er diese Straffe am 3ten Pffingst-Tage erlediget.
26. Solte aber jemand sich gar unter diesem Gelage finden, welcher diese vorgeschriebene Ordnungen als eine Richtschnur nicht wolte in Obacht nehmen und den Älterleuten und dem gantzen Gelage, wenn über eine Sache votiret und beliebt worden, kein Gehör geben und alle gütliche Vorstellungen bey demselben nichts verfangen könnten, auch wann jemand einer liederlichen Lebens-Art zugethan, der soll, wann hierüber von dem gesämtlichen Gelage votiret worden, von solcher ausgestoszen und nicht wieder recipiret werden.
27. So jemand von dieser Bruderschaft in gesunder und (!) böser Lufft sterben würde, sollen die nächsten Brüder nach der Ordnung die Leiche, sie sey grosz oder klein, willig und ohne einigen Widerspruch tragen, und wer sich hierin wegern solte, soll verbrochen haben dem Gelage und denen Armen 3 Mk. Die andern Brüder sollen insgesambt ordentl.

folgen, es sey dann, dasz wichtige und erhebliche Ursachen vorhanden wären, damit sie sich bey denen Älterleuten und Brüderschafft entschuldigen könnten, allenfalls da sie ohne Ursache ausbleiben würden, 8 l. Sch. Brüche erlegen, und soll darin kein Unterscheid seyn, wann es auch nur aus der Gelage-Brüders Domestiquen eine Leiche ist, es sey Knecht oder Magd, so soll dennoch ein jeder sich in Bezeigung dieser letzten Ehre nicht wegern.

28. Es soll ein jeder Bruder bey Straffe 8 l. Sch. obligiret seyn, dafern er keine erhebliche Ursachen hat, die Leichen, wozu er zu tragen und zu folgen wird angesagt werden, zu tragen und ihnen zu folgen.
29. Solten die Älterleute hierwieder pecciren, müssen sie sich der Straffe unterwerffen, welche die Brüderschafft ihnen auferlegen wird.
30. Und damit niemand der Gelage-Brüder sich mit der Unwissenheit, als wenn er eigentlich die Contenta dieser so bündig beliebten Articulorum nicht gewust, entschuldigen könne, als sollen solche jährlich einmahl in pleno verlesen werden; und hat alsdann eine solche excuse der vorgeschützten Unwissenheit gar keinen Platz.
31. Und soll, wenn einer im Gelage aufgenommen zu werden ordentl. sich anmeldet, die Articuli jedesmahl von neuen verlesen werden, und keiner vor der Scheibe gelaszen werden, der nicht vorgängig seinen Eyd, dasz er sich als ein treuer Gelags-Bruder nach diesen Articuli verhalten und richten laszen auch ohne Noht und Armut sich nicht aus demselben begeben wolle, abgestattet.
32. Alle Straffe-Gelder, so bey denen vorgeschriebenen Articuli gesetzet, sollen halb an die Armen und halb an das Gelag verfallen seyn.

Wann wir nun in obinserirten articulis nichts denen Landes-Gesetzen, unseren Statutis und der

Ehrbarkeit zuwiederlauffendes wahrgenommen, vielmehr solche zu Beybehaltung guter Einigkeit und Freundschaft auch allerseitigen Wohlstandes und mutuelier Beyhülffe unter denen Interessenten zuträglich und hinziehend gefunden, mithin Ihnen in ihrem billigen Ansuchen um so weniger entgegen seyn wollen; Als confirmiren und bestätigen wir solthane Articulos in allen puncten und clausula hiedurch und krafft dieses also und dergestalt, dasz wir und unsere Nachkommen darüber zu jeder Zeit fest und obrigkeitl. halten auch das privilegirte Schützen Gelach zu St. Johannis hieselbst dabey der Gebühr nach schützen und handhaben und niemanden darwieder zu thun oder zu handeln verstatten wollen, bisz und so lange Ihr. Königl. Maytt. zu Dännemark, Norwegen p. p. dieselbe bey Macht zu lassen geruben werden. Wie wir uns denn auch per Expressum reserviren selbige über kurtz oder lang nach Erheischung der Umstände zu verändern oder wieder aufzuheben. Uhrkundl. des hiesigen Stadt-Siegels und gewöhl. des Secretarii Unterschrift. Signatum Flensburg den 31ten May 1742.

(L. S.)

Ex speciali commissione spectabilis  
senatus Flensburgensis subscripsi.

U. A. Lüders secret.

4. 1649. 1726. Edsformularer, som benyttedes ved nye Medlemmers Indtrædelse i St. Johannes Skyttegilde i Flensburg. Trykte efter et lille skrevet Hefte, som ejes af St. Knudsgilde i Flensburg; forud for Formularerne gaar en Afskrift af Gildets Love af 1742, efter dem følger en med forskjellige Hænder

skreven Række Navne paa Brødre i Gildet fra 1745 til 1797.

1726 Den 10. Junius ist diese Unszer Eid Nach den alten gewöhnlichen und von alters heer Gebrauchlichen Eidbrief abgeschrieben mit Consens unszere jetzt lebende Hrn älterleute und nebst al samtliche untergeschriebene Gelages Brüder Bewilligung von allen unzauberkeit gereiniget und renoviret worden.

Wir untergeschriebene älterleute und brüders des Schützengelages im Kirchspiel Sanct Johannes wollen hiemit und Krafft dieses uns Verobligiret und Verpflichtet haben, So lange alsz wir leben, im gelage zu Verbleiben, Gott gebe darzu Glück, Heyl und Seegen, und bestendig ausz zu halten und auszer Gottes Gewalt und, Gott verhüte, auszer zufalende armuht nicht davon weichhafft zu werden, Sondern uns Brüderlich und Continuij gebürlich darin zu bezechen (?) und alles zu Prestiren und dem Schrage gemäs zu leben bey Ehren und Glauben, wie deszen Sich gebüret, und so lange wir können ohne erhebliche Ursache uns davon zu trennen nicht gemeinet, so Wahr uns Gott soll helfen.

Ich N. N. Schwere und gelobe hiemit einen Cörperlichen Eide dem Vorgelesenen Schrage und Eide mit zu halten und Nach zu leben, darneben des gelages ärgstes zu wenden und bestes zu befodern, so viel in dieser Menschlichen Schwachheit geschehen kan, so Wahr mir Gott helfen soll und Sein heylliches Wort.

Uhrkundlich unter unser Eygen henden Actum Flensburg d. 26. Junij Anno 1649 ist unsere alte Eid geschrieben und damahls von die Sämtliche Brüderschafft bewilliget.

# Oversigt over historisk litteratur fra årene 1896—1900 vedrørende Sønderjylland.

Af J. Lindbæk.

Denne oversigt gør ikke, således som den, der tidligere forfattedes til dette tidsskrift af M. M. (sidst i første halvbind 1897) krav på fuldstændighed. Hensigten er kun at henlede opmærksomheden på de vigtigste skrifter og afhandlinger, som giver oplysning om Sønderjyllands historie for tiden før 1864 og særlig belyser alt, som kan have politisk interesse. De, der ønsker nærmere oplysninger om mere specielle spørgsmål, henvises til de årlige litteraturfortegnelser i „Dansk Historisk Tidsskrift“.

I „Jahresberichte der Geschichtswissenschaft“ danner Slesvig, Holsten, Mecklenburg og Pommern en egen Gruppe, som behandles af Ad. Hofmeister i Rostock, dog i en meget danskfjendtlig ånd. Langt mere upartiske er de anmeldelser og litteraturberetninger, der med nogle års mellemrum findes i „Zeitschrift für Schleswig - Holsteinische Geschichte“, nu som oftest skrevne af tidsskriftets redaktør, den i danske forhold

særdeles kyndige overbibliothekar professor dr. v. Fischer-Benzon.

For tiden efter 1864 skulde fortegnelsen derimod være såvidt muligt fuldstændig.

---

Th. A. J. Regenburg, som i 1850'erne var departementschef i det slesvigske ministerium og senere stiftamtmand i Århus, havde i mange år samlet på litteratur vedrørende det sonderjydske spørgsmål og særlig Slesvigholsteinismen. Hans store samling, der er næsten fuldstændig og i sin art enestående, skænkedes til Århus kathedralskole og er nu indlemmet i statsbibliotheket samstedts. Dettets nuværende leder har udgivet en meget nyttig fortegnelse derover<sup>1)</sup>. En udmærket litteraturfortegnelse findes ligeledes i Witts oversigt over skrifter ang. d. slesvig-holstenske kirkehistorie<sup>2)</sup>. Et stort afsnit af denne (VI) behandler hertugdømmernes politiske historie. Statsarkivar Hille

---

<sup>1)</sup> J. Hoffmeyer: Fra Regenburgs Samling. Til Studiet af Schleswigholsteinismen og de slesvigske Krige. En Bibliografi. (Skoleprogram fra Aarhus 1896—98.)

<sup>2)</sup> Fr. Witt: Quellen und Bearbeitungen der schleswig-holsteinischen Kirchengeschichte. Systematisch und chronologisch zusammengestellt. 1899. (Publikationen d. Vereins für schl. holst. Kirchengesch. 1 R. 1 H.)

D. s.: Die neueste Litteratur über schl. holst. Kirchengesch. (Schriften d. Vereins f. schl. holst. Kirchengesch. 2 R. 4 H. 143—47.)

R. v. Fischer-Benzon: Katalog der Provincial-Bibliothek für Schleswig-Holstein. 1896—98.



i Slesvig har givet en udsigt over det derværende statsarkivs indhold, som vil være af største betydning for enhver, der vil foretage et grundigere studium af Slesvigs historie<sup>1)</sup>. Foruden opregning af aktstykkerne gives der hver gang en kort fremstilling af vedkommende myndigheds historie. Forf. udtaler ønsket om, at arkivet snart kunde blive flyttet til Kiel for at komme i en mere betryggende bygning og tillige være samme steds som provinsens bibliotek og universitet.

I en mindre afhandling<sup>2)</sup> giver Hille nogle oplysninger om det tidligere gottorpske arkiv. Dette blev bragt til København 1735 og derfra delvis leveret tilbage til arkivet i Slesvig 1864. De i politisk henseende interessanteste stykker findes dog dels i København, dels i Oldenburg; arkivet i Slesvig har væsentlig forvaltnings- og justitssager, og disse er ikke videre fuldstændige.

Om Danmarks og dermed også Sønderjyllands historie vil forhåbentlig om ikke lang tid det store værk „Danmarks Riges Historie“<sup>3)</sup> foreligge færdigt, og en

<sup>1)</sup> G. Hille: Uebersicht über die Bestände des königl. Staatsarchivs zu Schleswig. 1900. (Mitteil. der k. preuss. Archivverwaltung H. 4.)

<sup>2)</sup> G. Hille: Zur Gesch. des Herzoglich Gottorpschen Archivs auf Gottorp. (Zeitschr. für schl. holst. lauenb. Geschichte XXVI. 297—314.)

<sup>3)</sup> Danmarks Riges Historie, historisk illustreret, af Joh. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise, V. Møllerup, J. A. Fridericia, Edv. Holm, A. D. Jørgensen. Anm. af A. D. Jørgensens første Afsnit (1814—38) ved M. Rubin i Tilskueren 1897, 465—87. Med al anerkendelse af Jørgensens dybe forståelse og udmærkede fremstilling gør Rubin meget væsentlige ind-

længere omtale vil først da komme. Det må nævnes, at fortsættelsen af A. D. Jorgensens afsnit, tiden fra 1852, er overdraget til N. Neergaard.

Den, der vil søge de nyeste historiske resultater i en populær og let tilgængelig skikkelse, kan man henvisse til Johan Ottosens fremstilling<sup>1)</sup> af de nordiske folks historie. Fortalt i en klar form og rigt udstyret med billeder (desværre ikke altid lige historiske) kan denne bog i høj grad anbefales til folkelæsning. Bedst er måske fremstillingen af de nordiske folks forhistorie, hvor forfatteren tager stærkt hensyn til de fællesgermanske og fællesariske forhold.

I et omfattende arbejde har Sach<sup>2)</sup> undersøgt Sønderjyllands etnografiske og nationale forhold. Hans bog har vakt megen opsigt og fortjener det delvis også på grund af hans grundige studium af landets ældste forhold og kendskab til dansk sprog, der bl. a. gør, at han oftest gengiver stednavnene i en nogenlunde tiltalende dansk form. Man vil også finde mangen åndfuld og rigtig iagttagelse, således påvisningen af, at navnet Slesviger kun har ringe hi-

---

vendinger. Han erklærer, at J. ved at fremdrage tidens åndelige stræben og skyde de store økonomiske vanskeligheder i baggrunden i virkeligheden giver et falsk billede. M. h. t. hertugdømmernes historie dadler han, at J. er gået for lidt ind på den formentlige „prægravation“ af disse, der fik så stor betydning for dannelsen af den slesvigholstenske bevægelse.

1) J. Ottosen: Vor Historie indtil Dronning Margrethe 1899.

2) A u g. S a c h: Das Herzogtum Schleswig in seiner ethnographischen und nationalen Entwicklung 1—2. 1896—99.

storisk rod. Allerede fra 16. årh. kalder beboerne sig Holstenere (således siger en mand fra Seest ved Kolding, at han boede i Lante Holstein.) Man hørte benævnelserne Ober- og Niederholstein, og det er bekendt nok, at man i Danmark hyppigt talte om „Dansk Holsten“. Først langsomt fortrængte benævnelsen Slesvigholstener det gamle navn. Interessant er f. ex. også hans påvisning af den store betydning, som Danevirke længe bevarede som grænse-skel. Den eneste landevej mellem syd og nord gik gennem Danevirke, og endnu 1766 måtte byen Slesvigs post føres ud til Rødekro ved porten, hvor der var post- og toldsted. Det skal også villig anerkendes, at Sach har taget livet af forskellige ældre tyske teorier, f. ex. om Nordejder-Trøne som grænse mellem Danmark og Karl den stores rige, og af selve den berømte „Danske mark“.

Alligevel må hans bog, hvad hovedsynspunktet angår, betragtes som ganske forfejlet. Hans tanke er den gamle tyske, som støtter sig på den angelsachsiske historiker Beda, at Anglerne kom fra Sønderjylland, der ved deres bortgang blev øde og først senere indtoges af Jyderne. Som beviser anføres bl. a. de store skovstrækninger, hvis tidligere existens vises ved de mange stednavne, især grænse-skovene Jernvith (Dänischwohld) mod syd og Farris (Barwith) mod nord, men lignende forhold findes jo over hele Danmark. Som særlig slående eksempel nævnes Årø ved Haderslev. Her findes en række grave fra oldtidens forskellige perioder, medens øen i Valdemars jordebog nævnes som øde og skovbevokset; altså skulde den være bleven

forladt ved Anglernes udvandring. Det samme er imidlertid tilfældet med alle vore småøer, og en langt sikrere forklaring er Vendertogenes hærgninger, som jog befolkningen bort fra havets nærhed.

Sach indrømmer selv, at der næsten ingen sproglige minder findes fra Anglernes tid, de eneste skulde være dobbeltnavnene Slesvig og Hedeby, Isarnho og Jernvith, Ægidora og Fifeldor, samt et navn som Sli. Han indrømmer ligeledes, at landet i den historiske tid var fuldstændig jydsk. For at forsvare sin teori må han bortforklare sådanne beviser for den danske befolknings existens som de nordiske indskrifter fra guldhornet og de store mosefund fra Thorsbjærg og Nydam, han må bortforklare, hvad han selv påviser, at der ingen pludselig ændring findes i oldtidsgravenes bygningsmåde. Ofte må han gribe til ganske løse teorier, som når han f. ex. gør Als til Nerthus' ø. — End mere dristig er måske hans fastholden ved den gamle tanke, at Jyderne er noget vidt forskelligt fra Danskerne, og at „den tid ikke er fjærn, da Jyderne vil blive hist fuldkommen daniserode, her lidt efter lidt fortyskede.“ Teorien har ikke et eneste holdbart støttepunkt, og ikke én Jyde vil føle, at Jylland er i færd med at blive daniseret. — Sachs store lærdom burde ikke have været anvendt til at forsvare løse teorier. Alligevel vil også danske historikere kunne høste megen belæring i hans bog.

Et par tyske værker<sup>1)</sup>, hvor hele hertugdømmernes

---

<sup>1)</sup> W. Frölich: Eine Geschichte Schleswig-Holsteins von der ältesten Zeit bis zum Wiener Frieden, 1896.

Schleswig-Holsteinmeerumschlungen in Wort und Bild, 1896.

historie behandles, og som optræder meget fordringsfuldt, er så fejlagtige og tilmed så hadske i deres tone overfor de danske, at deres værdi er mindre end ingen. Der siges bl. a., at de ældste runeindskrifter er tyske, at Slesvig løsriver sig fra stiftet Bremen i 12. årh., at Otto I befriede bisperne i Slesvig og Ribe fra alle afgifter til Danmark, og at Harald Blåtand af vrede herover rykkede ind i Slesvig etc. Selvfølgelig bliver København mellem 1848 og 1864 regeret af en tøjesløs pøbel. Og det er dog for upassende i et stort pragtværk at anføre følgende vers om de danske embedsmænd i Sønderjylland:

Die taufen, lehren, richten in guter Dänenart,  
in ihren langen Fingern ist Schleswig wohl verwahrt.

Som modsætning hertil kan anm. med glæde henvises til Ottosens rolige og upartiske korte fremstilling<sup>1)</sup> af Sønderjyllands historie.

Megen lærdom findes forenet med en klar fremstilling i musæumsdirektør Sophus Müllers bog<sup>2)</sup> om vor oldtid. Der drages værdifulde paralleler mellem Danmark og andre lande, særlig m. h. t. de religiøse skikke. M. kommer til det resultat, at det danske folk har boet i sit land fra stenalderen. For Sønderjylland har særlig beskrivelsen af de store fund fra Thorsbjærg og Nydam samt af guldhornene interesse. Om

---

<sup>1)</sup> J. Ottosen: Grundtræk af Sønderjyllands Historie. (Grundrids ved folkelig Universitetsundervisning Nr. 11) 1899.

<sup>2)</sup> Sophus Müller: Vor Oldtid. 1897. I tysk udgave ved Jiriczek. 1896-98.

Danevirke opstiller M. en hypotese, der synes støttet på gode argumenter, men på hvilken vi dog ikke nærmere skal gå ind, da der snart vil foreligge et større arbejde om dette æmne.

Hans teori om det gamle Hedeby har dog mødt stærk modstand hos Steenstrup<sup>1)</sup>. Denne påviser iøvrigt, hvor ringe den tyske indflydelse nord for Elben var før 1100. Den eneste Gang, en kejser drog nord for Elben mellem 800 og 974, var under Henrik 1stes tog mod Gnupa; også senere kom de der yderst sjældent. Den egentlige grænse for Tyskland var længe Elben, og endnu kong Niels synes at have haft magt over Holsten. Dette var stadig genstand for danske og vendiske angreb, og først Schauenburgerne lykkes det at gøre landet tysk. Der findes danske stednavne helt til Ejderen og endnu sydligere; senere kvaltes danskheden af den stærke sachsiske kolonisering.

Stor betydning for Sønderjyllands såvel som for det øvrige Danmarks historie har Lauridsens undersøgelser<sup>2)</sup> om den gamle danske landsby. Ved en gennemgang af navnestoffet finder han, at man ikke, som Nygård<sup>3)</sup> har forsøgt, kan sætte nogen skarp grænse og erklære, at byerne på -torp, -bølle og -rod er grundlagte mellem 1100 og 1300; nogle af

---

<sup>1)</sup> Joh. Steenstrup: Danmarks Sydgrænse og Herredømmet over Holsten. Universitetsprogr. 1900.

<sup>2)</sup> Den gamle danske Landsby. En Redegørelse. (Aarb. f. dansk Kulturhist. 1899, 76—185).

<sup>3)</sup> Danske personnavne og stednavne. En sproglig-historisk undersøgelse (Hist. Tidsskr. 7 R. I, 82—110).

dem går tilbage til den grå oldtid. Det overvejende antal af disse stednavne begynder med personnavne og viser altid hen på grundlæggelse af enkeltmand. Til samme resultat er han nået ved gennemgang af landsbykortene i matrikelarkivet. Det senere fællesskab skal skyldes en omregulering i den ældre middelalder. Lauridsens tanke er altså, at man må opgive hele den store teori om landsbyen som en oprindelig slægtby, og hvis dette, der iøvrigt støtter sig på gode argumenter, er rigtigt, vil de hidtil gældende anskuelser om den oldgermanske forfatning falde med det samme.

I tre afhandlinger<sup>1)</sup> har professor Kr. Erslev behandlet spørgsmål fra grev Gerts tid. I en polemik med A. D. Jørgensen viser han, at forliget af februar 1340, hvorved grev Gert tilbytter sig Sønderjylland mod Nørrejylland, vel er et slags tilbagetog for greven, men at han dog derved sikrer sig et stort sammenhængende område, der var let at forsvare. Den tabende var hertug Valdemar. Med størst interesse vil man læse afhandlingen om Niels Ebbesen. Det bliver efter den sandsynligt, at grev Gert er bleven dræbt ved midnat, som en dansk og en tysk beretning er enige om. Den danske folkeviseforfatter har haft følelsen af, at dette ikke stemmede ganske med det ridderlige æresbegreb, og har derfor ændret tidspunktet

---

<sup>1)</sup> Fra Holstenerveldens Tid i Danmark (Hist. Tidsskr. 6 R. VI, 389—438). Slg. A. D. Jørgensen: Forliget af 11. Febr. 1340 (H. T. 6 R. VI, 671—80). Kr. Erslev: Forliget af 11. Febr. 1340 (H. T. 7 R. I, 111—117).

til dag. Niels Ebbesen har da for at redde sit fædreland vovet ikke blot sit liv, men også en stor del af sin ridderære.

Det har fra Langebeks tid været et ønske hos historikerne at få et dansk diplomatarium, d: en fuldstændig samling af alle middelalderens breve. Da dette dog foreløbig må anses for ugørligt, har professor Erslev bødet på savnet ved sit repertorium<sup>1)</sup>. Man vil heri finde en fortegnelse over alle breve fra middelalderens Danmark (indtil 1450) og uddrag af de ca. 4000 hidtil utrykte breve. Værket, hvis nøjagtighed forfatterens navn er tilstrækkelig borgen for, og hvis brugbarhed vil blive endnu mere forøget ved et register, vil spare kommende forskere for megen besværlig arkivsøgen.

Prof. C. Nyrop har fortsat sin udgave<sup>2)</sup> af danske lavsskråer fra middelalderen og dertil som første bind knyttet en udgave af gildeskråer. Både af de trykte skråer og af de mange notitser om gilder, som ellers ikke er historisk kendte, får man et stærkt indtryk af den store rolle, gilderne spillede. Af sønderjydske gildeskråer findes der mange fra Flensborg, der dog næsten alle var trykte i Seidelins Diplomatarium Flensborgense. Det kan nævnes, at den tredjeældste

---

<sup>1)</sup> Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis (Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen) I—III (1085—1450). 1894—1902. — „Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden. Hrsg. von P. Hasse“, er sluttet med 3. bind 8de hæfte, som går til 1340.

<sup>2)</sup> Danmarks Gilde- og Lavsskræer fra Middelalderen, udg. ved C. Nyrop. I (1899—1900). II (1895—96).



gildeskrå er den fra Knudsgildet i Flensborg fra c. 1200, der er affattet på dansk. I en fortegnelse over Gertrudsgildets medlemmer fra 1379 er sproget derimod plattysk. Imellem disse år ligger tyskernes stærke indtrængen under de sidste hertuger af Abels æt.

Man havde tidligere kun haft et meget mangelfuldt kendskab til Sønderjyllands kunsthistorie; Hans Brüggemanns berømte altertavle i Slesvig stod som noget enestående uden tilknytningspunkter, og man var tilbøjelig til at mene, at der slet ikke fandtes nogen indenlandsk kunstnerskole. Vel var der allerede 1875 dannet et musæum i Kiel på grundlag af prof. Thaulows samlinger, men der savnedes interesse hos publikum, og mange værdifulde kunstgenstande forsvandt fra provinsen Slesvigholsten. Det er da et meget fortjenstfuldt arbejde, Matthæi<sup>1)</sup> har gjort ved en omhyggelig undersøgelse af provinsens udskårne altre fra middelalderen. Der findes ialt 180, hvoraf langt over halvdelen er fra de oprindelig danske egne. En sikker gruppering efter tid har ikke været mulig, fordi kun meget få er daterede, og arkivmaterialet er mangelfuldt. Ved et indgående studium af disse (for Sønderjylland Svesing, Ostenfeld, Bordesholm og Løjt) er det alligevel lykkedes at fastslaa en bestemt udvikling fra det rent håndværksmæssige fra tiden før 1400 til

---

<sup>1)</sup> A. Matthæi: Zur Kenntniss der mittelalterlichen Schnitzaltäre Schleswig-Holsteins. (Beiträge zur Kunstgeschichte Schleswig-Holsteins I.)

Samme forf.: Hans Brüggemann. (Z. f. bildende Kunst 1898, Juni.)

den udmærkede kunst hos Brüggemann. Forf. mener, at den ydre påvirkning langt overvejende kom fra Lübeck, men at der dog efterhånden uddannede sig en hjemlig skole. Nogle indvendinger kan man rejse mod bogens geografiske omfang. Slesvig og Holsten dannede jo slet ikke noget hele før Schauenburgernes tid, og forf. har sikkert undervurderet den danske indflydelse i den ældre middelalder. For fuldstændigheds skyld burde han have medtaget de nu danske dele af det gamle hertugdømme. Men som helhed er bogen, der er udstyret med smukke afbildninger af de daterede altertavler og forsynet med en udsigt over træfigurerne i Thaulowmusæet, af stor værdi, og ingenlunde overflødiggjort af forfatterens fornylig her i årbøgerne anmeldte større værk om delvis det samme æmne.

Et vigtigt afsnit af det 17. århs. træskærerkunst er skildret af Thaulowmusæets direktør, dr. Brandt i hans store arbejde over den i Eckernförde fødte billedskærer Gudewerdt, hvis Virksomhed falder omkring århundredets midte<sup>1)</sup>. Den overordentlig indgående og grundige bog er den første videnskabelige undersøgelse af barokkens hidtil så lidet kendte og lidet agtede religiøse kunst, således som den udfoldede sig her i landet, og det må derfor beklages, af forf. ej har medtaget de af Gudewerdt udførte eller af ham påvirkede arbejder i Danmark.

---

<sup>1)</sup> G. Brandt: Hans Gudewerdt. Ein Beitrag zur Kunstgeschichte Schleswig-Holsteins. Leipzig 1898.

Efter Falkenstjernes død er udgaven af sønderjydske jordebøger<sup>1)</sup> afsluttet af dr. Anna Hude. Mest interesse har disse i topografisk og fiskal henseende, men tillige kan navnene give gode bidrag til oplysning om befolkningens nationalitet. Udgaven er delt i krongods, adelsgods og kirkegods, men udgiveren beklager, at de to sidste dele på grund af aktstykkernes beskaffenhed er bleven meget ufuldstændige.

Mejborgs store værk om slesvigske bøndergårde er udkommet i en smuk tysk udgave<sup>2)</sup>. Om en af hans hovedsætninger, den forskellige gårdtype i Nord-, Mellem- og Sydslesvig har han været i en hidsig polemik med Lauridsen, der har ført bevis for, at den opr. fællesdanske bygningsmåde ligeså vel findes i egnen mellem Flensborg og Husum som i det nordlige Slesvig. Den hovedindvending er der vel at gøre mod Mejborgs bog, at han tager for lidt hensyn til Sønderjyllands oprindelige danskhed og derved ofte kommer til at give urigtige forklaringer.

I to doktordisputatser har Mackeprang og Munch behandlet de danske købstæders styrelse fra middel-

<sup>1)</sup> Sønderjydske Skutte- og Jordebøger fra Reformationstiden. Udgivne ved F. Falkenstjerne og A. Hude. I—II. 1895—99.

<sup>2)</sup> R. Meiborg: Das Bauernhaus im Herzogthum Schleswig und das Leben des schleswigschen Bauernstandes im 16. 17. u. 18. Jahrh. Deutsche Ausgabe besorgt von R. Haupt. 1896.

R. Meiborg: Om Bøndergårde i Slesvig (Hist. Tidsskrift 6 R. VI. 343—52). Replik af P. Lauridsen ibd. 793—95.

alderen til midten af 19. årh.<sup>1)</sup> Da Slesvigs bylov fra c. 1200, der blev kilden til en række andre stadsretter i Nørre- og Sønderjylland, er den ældste danske byret, vil man kunne forstå, at Mackeprang kommer ret stærkt ind på de sønderjydske købstæders ældre forfatning. Denne er næsten i et og alt den samme som de kongerigske byers. Hovedtrækkene i den er lånte fra Tyskland; først og fremmest er det fra midten af 13. årh. opdukkende byråd opstået under påvirkning sydfra, og også dets et hundredår yngre formænd, borgmestrene er af tysk oprindelse. Al magt samledes lidt efter lidt hos det. Kongen eller hertugen havde vel nok en repræsentant, byfogden, men den kontrol, han øvede, betød ikke stort, og heller ikke borgerne havde synderlig indflydelse på styrelsen. så meget mere som rådet supplerede sig selv. Medens i kongeriget enevælden gjorde det af med byernes selvstyre, bevarede i Sønderjylland de middelalderlige former langt længere, og lige til 1848 lykkedes det magistraterne så nogenlunde at hævde deres nedarvede myndighed. De berøres ikke af regeringens reformforsøg, og da hovedopgaven for Munch netop har været at påvise statens indgriben, vil man kunne forstå, at han kun kortelig kan omtale forholdene i hertugdømmet.

---

<sup>1)</sup> M. M a c k e p r a n g: Dansk købstadstyrelse fra Valdemar Sejrs Tid til Kristian IV (Forordn. af 1619). 1900.

P. M u n c h: Købstadstyrelsen i Danmark fra Kristian IV's Tid til Enevældens Ophør (1619—1848). I—II. 1900.

Der foreligger en levnetsskildring<sup>1)</sup> af en af de mærkeligste sonderjydske personer fra det 17. årh., præsten og forfatteren Nicolaus Heldvaderus (1564—1634). Denne var født i Hellevad i Nordslesvig og afløste 1591 sin fader som præst i sit fodesogn. Han blev dog efter få ars forløb afsat af den gottorpske hertug og opholdt sig resten af sit liv i Danmark. Allerede tidlig udgav han sine almanakker, der vandt en umådelig udbredelse på grund af deres spådomme; ved mange andre. religiøse og historiske skrifter på dansk og tysk, som han skrev med lige stor lethed, fik han lejlighed til at virke på sin samtid. Han var en af sin tids livligste og vittigste hoveder, og der gik utallige anekdoter om ham.

Overordentlig stor interesse har Ditlev Ahlefeldts memoirer<sup>2)</sup> (1617—59). Forfatteren (f. 1617, d. 1686) var oberst og generalkrigskommissær under de dansk-svenske krige og blev senere amtmand i Flensborg. Han var de danske kongers tro tjener, der 1657 foretrak at lade sine gårde brænde fremfor at svinge deres sag, en retsindig og kraftig personlighed, der med stædighed holdt fast på sin ret, og hans erindringer giver mange nye enkeltheder og ypperlige bidrag til tidens kulturhistorie. Alt i alt er det en af de bedste selvbiografier fra det 17. årh.

I samme forbindelse må nævnes Bobés fremstilling

---

<sup>1)</sup> H. F. Rørdam: Nicolaus Heldvaderus (Hist. Samlinger og Studier IV, 1—64, 349—434).

<sup>2)</sup> Af Geheimeraad Ditlev Ahlefeldts Memoirer udg. ved Louis Bobé, 1896.

af slægten Ahlefeldts historie<sup>1)</sup>, der udgives på be-  
kostning af lensgreve Ahlefeldt. Af dette værk,  
der i udstyrelse og omfang søger sin lige inden-  
for dansk genealogisk litteratur, er udkommet 2 bind,  
hvortil slutter sig de ovenfor nævnte memoirer. Vær-  
ket, der bringer talrige portrætter, prospekter o. s. v.,  
giver mange bidrag til hertugdømmernes, særlig deres  
adels, historie; det vil i alt omfatte sex bind, hvoraf  
det sidste bringer registret. For Sønderjyllands histo-  
rie har særlig interesse biografierne af storkansler  
Frederik Ahlefeldt (f. 1623 på Søgård, død 1686),  
Griffenfeldts modstander og en af sin tids dygtigste  
statsmænd, dennes sønner general Frederik A. (d. 1708)  
og Carl A. (d. 1723), alle tre statholdere i hertugdøm-  
merne og ejere af Gråsten og Søgård, alle i 1ste bind  
hvor der tillige er brevveksling mellem storkansler  
Ahlefeldt, Griffenfeldt, Bierman m. fl., tildels ang. for-  
holdene i hertugdømmerne. I 2det bind kan nævnes  
biografier af den ovenfor nævnte Ditlev A., Frederik A.,  
gottorpsk råd og amtmand (d. 1605) og hans efterslægt  
til Halvsøgård, Arlevad o. s. v., general Hans A. til  
Glorup, chef for rytteriet i Danmark og hertugdøm-  
merne (d. 1694), general Frederik A. til Bienebek, Ko-  
hoved o. s. v. (f. 1627 på Maslev, d. 1672), begge  
kendte fra Københavns belejring (s. 122 ff.); blandt  
bilagene må nævnes protokollen fra det i Glückstadt  
1657, 27. juli, afholdte møde, mandtal over adelen i

---

<sup>1)</sup> L. B o b é: Slægten Ahlefeldts Historie. 1. Storkans-  
ler Frederik Greve Ahlefeldt og hans Efterslægt (1897). — 2.  
Gehejmerraad Ditlev Ahlefeldt og hans Efterslægt (1899).

byerne og på landet i hertugdømmet Slesvig 1652 (s. 46 ff.).

Fra svensk side foreligger en stor skildring<sup>1)</sup>, bygget på indgående arkivstudier, af Danmarks politik overfor Gottorp i tiden omkring 1697, den svenske konge Karl XI's dødsår. Det var en fortvivlet stilling for Danmark at have Sveriges nære forbundsfælle lige på livet af sig, og dette undskylder dets ofte troløse handlemåde. Danmark fulgte gærre den politik at „benytte enhver lejlighed til angreb på Gottorp, prøve, hvor langt det kunde gå, og så trække sig tilbage, når det ikke kunde mere“. Også efter Karl XI's død greb Danmark et intetsigende påskud (skansebygning) til anfald på Gottorp, men blev holdt tilbage af sømagterne og Sverige.

Om den kortvarige krig i året 1700 har den danske generalstab udgivet et større værk<sup>2)</sup>, for hvis resultater krigshistorikeren Axel Larsen har gjort rede i årgang 1900 af dette tidsskrift.

Da kong Frederik IV 1721 beredte sig til at indlemme Slesvig i Danmark, forelagde han dette spørgsmål for en af sine ældste og mest prøvede råder,

---

<sup>1)</sup> E. Olmer: Konflikten mellan Danmark och Holstein-Gottorp. I. Mars 1695—April 1697. (Göteborgs kungl. Vet. och Vitt. Samh. handlingar 4 f. 1 h.). — Samme forf.: Kristian V's öfverfall på Holstein-Gottorp vid Karl XI's död. (Svensk hist. Tidsskr. XVIII, 1—48).

<sup>2)</sup> Bidrag til den store nordiske Krigs Historie, udgivet af Generalstaben. I. Kong Frederik IV's første Kamp om Sønderjylland. Krigen 1700. (1900).

Breitenau<sup>1)</sup>, som i mange år havde bekæmpet Gortorpernes fordringer. Dennes betænkninger, der meddeles sammen med en levnetsskildring, hvis rolige og upartiske tone man ikke nok kan påskønne, viser ham som den kloge og erfarne politiker, der sad inde med et nøje kendskab til hertugdømmernes historie. Han hævdede, at den berømte bestemmelse fra 1460 om hertugdømmernes udelelighed var ophævet 1544 med landdagens samtykke, men frarådede dog indlemmelsen, fordi den vilde hindre kongen i at give Slesvig til en af sine yngre sønner. Kongen forkastede rådet, og indlemmelsen fandt sted, således som prof. Erslev på grundlag af sit større arbejde nylig har skildret det her i årbøgerne. Forf. synes imidlertid at antage, at det var hele Slesvig, der blev indlemmet, og han burde have benyttet de store Breitenau'ske samlinger, der findes i det danske rigsarkiv.

Da H. F. Rordam i sin tid var præst i Angel, traf han i præstearkivet i Bøl en gammel protokol, hvoraf han har meddelt et uddrag<sup>2)</sup>. Det er optegnelser fra Mårkjær amt, uddrag af Bøl kirkes regnskaber i 16. årh. og som det vigtigste optegnelser af præster fra 17. og 18. årh. Disse, der er affattede på platysk eller højtysk, indeholder mange personal- og kul-

<sup>1)</sup> Posselt: Christoph Gensch v. Breitenaus Leben und Thätigkeit mit den über die Einverleibung des Herzogthums Schleswig im Jahre 1721 erstatteten Gutachten (Z. S. H. L. G. XXVI, 23—130).

<sup>2)</sup> H. F. Rordam: Optegnelser fra Bøl i Angel, Bidrag til Tids- og Personalhistorien (Hist. Samlinger og Studier. III, 518—72. IV, 328—38).



turhistoriske oplysninger. Således meddeler han, at 21. aug. 1659 blev byen udplyndret af 3 hold kejserlige ryttere, hvert på 50 mand. Som altid var Polakkerne de værste.

Den samme forfatter har fuldendt sin store biografi<sup>1)</sup> af den sønderjydske jurist og historiker Andreas Hojer fra Karlum (1690—1739). Mange aktstykker ledsager den interessante skildring af denne mærkelige og dygtige mand. Han var én af 18. århundredes mest fremragende danske historikere og har efterladt dels en stor utrykt skildring af Frederik 4des historie til 1711 i mange foliobind, dels en kortere fremstilling (König Friedrich des IV glorwürdigstes Leben), der fortjener at være langt mere kendt, end den er. Som jurist hævdede han, at den nationale lovgivning måtte være grundlaget for retsstudiet, og grundlagde derved den danske retsvidenskab. Han blev desuden meget stærkt brugt af enøvælden til administrative hverv og viste sig som en dygtig embedsmand med en ualmindelig arbejdsæвне. Det fortjener at nævnes, at skont han folte sig som tysk, ønskede han dog at skaffe ret for det danske sprog i Mellemslesvig, og at han altid talte om „mein Vaterland Jütland“.

Det nye bind af prof. Holms store værk<sup>2)</sup>, denne

1) H. F. Rørdam: Bidrag til Historieskriveren Andreas Hojers Levned. (Hist. Samlinger og Studier II, 521—31, III, 144—86, 493—517, IV, 133—247, 484—533).

2) E. v. Holm: Danmark-Norges Historie under Frederik V (1746—66). I—II. 1897 98.

Koloniseringsforsøgene på de slesvigske heder behandles

gang Frederik V's historie, viser den samme upartiske dom og det samme grundige studium som de tidligere bind. — Er Kristian VI bleven mildere bedømt end før, så er det modsatte tilfældet med sønnen. Han havde nogle elskværdige egenskaber, vilde f. ex. nødig pålægge folket skat, men dette overskyggedes aldeles af hans uvirksomhed og karaktersvagthed, der fik ham til at synke dybere og dybere i sædelig fordærvelse. Forgæves søgte hans ven Adam Gottlob Moltke, hvem kongen endog lovede, „at jeg vil leve og omgås med min kære Juliane Marie venskabelig og kærlig, så sandt jeg hedder Frederik“, at holde ham oppe. „Kongen betegner et dybt sædeligt fald for kongeslægten og har sat ærefrygten for tronen i fare.“ — Holm udreder forhandlingerne med udlandet, der alle havde det formål at sikre Danmarks besiddelse af Slesvig, først ved underhandlinger med Sverige, siden ved et dansk-fransk forbund, endelig ved forbund med Rusland (1765), der senere førte til mageskiftetraktaten. — Frederik V's tid var ikke en reformtid, men en forberedelse dertil; mange forfattere udtaler sig for stavnsbåndets løsning. Også i hertugdømmerne forberedtes landboreformer, dog rørte man endnu ikke ved livegenskabet i det østlige Slesvig og Holsten. Ligesom i Danmark forsøgte man i Slesvig hedeopdyrkning, der ikke mislykkedes i slet så høj en grad, selv om ud-

---

udføreligt af C. Voigt (Z. S. H. L. G. XXVI, 209—56). Forsøgene fandt sted 1760—65 i amterne Flensborg, Gottorp, Hytten, Tønder og Bredsted. De samlede udgifter var 700,000 rdr., og dog havde man kun fået anlagt 600 huse. Af dem er der nu 400 tilbage.

byttet aldeles ikke svarede til forventningerne. Både bøndernes og byernes stilling var i Sønderjylland bedre end i kongeriget. Særlig havde Flensborg en glimrende tid som handelsby, 1752 havde det 85 skibe, 1747 gik 16 skibe derfra alene til Bordeaux. — Man begyndte at opdage, at Sønderjylland var et dansk land. 1758 fastsloges det således, at sønderjyder ligeså vel som danske skulde nyde kommunitetet, da „undersåtterne i Slesvig ikke bør anses for andet, end hvad de i virkeligheden er, nemlig danske og fødte inden Danmarks riges grænser.“ Særlig fremtræder dette stærkt hos den bekendte i Broager fødte forfatter Erik Pontoppidan.

Dr. Aage Friis har i tyske privatarkiver fundet et meget stort, hidtil ubenyttet, brevstof, der vil kaste nyt lys over de fornemme tyske kredse, der sidst i 18. årh. spillede en afgørende rolle i Danmark, Bernstorff, Schimmelmann, Reventlow, Stolberg. En prøve derpå har han givet i sin bog <sup>1)</sup> (forstudie til et større værk om Bernstorfferne og Danmark) om forholdet mellem A. P. Bernstorff og Ove Guldberg, der på meget væsentlige punkter har ændret opfattelsen af den Guldbergske periode. Forfatterens opfattelse af statsrådsanordningen af 13. febr. 1772 og indfødsretsloven af 1776's tilblivelse er dog bleven angrebet.

---

<sup>1)</sup> Aage Friis: Andreas Peter Bernstorff og Ove Høegh Guldberg (1772—1780). 1899. Om hertugdømmerne handler s. 118—169; dette kapitel er oversat i Z. S. H. G. XXX, 253—336. Anm. af E. Holm i Hist. Tidssk. 7 R. II, 520—34.

Særlig interesse har kapitlet om Bernstorffs styrelse af hertugdømmerne. Man har tidligere peget på, at den slesvigholstenske bevægelse bl. a. kunde have sine rødder i det stærke had mod Danmark, der fremtrådte i det gottorpske Holsten, hvor man før 1762 i kirkerne havde anmodet om Guds beskyttelse mod Danmark. Denne antagelse er ikke alene rigtig, men man kan nærmere påvise forbindelsestråde mellem de to bevægelser. Der var hos den gottorpske adel stærk uvilje mod mageskiftet, og denne uvilje smittede strax den øvrige adel, der samlet vendte sig mod Danmark, fra hvis side man ventede overgreb. Allerede 1773 mindede man om landdagen, „støtten hos Gottorp er bristet, og man griber efter die verbrieften Rechte“. Bernstorff viste sig den vanskelige situation voxen. Hans stræben, hvori han fik en trofast støtte i den „loyale Holstener“, Ditlev Reventlow, gik ud på at bringe ro og forsoning, ikke krænke ridderskabets privilegier, men holde alle uberettigede krav nede. Han havde held med sig, og det lykkedes ham at få bugt med modstanden fra ridderskabets fører Cay Rantzau. Sans for danskheden i Sønderjylland manglede han derimod ganskæ. For ham stod de to hertugdømmer som en enhed, og han er i udpræget grad „administrativ Slesvigholstener“.

Samme tidsrum vedrører de store brevsamlinger, som Bobé<sup>1)</sup> har udgivet fra den reventlowske familie-

---

<sup>1)</sup> Efterladte Papirer fra den reventlowske Familiekrede i Tidsrummet 1770—1827. Udg. ved Louis Bobé. 1.—4. Bd. 1895—1900.

kreds. Denne kreds bestod af landets mest fremragende statsmænd, Bernstorff, brødrene Reventlow, Stolbergerne og Schimmelmann, der socialt som politisk var de ledende i Danmark. Den havde et mere eller mindre stærkt tysk præg, der hos Fr. Stolberg kunde gå over til uvilje mod Danmark, men dens betydning for landets indre udvikling, især landboreformerne, kan ikke skattes højt nok. Brevene, der iøvrigt kun for en ringe del vedrører Sønderjylland, giver mange værdifulde bidrag til forståelsen af forholdet mellem dansk og tysk, der i mange måder var stærkest omkring 1800.

Den i høj grad ugunstige dom, som Wegener har fældet over de augustenburgske prætendents fader, hertug Frederik Kristian, må i flere henseender ændres efter Clausens bog<sup>1)</sup>, der er bygget på mange hidtil ukendte aktstykker, selv om man med rette har gjort gældende imod ham, at han ikke har udtomt kildestoffet. Frederik Kristian var en kundskabsrig og litterært interesseret mand, der jo bl. a. sammen med Ernst Schimmelmann understøttede Schiller. Det var ikke, som Wegener har påstået, hans ærgærrighed, som giftermålet med kongens søster Louise Augusta (1785) skyldtes, tværtimod skete dette efter den danske regerings ønske. I en årrække var F. K. i

---

<sup>1)</sup> Jul. Clausen: Frederik Christian af Augustenburg. 1896. Anm. af L. Koch i Hist. Tidsskr. 6 R. VI, 438—59. — Aage Friis: Nogle Breve fra Hertug Frederik Christian af Augustenburgs sidste Aar. (Danske Mag. 5 R. IV, 80—89.)

høje stillinger i Danmark, som han altid betragtede som sit fædreland, ligesom han gjerne skrev dansk. Han har stor fortjeneste af universitetets og de lærde skolers omordning, som for en stor del skyldes ham. Dog var han en stærkt borneret og meget åndsaristokratisk mand; for almueundervisningen savnede han således al interesse. Hans gode forhold til hans svoger led så et stærkt knæk, da han 1806 protesterede mod indlemmelsen af Holsten i Danmark. 1810 steg spændingen mellem svogrene til uvilje. F. K. var på tale som kandidat til den svenske tronfølge, og skønt han optrådte ganske loyalt mod Frederik VI, lod kongen ham dog udspionere og blokerede Als, for at han ikke kunde stå i forbindelse med Sverige. Hans egen hustru agiterede imod hans valg. Han tilbragte da sine sidste år i ensomhed og stor bitterhed, fantaserede over sin slægts arveret til begge hertugdømmer og testamenterede denne tanke til sine børn. Han holdt hårdnakket fast ved den, selv om statsminister Møsting viste ham, hvor uberettiget den var.

To af Danmarks betydeligste kunstnere, billedhuggeren Bissen og maleren Eckersberg, er begge Sønderjyder, den første født i Slesvig by, den anden i Blåkrog ved Alssund. Med rette fortjener derfor de to bøger at nævnes, der er udgivet om deres liv og kunst<sup>1)</sup>. De er forskellige i omfang som i plan. Thi medens bogen om Bissen er en kortfattet populær lev-

---

<sup>1)</sup> E. Hannover: Maleren C. W. Eckersberg. 1899. Anm. af P. Hertz i Tilskueren. 1900, 249—62.

Ph. Weilbach: H. V. Bissen (Folkelæsning Nr. 223). 1898.

nedsbeskrivelse, spænder Hannover over langt videre felter. Det er i virkeligheden den danske malerkunsts betydningsfulde overgang fra 18. århs. atelier-rutine til 19. århs. naturstudium, der her er givet som baggrund for en indgående og forstående skildring af E.s liv og kunst. Og dette har kunnet gøres så meget desto bedre, som han blev lærer for hele den efterfølgende malerslægt. Den lærte af ham den stadige venden tilbage til naturen, der er al god kunsts kilde, og selv mesterens unægtelig vel store nøgternhed blev for såvidt et gode, som den holdt eleverne fjærnt fra den samtidige tyske malerkunsts fantastiske romantik.

I anledning af jubilæet for det store revolutionsår 1848 er der naturligvis fra dansk og tysk side udgivet en stor mængde værker. Nogle af de vigtigste af disse er imidlertid allerede tidligere bleven anmeldt i dette tidsskrift,<sup>1)</sup> og det er da tilstrækkeligt at henvise dertil. En meget interessant skildring har P. Lauridsen givet af forholdet mellem Flor og de nordslesvigske bønder.<sup>2)</sup> Flor, der var den danske bevægelses na-

---

<sup>1)</sup> P. Munch: Sønderjydske Historie. (Sønd. Aarb. 1899, 59—90). Anmeldelser af:

L. Hertel: Hans Vilhelm Hertel

Johan Ottosen: Peder Hjort Lorezens historiske Gerning. 1896.

P. Lauridsen: Det nationale Gennembrud i Sønderjylland. (Tilskueren 1898).

Jansen-Samwer: Schleswig-Holsteins Befreiung.

Henrici: Lebenserinnerungen eines Schleswig-Holsteiners.

<sup>2)</sup> P. Lauridsen: Prof. C. Flor og Nordslesvigerne. 1844—46. (Aarb. f. dansk Kulturhist. 1898, 131—69).

turlige fører, bragte 1844 det offer selv at overtage Rødding højskole. Der kom imidlertid strax en kurre på tråden mellem ham og bønderne. Den åndsfornemme Flor passede bedre til fører end til at virke ude i befolkningen. Denne havde selv aldeles ikke blik for sagens betydning, og pengene til skolen måtte næsten alle skaffes fra kongeriget. En række breve fra skolens første forstander Wegener skildrer de vanskelige forhold, der endda forøgedes ved, at det danske kancelli altid tog forkert på sagerne, og at embedsmændene nægtede at udføre sprogreskriptet. „Jeg skal min samlighed nok lære de opsætsige danske præstehunde tysk,“ sagde en amtsforvalter. Forfatteren ser med afgjort sympati på Flor og giver ham ganske ret i hans synsmåde.

Nye synspunkter har Munch<sup>1)</sup> bragt ind i diskussionen om, hvem af de to parter der havde ret i

---

<sup>1)</sup> P. Munch: Dansk og slesvig-holstensk Martsbevægelse. (Nord og Syd I, 337-55).

Karl Samwer: Die Erhebung Schleswigs-Holsteins am 24. März 1848. Aufzeichnungen. Wiesbaden 1898. (To korte artikler af den bekendte Slesvigholstener K. Samwer, fra 1852 og 1878).

N. Neergaard: Danmark i 1848 (Tilskueren 1898, 181-200). En meget instruktiv og velskreven artikel.

Frederik Barfod: Martsdagene 1848 (Dansk T. 1898, 195-204).

Festschrift zur Erinnerung an die 50jährige Feier der Erhebung Schleswig-Holsteins. Kiel 1898. Folkeligt festskrift uden værd.

Chr. A. Volquardsen: Festrede zur Feier des funfzigjährigen Gedächtnisses der Erhebung Schleswig-Hol-



marts 1848. De to bevægelser, siger forf., er parallelle og i lige grad naturnødvendige. Begge steder var det embedsmænd, akademikere, der førte an, og der er stor lighed mellem førerne, ligesom forholdet jo fra først af havde været godt, f. ex. mellem Olshausen og Lehmann. Begge steder sammenblandede man de folkelige principper med den historiske ret og kom derved til det uløselige stridsspørgsmål Slesvig; kun svagt fremtrådte fra begge sider tanken om den naturlige løsning, Slesvigs deling, ingen af parterne tænkte på at spørge Slesvigerne selv. Det danske retslige standpunkt var bedre end det slesvigholstenske, til gengæld var Slesvigholstensernes fordringer mere i overensstemmelse med de faktiske forhold. De augustenborgske brødres rolle var ganske ringe, prinsen af Nør havde kun nogen betydning til slaget ved Bov.

Krigshistorikeren oberst N. P. Jensen, der er kendt fra mange tidligere værker, har i populær form uden kildehenvisninger givet en fremstilling af den første slesvigske krig<sup>1)</sup>, der ved siden af generalstabens værk vil stå som en hovedkilde til krigens historie. På mange enkelte punkter over han skarp

---

steins gehalten in der Aula der Universität Kiel am 24. März 1898. — Søger at vise, at Kr. I's løfte 1460 var grundlaget for hertugdømmernes retsstilling lige til 1848.

<sup>1)</sup> N. P. Jensen: Den første slesvigske Krig 1848—50. 1898.

O. Kyhl: Krigene 1848—50 og 1864. 1899.

G. Thorsander: Dansk-tyska krigén 1848, 1849 och 1850. 1900. (Populære fremstillinger, byggede på kendte kilder).

M. W. Fack: Die Schleswig-Holsteinische Armee in den Jahren 1848—51. Kiel 1898.

kritik mod generalkommandoen og særlig af den ulykkelige vane, som man har haft i så mange af vore krige, at ville lede alt fra ministeriet. Kritikken rammer i første række krigsminister Hansen, hvis smålige skinsyge det skyldtes, at Læssøes ævner ikke kom til deres ret, men også Tscherning, der 1848 havde lagt en temmelig umulig plan om kun at efterlade en lille styrke på Als og samle hele hæren på Fyn, og ligeledes søgte at hindre kampene i Sundøved. Derimod yder forf. Tscherning fuld anerkendelse for hans administrative ævner, „han modtog 17 batailloner med 3 batterier og efterlod 28 batailloner med 9 batterier.“

Opmærksomheden har fra begge sider med størst forkærlighed vendt sig mod de to store begivenheder i 1849, Eckernförde og Fredericia. I begge vistes der fra de sejrendes side stor tapperhed og dygtighed, og begge slag hører derfor til de to folks kærester minder. Man kan tilføje, begge slag havde lige små praktiske følger. — Den store litteratur, der i forvejen foreligger fra tysk side om affæren ved Eckernförde, er bl. a. bleven forøget ved en afhandling af den tyske historiker Treitschke<sup>1)</sup>, den sidste fra dennes hånd. Tr., som væsentlig støtter sig på meddelelser fra sin fader, der som oberst deltog i affæren, søger at vise, at hovedæren må tillægges hertug Ernst af Koburg, og undskylder de forskellige fejlgreb fra dennes side. Tr.s mening lader sig dog sikkert ikke fastholde. — Med an-

---

<sup>1)</sup> H. v. Treitschke: Das Gefecht von Eckernförde 1849 (Hist. Zeitschrift 76, S. 238—65).

erkendelse må man nævne et festskrift<sup>1)</sup> fra Eckernförde selv, der foruden den uundgæelige lyrik bringer en ret fuldstændig fortegnelse over alt, hvad der er fremkommet til affærens historie (65 numre i alt!) og i ikke ringe grad har benyttet danske kilder. — Det danske festskrift i anledning af Fredericiaslaget<sup>2)</sup> ligner i en mærkelig grad ovennævnte tyske festskrift og er udstyret næsten på samme måde. Der er dog ikke benyttet tyske kilder, og der er ingen litteraturfortegnelse. Blivende værdi har Rists skildring<sup>3)</sup> af en af treårskrigen mest fængslende skikkelser, Olaf Rye. Rist har kunnet benytte Ryes dagbøger og optegnelser, og desuden har hans slægt i Danmark og Norge samt mange andre stillet en mængde breve til forf.s rådighed. Disse kilder har gjort det muligt at få et klart billede af den mærkelige general, der måske ikke havde så meget talent som sikkert militært instinkt, sundt praktisk blik og stort personligt mod, der kunde få ham til at vove sig for langt ud i slaglinien. Støvlettjenesten havde han ingen sans for, og hans konduitelister blev derfor mangelfulde. Rye

---

<sup>1)</sup> W. Jensen: Der Ehrentag von Eckernförde. Eine Festschrift zum 5. April 1849. Eckernförde 1899.

Batsch: Nordelbisch-Dänisches. (Marine-Rundschau 1899, 42—55, 1427—44. 1900, 52—68, 169—82, 546—59, 805—18.)

O. Lütken: Fra Krigsaaret 1849. Eckernförde-Affæren. (T. f. Søværnen. Ny R. 35, 501—25.)

<sup>2)</sup> 6. Juli 1849—1899. Festskrift i Anledning af Fredericia-Slagets Halvtredsaarsdag 1899.

A. Larsen: Fredericiadagen. (Nord og Syd II, 593—628.)

<sup>3)</sup> P. F. Rist: Olaf Ryes Saga. Optegnelser, Dagbøger og Breve. 1899.

havde fra sin lange garnisonstjeneste i Rendsborg fået mange venner i hertugdømmerne, hvorfra også hans hustruer stammede; det faldt ham meget hårdt at gå imod slægt og venner, der næsten alle fulgte oprørsfanen, og han søgte endogså om at blive fri for at blive udkommanderet. Snart ændrede han dog sin bestemmelse, og hans glimrende bedrifter i krigen vil være kendte af alle.

Fornøjelig er en samling af små krigserindringer<sup>1)</sup>, som Fr. v. Jessen har foranstaltet. Gennem selskabet „De danske Vaabenbrødre“ og aviserne opfordrede han alle og enhver, der havde deltaget i treårskrigen, til at fortælle om den begivenhed, der havde interesseret vedkommende stærkest. Resultatet var langt over forventning; der indkom 554 bidrag fra folk, der tilhørte alle samfundslag, ikke få fra Sønderjyder. En stor del af disse bidrag foreligger nu trykte i kronologisk orden; de fleste behandler militære æmner, særlig Fredericiaslaget. Navnene Schleppegrell, Rye og Læssøe går stadig igen. Den smukt udstyrede bog indeholder også en del af historisk værd. — En anden slags festskrift, der giver en skildring af gejstlighedens stilling under oprøret, har foreningen for Slesvigholstens kirkehistorie udgivet<sup>2)</sup>. De mange aktstykker, der findes i

---

<sup>1)</sup> Dengang jeg drog afsted. — Erindringer fra 1848—50, fortalte af Deltagere i Tidens Begivenheder. Samlede og udgivne af Franz von Jessen. Kbh. 1898.

<sup>2)</sup> J. H. Weiland: Die Geistlichkeit Schleswig-Holsteins während der Erhebung. (Beiträge des Vereins für Kirchengesch. Schleswig-Holsteins. 2. Reihe H. 3, S. 1—94.)

E. Michelsen: Aktenstücke zur Geschichte unse-

dettes to afdelinger, giver det blivende betydning. Interessant er således den bekendte præst Claus Harms' store prædiken til den slesvigholstenske landsforsamling, hvori han meget sofistisk skelner mellem rebellion, der er højst forkastelig, og opstand mod uretten, der er ganske tilladelig. Man får oplysning om de enkelte gejstliges holdning og ser, hvorledes de næsten alle deltog i oprøret. Man får endelig god besked om, hvorledes gejstlighedens fører, superintendent Nielsen, der vexlede de meget omtalte breve med sin ungdomsven Martensen, stillede sig, og om den gamle superintendent Callisen, der vaklede mellem sine slesvigholstenske og sine loyale anskuelser og til slut trak sig tilbage. En endelig dom over gejstlighedens holdning kan dette skrift dog ikke blive. Forfatterne har øjensynlig følt, hvor vanskeligt det var at skildre præsterne holdning som lovlydig og kongetro, og de har søgt at bøde på svagheden i argumenterne ved en fanatisme og en ophoben af uhjemlede påstande, der søger sin lige. Når det siges, at hertugen af Augustenborg fik tilbud fra det ejderdanske parti om at blive konge over det samlede monarki, men at han afslog det på grund af sin retsindighed, når den danske befolkning i Nordslesvig kaldes en lille flok, der var opfanatiseret, når det endelig hævdes, at Tillisch' styrelse af Nordslesvig 1849—50 bragte uorden og løshed, medens der var den fulde respekt for øvrig-

---

rer Landeskirche in den Jahren 1848—50. (Beiträge des Vereins für Kirchengesch. Schl. - Holsteins. 2. Reihe H. 3 95 147.)

heden i Sydslesvig, da er hver diskussion forgæves. Man kan godt have medlidenhed med de c. 100 præster, „nogle med 9—10 børn“, der fordreves fra deres embeder, og forståelse for deres standpunkt, men man kunde ønske dem klogere og mindre snæversynede forsvarere.

En meget indgående skildring<sup>1)</sup> har Ipsen givet af landsforsamlingens sidste møde på slesvigsk jordbund (1849). Den sejrssikkerhed, der herskede før Fredericiaslaget, blev afløst af modløshed og en stærk og bitter kamp mellem forsamlingens partier. Venstre med Olshausen i spidsen kriticerede skarpt statholderskabets optræden og krævede, at man skulde nægte våbenstilstanden lydighed og forblive i Slesvig. Voldsomst kritik rettedes mod departementschefen i krigsministeriet, Jacobsen, der dog havde været en af de dygtigste af oprørrets mænd. Et mistillidsvotum til ham blev forkastet, men han trak sig dog tilbage. Det var da i stor uenighed, at forsamlingen 25. aug. holdt sit sidste møde i Slesvig. 1. novbr. mødtes man igen i Kiel.

Af memoirelitteraturen fra dansk side kan man nævne tre skildringer<sup>2)</sup> af danske officerer fra tre-

---

<sup>1)</sup> A. Ipsen: Die letzte Tagung der Schleswig-Holsteinischen Landesversammlung auf Schleswigschem Boden. Juni-Juli-August 1849. (Z. S. H. L. G. XXVIII, 179—286.)

<sup>2)</sup> J. P. S. S. Clausen: 1848—49—50. En Frivilligs Dagbog og Breve. 1898.

K. T. Bartels: Gamle Minder fra 1848—50. 1900.

E. Bodenhoff: En Hverdagshistorie fra 1849. 1898.

årskrigen. Clausen var til stede i Kiel 24. marts 1848, meldte sig dernæst som frivillig og deltog i de fleste slag. Hans breve viser, at han havde et åbent blik for kampens nationale side, og han noterer med omhu, hvor langt sydpå befolkningen endnu taler dansk. — Oberst Bartels' „Gamle minder“ behandler især den tapre officer Rist, der i treårskrigen var premierløjtnant og blev såret ved Isted. — Endelig har Bodenhoff meddelt breve fra sin morbroder løjtnant v. Müller, der som ganske ungt menneske faldt under belejringen af Fredericia. — Af memoirerne fra tysk side kan i første række nævnes fru Asta Heibergs erindringer <sup>1)</sup>. Hun var gift med advokat K. F. Heiberg (1796—1872), der som hovedmand for den slesvig-holstenske advokatforening var en af oprørsbevægelsens ledere før 1848 og bl. a. fremkaldte en række skarpe protester imod det åbne brev. Efter krigen mistede han sin ret til at procedere, han bosatte sig da som boghandler i Slesvig, men fortsatte sin agitation og var derfor 1860 genstand for en lang undersøgelse. Et helt år havde han husarrest. Efter 1864 vedblev han at kæmpe for Augustenborgernes sag og var den tro til det sidste. Hans hustrus erindringer bringer mindre af politisk interesse, end man skulde have ventet. Derimod får man en række morsomme og elskværdigt fortalte skildringer af de mange betydelige mænd, der kom i det Heibergske hus, og af stemningerne under krigen (f. ex. efter slaget ved Isted). Fru

---

<sup>1)</sup> Asta Heiberg: *Erinnerungen aus meinem Leben*. 1897.

Heiberg tror på de usandsynligste rygter om de danske, særlig den københavnske pøbel. På nært hold kan forholdet godt blive venskabeligt. Hun kom således godt ud af det med de soldater, som hun havde i indkvartering, og taler med megen deltagelse om alt det, de måtte døje i vinteren 1864. De danske embedsmænd, særlig politimester Jørgensen, får derimod en hård omtale. Bogen giver et stærkt indtryk af en varmhjærtet og retsindig personlighed. — En del interesse har også den dagbog<sup>1)</sup>, der er ført 1850 af degnen i Keitum på Sylt. Den er skrevet i en meget hadefuld tone, og det er sikkert mod sit ønske, at forf. udtaler, at Slesvigs deling er den naturlige løsning.

Om tiden mellem krigene vil hovedværket være Neergaards solide og velskrevne bog<sup>2)</sup>. En nærmere omtale af denne opsættes imidlertid, indtil hele værket er afsluttet. Formodentlig kan dette ikke vare længe, da det med 27. hæfte er nået til kampen om novemberforfatningen 1863. — Af den bekendte politiker Andræ<sup>3)</sup> har hans søn begyndt en stor løvnetsskildring,

---

<sup>1)</sup> Aus dem Tagebuche eines Inselfriesen zur Eriunerung an das Jahr 1850 (Z. f. Schl. Holst, Lauenbg. Gesch. XXVII, 353—82.)

Erinnerungen einer alten Schleswig-Holsteinerin. 1898. (Fru Dora Bang, f. Lorenzen, søster til den bekendte præst Lorenzen i Adelby.)

Fr. Jensen: Jugenderinnerungen eines alten Schleswig-Holsteiners. 1898.

Hans Bruhn: Erinnerungen eines Nordschleswigers aus 1848—49 und 1864. 1898.

<sup>2)</sup> N. Neergaard: Under Junigrundloven. H. 23—27.

<sup>3)</sup> P. Andræ: Geheimekonferensraad Carl Georg Andræ. En biografisk Fremstilling med Bidrag til Belysning af hans Samtidige. I. 1897.



som forøvrigt ikke synes at skulle blive fortsat i samme form. Det udkomne første bind behandler Andræs barndom og ungdom, men på grund af bogens højst besynderlige inddeling kommer der lejlighedsvis oplysninger om langt senere tider. Særlig indgående drøftes således V. Birkedals udtalelser om, at Andræ hverken brød sig om danskheden, friheden eller kristendommen. Det er sikkert nok, at A. havde meget ringe sans for det nationale spørgsmål, og at han betragtede den danske helstat som sit fædreland, men forf. benægter bestemt, at A. efter 1864 mistvivlede om Danmarks skæbne og blev den absolute pessimist, som man har beskyldt ham for at være. — Om den danske styrelse i Slesvig foreligger et par mindre afhandlinger<sup>1)</sup>. — Megen opmærksomhed fortjener nogle tyske memoirer<sup>2)</sup> fra tiden lige før krigen 1864. Forfatteren A. v. Oertzen, har haft et nøje personligt kendskab både til fornemme tyske og danske kredse. Særlig nær synes han at have været knyttet til den nuværende danske kongefamilie, som han roser i stærke udtryk. Til Danmark folte han sig stærkt draget, gang efter gang har han besøgt det, og han føler stærk sympati både for den danske natur og befolkning. Han karakteriserer Københavnerne som velstående, gæstfri og nydelsessyge og sammenligner dem med det fæakiske

---

<sup>1)</sup> A. Thorsøe: Den danske Styrelse i Slesvig 1850—64. 1900.

A. Thorson: Dansk og tysk Styrelse i Slesvig for det sprogliges Vedkommende. (Dansk T. 1899, 161—72.)

<sup>2)</sup> d w.: Kapitel aus einem bewegten Leben (1855—64). 1894.

folk hos Homer. Et af de mest fremtrædende træk hos de danske er efter hans mening en stille selvironi. Lige så træffende karakteristikker findes af flere fremragende danske personligheder, således af Blixen-Finecke. Den politiske modsætning mellem de to lande interesserer ham lidet, og der findes ingen af de sædvanlige udfald. Forfatterens mange oplevelser under et bevæget rejseliv og hans livfulde skildring gør, at man læser hans bog med megen fornøjelse.

Man ynder fra tysk side at fremstille de danske embedsmænd, der sendtes til Sønderjylland efter 1850, som uvidende, brutale personer, kun redskaber i regeringens hånd til landets fordanskning. Der er i de sidste år kommen nogle mindeskrifter<sup>1)</sup> om danske præster, der virkede i Slesvig mellem krigene, og man gør her bekendtskab med en række fremragende mænd, der i høj grad forstod at vinde deres sognebørns tillid. Der er den bekendte forfatter Johannes Fibiger, en af tidens lærdeste mænd og dybeste ånder, stærkt påvirket af Søren Kierkegaard. Han var hospitalpræst og lærer, senere kollaborator, i Haderslev 1850—59. Han havde dyb forståelse af sine sognebørn, af hvilke

<sup>1)</sup> Johannes Fibiger: Mit Liv og Levned, som jeg selv har forstaaet det. Udg. af Karl Gjellerup. 1898.

J. Johansen: Oplevelser i Sønderjylland 1860—71. 1899.

Hans Kau: Præsten Hans Sveistrup. En Levnetste-gning. 1899.

Hans Kau: Stiftsprovst M. Mørk-Hansen og den danske Sag i Sønderjylland. 1899.

F. Bülow: Erindringer fra Livet i Dybbøl i Aarene 1858—64. (Museum 1896. I, 194—221.)

han giver en række ypperlige karakteristikker, og der var stor sorg, da han rejste. Den nationale bevægelse i landet lå ham derimod ganske fjærnt, og hovedgrunden til hans forflyttelse til København var uvilje mod de administrative forhold i Sønderjylland. I skarpe ord går han tilfelts mod det danske regimente. Særlig fordommer han det overmod, der herskede overfor alt tysk. „Intet tysksindet blad måtte udkomme. En ellers meget spagfærdig kandidat, der underviste en snes drenge fra de tyske familier i Haderslev, måtte lukke, og to gamle søstre, som i al loyalitet ernærede sig ved en lille pigeskole, holdt sig kun ved personlig velvilje. På et offentligt kontor måtte ikke tales tysk.“ — Fibi-gers stærke forkærlighed for det tyske åndsliv og uvilje mod grundtvigianismen har vel gjort hans opfattelse særlig bitter. Den eneste redning havde efter hans mening været at dele Slesvig, medens der var tid. — En ganske anden karakter havde hans eftermand Johansen, der fik lov til at virke i Haderslev til 1871 og siden blev præst i Svanninge paa Fyn. Han var ivrigt dansksindet og blev snart en af de danskes førere, og dog kunde han på grund af sin elskværdighed godt omgås med de tysksindede borgere. I de nærmeste år før 1864 vågnede i befolkningen de kirkelige interesser. Også danskheden vandt stærkere og stærkere frem, og mange hjemmetyskere begyndte at finde sig til rette i forholdene. Så kom krigen med tyskernes brutalitet mod de danske embedsmænd. Johansen fik dog lov til at vedblive at være præst, og han kom i godt forhold til sin nye provst, Prahl, der var Slesvigholstener, men en meget rettænkende mand,

der hjalp J. med at få tilladelse til at oprette en dansk realskole. Man får et livfuldt billede af disse bevægede år, da endnu alt var usikkert, og befolkningen ivrigt modsatte sig embedsmændene. J. var aldrig bange for at sige disse sin mening. 1871 blev han afskediget, da han ikke vilde bede for de preussiske våbens sejr. Hele sit senere liv vedblev han at støtte danskheden i Sønderjylland med råd og dåd. — I Rødding blev Hans Sveistrup (1815—93) præst 1861. Han bragte snart nyt liv i det åndelig døde sogn og kom i nær forbindelse med højskolen i Rødding. Efter krigen virkede han endnu som præst, indtil han 1867 afskedigedes, fordi han ikke vilde aflægge ed til kong Vilhelm. Han blev dog boende i højskolen som præst for mange familier, indtil der kom forbud mod, at danske præster måtte udføre kirkelige handlinger. 1870 blev han så præst i Vejen tæt ved grænsen. Herfra foretog han endnu en tid jævnlig rejser til Sønderjylland, og da dette blev hindret, kom der dog stadig mange Sønderjyder til hans gudstjeneste. Til sin død vedblev han at virke med mund og pen for den sønderjydske sag, og mindet om ham er endnu levende i hans gamle egn. — En af de betydeligste danske præster i Sønderjylland var Mørk-Hansen (1815—95). Efter en bevæget ungdom, hvor han bl. a. havde været en af lederne ved studentertoget til Upsala 1843 og medlem af den grundlovgivende rigsdag, blev han 1850 præst i Felsted. Han forstod at knytte sin menighed til sig og kæmpede mod Slesvigholstenerne ved en række udmærkede afhandlinger, der bl. a. har givet Allen meget stof til hans skildring af det danske

sprogs skæbne i Sønderjylland. 1859 valgte gejstligheden ham ind i den slesvigske stænderforsamling, hvor han strax blev en af de danskes førere. Her holdt han 1860 en stor tale mod modpartiets forslag om at få ophævet forbuddet mod forskellige slesvigholstenske foreninger, bøger og blade. Man må beundre hans lærdom, selv om det havde været heldigere og klogere, om han havde indtaget et mindre konservativt standpunkt. Hvor frygtet han var af Tykkerne, viste sig ved den brutale behandling, han fik 1864, hvor han flere gange slæbtes bort til Flensborg og blev behandlet som en simpel forbryder. En af grundene til denne hårdhed var forresten frygten for, at han skulde give meddelelse om planerne om overgang til Als. Juli 1864 blev han afsat. Senere blev han præst i Vonsild, på gammel slesvigsk grund, og vedblev at støtte den sønderjydske sag, f. ex. ved et varmt sendebrev til præsterne i Sønderjylland i anledning af skoleordningen 1888.

Også om krigen 1864 har N. P. Jensen i populær form uden kildehenvisninger skrevet en bog,<sup>1)</sup> der vil indtage en hovedplads ved siden af det danske generalstabsværk. På mange punkter kriticerer han dette, og hans kritik har fremkaldt en unødvendig skarp po-

---

1) N. P. J e n s e n: Den anden slesvigske Krig 1864. 1900.  
 T u x e n: Nogle Bemærkninger til Oberst N. P. Jensens „Den anden slesvigske Krig 1864“ (Milit. T. XXIX, 266–300).  
 N. P. J e n s e n: Et Tilsvær (Milit. T. XXIX, 382–430).  
 T u x e n: Gensvår til Oberst N. P. Jensen (Milit. T. XXX, 169–217).

N. P. J e n s e n: Svar paa Tiltale (Milit. T. XXX, 217–33).

lemik med dets forfatter, general Tuxen. Jensen erklærer, at generalstabsværket ikke har taget hensyn til meget vigtige kilder, og at det mere er et gennemført forsvar for generalkommandoens optræden end en virkelig historisk fremstilling. Striden drejer sig om alle hovedpunkter i krigen, J. giver generalkommandoen, T. general Steinmann, skylden for, at Max Müller så længe stod uden hjælp ved Sankelmark, J. kritiserer i skarpe udtryk både rømningen af Fredericia og de dårlige forsvarsforanstaltninger ved Als, medens T. forsvarer begge dele. Det umiddelbare indtryk, som en ikke militærkyndig får af polemikken, er, at Jensen har ret. Der blev sikkert begået mange fejl fra dansk side i krigen 1864, og særlig kan det vanskelig forsvares, at man mod slutningen af krigen trak så mange tropper bort fra Als og samlede dem på Fyn. I høj grad fremtrædende var jo i hele den ulykkelige krig lysten til at lede alt fra København, hvorved officererne lammedes i deres handlefrihed. — En kortfattet og klar fremstilling af krigen findes iblandt Moltkes efterladte værker.<sup>1)</sup> Han kritiserer også på adskillige punkter den danske krigsførelse, men anerkender i høj grad soldaternes tapperhed. Moltkes indflydelse i begyndelsen af krigen var ikke stor, og det var ikke hans, men den gamle Wrangels skyld, at man foretog de blodige frontangreb på stillingen ved Danevirke, der

---

<sup>1)</sup> M o l t k e s militärische Werke. III. Kriegsgeschichtliche Arbeiten. 2 Th. 1899.

S. 75—112: Kurze Uebersicht des Feldzuges 1864 gegen Dänemark. Gengivet i Vort Forsvar. XIX. Nr. 492, 494, 495.

ikke førte til afgørende resultater. Det preussiske generalstabsværk har for en stor del Moltkes indberetninger til kilde.

En af de danskes dygtigste, men tillige mest høj-sindede modstandere var general v. Goeben.<sup>1)</sup> Medens han deltog i kampene i Sundeved, omgikkes han meget venskabeligt med præsterne Fejlberg i Ullerup og Krog Meyer i Sottrup. Han kom til den overbevisning, at Nordslesvig var et rent dansk land, og at den eneste retfærdige ordning var, at det blev ved Danmark, medens Sydslesvig forenedes med Holsten. „Vi kan nu få en meget gunstig stilling overfor Danmark, men vi vil nødvendigvis gøre det til en uforsonlig fjende, hvis vi kræver de sidste konsekvenser af sejren“, skriver han til sin hustru. Slesvigholsterne havde han meget imod, og han forbød f. ex. „Schleswig-Holstein mæerumschlungen“. Oplysningerne i hans breve suppleres af pastor Krog Meyers optegnelser,<sup>2)</sup> der har megen interesse, fordi hans præstegård lå imellem de to forpostlinier, og han derfor så krigen på nærmeste hold.

Forfatteren Karl Larsen<sup>3)</sup> har samlet en mængde

1) Das Leben des kgl. preuss. Generals der Infanterie, August v. Goeben. 1895 97.

2) C. Krog Meyer: Dagbogsoptegnelser under Krigen 1864. (Museum 1896. II, 7 82, 89—120.)

3) Under vor sidste Krig. Samtidige Dagsbogsoptegnelser og Breve fra Mænd og Kvinder fra alle Stænder, samlede og udgivne af Karl Larsen. Kbhvn. 1897.

Karl Larsen: Vort Folk i 64. 1900.

Karl Larsen: Det danske folket under 1864 års krig. Et föredrag. (Ord och Bild IX, 433 58).

optegnelser og breve fra 64, som han har grupperet efter samfundsstilling, for at de samlede skulde give et indtryk af stemningen hos hele det danske folk. Ligesom han ved sit opråb fandt imødekommenhed fra alle sider, således er hans bog med rette bleven modtaget med stor anerkendelse. Den giver et vigtigt bidrag til dansk folkepsykologi. Sine resultater har han sammenfattet i et mindre skrift, hvori der også findes portrætter af bidragsyderne, mellem hvilke der også er Sønderjyder. — Bodenhoff<sup>1)</sup> har meddelt dels breve fra sin moder, der opholdt sig i Stenderup ved Kolding, dels sine egne indtryk fra skoletiden i Århus.

Man må henlede opmærksomheden på to fremragende tyske værker om grundlæggelsen af det tyske rige. Friedjung<sup>2)</sup> har skildret kampen mellem Preussen og Østrig fra østrigsk synspunkt og med omfattende benyttelse både af preussiske og østrigske arkiver. Tillige har han haft lejlighed til samtale med mange af de fremragende deltagere i begivenhederne. Hans bog bringer således også for krigen med Danmark meget nyt, men den er ganske vist på det punkt skrevet med den sædvanlige mangel på forståelse. Det samme gælder om Marcks åndfulde karakteristik af kejser Vilhelm I.<sup>3)</sup> De er enige om at skildre kejseren som Bismarcks elev. Han så fra først af med megen uvilje på tanken om at tage hertugdømmerne

---

<sup>1)</sup> E. B o d e n h o f f: Mellem Venner og Fjender. Erindringer og Breve fra Krigen 1864. 1897.

<sup>2)</sup> H. F r i e d j u n g: Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859 bis 1866. I II. 1898.

<sup>3)</sup> E r i c h M a r c k s: Kaiser Wilhelm I. 1900.



selv, ønskede at give dem til hertugen af Augustenborg og vilde helst skyde Londonerbestemmelserne af 1852 til side. Men herved kom han på samme side som demokraterne, som han som god legitimist afskyede, og det lykkedes da Bismarck langsomt at bringe ham over til sin anskuelse. For B. var retsspørgsmålet kun en form, hans klart udtalte tanke var at udvide Preussens magt. Kun et øjeblik, 1. juni 1864, var hertugen ved at nå sit mål, men da han ikke vilde ydmyge sig nok, gik tidspunktet tabt og kom aldrig tilbage. Han havde for Bismarck kun været et brugeligt redskab.

Polemikken mellem det bismarckske og det augustenburgske syn på hertugdømmernes „befrielse“, er fremkommen i de to ovenfor nævnte værker af Jansen—Samwer og Henrici samt i et kort replikskifte<sup>1)</sup> mellem dem. Til afsløringen af mindesmærket i Kiel for de vigtigste Slesvigholstenere er der kommet to pjecer<sup>2)</sup> om hertug Frederik af Augustenborg. Af disse giver Samwers i korte træk den augustenburgske opfattelse med mange bitre ord mod Bismarck.

---

<sup>1)</sup> H e n r i c i : Kaiser Wilhelm I und Bismarck. Herzog Friedrich zu Schleswig-Holstein und Samwer. (Deutsche Revue Jg. 22, S. 160—78, 280—96.)

K. S a m w e r : Herzog Friedrich und Dr. Henrici. Eine Entgegnung. (Deutsche Revue Jg. 23, S. 365—68. Replik af Henrici ibd. S. 368—69.)

<sup>2)</sup> H. H. v. O s t e n : Herzog Friedrich von Schleswig-Holstein. 1900.

K. S a m w e r : Herzog Friedrich von Schleswig-Holstein. 1900.

Den store Bismarcklitteratur <sup>1)</sup>, der har set lyset i de sidste år, skal her kun nævnes, da tidsskriftet forhåbentlig snart vil bringe en indgående anmeldelse af den.

Om Hans Krüger har Morten Eskesen skrevet et meget folkeligt skrift <sup>2)</sup>, som har mødt så megen anerkendelse, at det er udkommet i flere oplag. Det har sin hovedbetydning ved at bringe en mængde breve til og fra Krüger. Desuden støtter det sig for en del til mundtlig tradition. — Livligt fortælles der både om Kr. og hans udmærkede søster Ingeborg, der i 1848 måtte styre gården, medens broderen ledede den danske hærs spejdere.

---

<sup>1)</sup> O. v. Bismarck: Gedanken und Erinnerungen. I II. 1898.

Bismarck-Jahrbuch IV VI. 1898. (Urkunden und Briefe 1847—87.)

Moritz Busch: Tagebuchblätter. I—III. 1899. Samme med engelsk titel. 1898. Refererede af Erich Marcks i Deutsche Rundschau 1899, April-Maj.

Duc de Persigny: Conversations avec M. de Bismarck. (Revue de Paris 1896. 15. janv.) Om Frankrigs politik 1862—67.

H. v. Poschinger: Bismarck in Biarritz 1862—64. (Deutsche Revue 21 Jg. S. 1 11). Forhandlinger med Jules Hansen om Nordslesvig.

H. v. Poschinger: Fürst Bismarck und die Diplomaten 1852 1890. 1900.

H. v. Poschinger: Fürst Bismarck und der Bundesrat. I—II. (1867—73). 1897.

E. von Redern (o: Hermann Robolsky): Bismarck 1888—98. Nach authentischen Quellen. Mit dem Porträt des Fürsten von Franz Lenbach. 1899.

R. Besthorn: Bismarck (Dansk T. 1898, 540—51, 602 16).

<sup>2)</sup> M. Eskesen: Hans Krügers Saga. 1898.

Efter A. D. Jørgensens død (1897) har hans efterfølger som rigsarkivar, Bricka, udgivet de talrige historiske afhandlinger<sup>1)</sup> af ham, der fandtes spredte rundt i tidsskrifter og blade. Denne udgave, hvori det, der fandtes i „Bidrag til Danmarks historie i middelalderen“, dog ikke er optaget, vil give et klart og fyldigt indtryk af Jørgensens rige forfatterpersonlighed med alle dens fortrin og mangler. En rammende karakteristik af ham har Friis<sup>2)</sup> givet.

Endvidere må nævnes en del andre arbejder<sup>3)</sup>, så-

<sup>1)</sup> A. D. Jørgensen: Historiske afhandlinger. I-IV. (1897 1900.)

<sup>2)</sup> Å. Friis: A. D. Jørgensen. (Letterstedtske T. 1900, 311 25).

P. Bjerger: A. D. Jørgensen. (Aarb. f. dansk Kulturhist. 1898, 1-9).

<sup>3)</sup> A. Zernecke: Die Haderslebener Gelehrtenschule vor 100 Jahren. Skoleprogram. 1898.

C. Kock: Schwansen, historisch und topographisch beschrieben. 1898.

Verhandlungen der 30-32. allgemeinen schleswig-holsteinischen Lehrerversammlung. Flensburg 1897-99.

G. C. Th. Kuntze: Das Volksschulwesen der Provinz Schleswig-Holstein. Systematische Zusammenstellung der bezüglichen Gesetze etc. Th. 3. Nachtragsband, enthaltend die Gesetze etc. aus den Jahren 1888-1900. Schleswig 1900.

Statistik der Kirchlichen und Unterrichts-Verwaltung in der Provinz Schleswig-Holstein im Jahre 1897. Kiel 1897.

G. Wagner: Handbuch, enthaltend die Polizei-Verordnungen für die Provinz Schleswig-Holstein in Verbindung mit mehreren das polizeiliche Interesse berührenden Gesetzen und Bekanntmachungen. Kiel 1896.

Vort Folk i det nittende Aarhundrede i Billeder og Text af danske Kunstnere og Forfattere. Udg. af V. Østergaard.

N. Andersen: Det danske sprogs indflydelse på højtysk i Nordslesvig (Dania VI, 129-83).

ledes en ganske forstandig skildring af halvøen Svansens topografi og historie, hvis forfatter indrømmer, at den ældste bebyggelse af landet, som han kender, er jydsk (fraregnet naturligvis de mystiske Angler), den store fremstilling af Danmarks kultur ved år 1900, der bl. a. indeholder en fremstilling af situationen i Sønderjylland, til slut en meget oplysende afhandling om det danske sprogs indflydelse på højtysk i Nordslesvig. Forf. har ikke taget sine eksempler fra hjemmetyskerne, men fra de familier, der virkelig har tysk til hussprog, fra aviser og officielle referater. Overalt viser det sig, at det danske sprog skinner igennem, en mængde gloser er ligefrem gået over (f. ex. Reuter = røgter, Lowbuch o. s. v.), og mange af de syntaktiske forbindelser er aldeles utyske. Hvad mon f. ex. en rigtig tysker siger til den almindelige hilsen „Nun wie haben Sie das?“ Sikkert fremgaar det af forfatterens afhandling, at det såkaldte tysk, der tales i Nordslesvig, hverken er fugl eller fisk, halvt tyske ord og helt danske vendinger.

Sluttelig skal nævnes de mange stridsskrifter fra dansk og danskvenlig<sup>1)</sup> eller tysk side<sup>2)</sup>, der er udvexlet, særlig i anledning af udvisningerne.

---

<sup>1)</sup> S c h l a i k j e r: Nationalitetskampen i Sønderjylland.. (Tilskueren 1896, 156—64).

E. E l b e r l i n g: De nationale Bestræbelser i vor Tid (Tilskueren 1897, 899—926).

A. D. J ø r g e n s e n: The Danish View of the Schleswig-Holstein Question (Nineteenth Century 1897. Declr.).

J o h. C l a u s e n: Den sonderjydske Kirkesag. 1897.

U. B i r k e d a l: Dansk Fædrelandskærlighed og Nordslesvig. (Tilskueren 1897, 765—81).

A. H e i n : (Samme titel) ibd. 974—81.

J. J e s s e n : Tilstanden i Sønderjylland 1897. (Dansk T. 1898, 46—61).

O. R o s e n s t a n d : Aandelige Tilstande i Sønderjylland. (Dansk T. 1898, 407—25.)

N o r d s l e s v i g 1 8 9 9 . Udvisningsdebatterne i Landdagen og Rigsdagen. 1899.

G. B r a n d e s : Danskheden i Sønderjylland. (Tilskueren 1899, 185—99).

G. B r a n d e s : Das Dänenthum in Südjütland. (Die Zukunft 1899. 8. April).

G. B r a n d e s : Le droit des faibles : le Slesvig danois. (Revue de Paris 1899. 1er avril.)

A. L. : Det nordslesvigske Spørgsmaal og tre tyske Professorers Udtalelser. (Nord og Syd. II, 381—92.)

A. L a r s e n : En Rejseerindring fra Hertugdømmerne. (Dansk T. 1899, 504—09.)

J. C l a u s e n : Hvad er Grunden? og Hvorom er Kampen? Betragtninger angaaende den sønderjydske Sag. 1899.

H. H ø f f d i n g : Fichtes Taler til den tyske Nation og Nordslesvigernes nationale Kamp. (Dansk T. 1899, 1—11.)

C a r l B e r t h e l s e n : Sønderjylland. En folkelig Fremstilling. Rønne 1899.

J. P. B a n g : Kristendom og Nationalitet med særligt Hensyn til Forholdet mellem Dansk og Tysk i Sønderjylland. 1900.

T. T o m a s s o n : Frimenighedsbevægelsen i Nordslesvig. (Ill. T. 41. Nr. 53).

T h. P. : Indvielsen af de sønderjydske Frimenighedskirker. (Højskolebl. XXV, 1269—80).

A. D. J ø r g e n s e n : Die dänisch-deutsche Frage. 1900. (Ogsaa på fransk og engelsk.)

La lutte nationale dans le Slesvig. 1900. Ogsaa paa engelsk m. t.: Prussian rule in Slesvig.

E. L i n d e r b e r g : En Skolegerning i Sønderjylland, (Højskolebl. XXV, 659—70).

A. J e n s e n : Folkemål og rigsmål i Sønderjylland. (Dania VII, 65—95).

J. Ø s t r u p : Ein deutsch-dänisches Bündnis. (Die Zukunft, 26. Bd. 101—4).

L o d M e l i s : De verduitsching van Zuider-Jutland. (De Taelstrijd. Deel 2. 1898—99. 5. aflevering. Gent 1898).

Bj. Bjørnson: Eine Rede, die am 20. März gehalten werden musste. (Die Zukunft. Jg. 6, Nr. 35.)

\*) K. Strackerjan: Schleswig, nicht „Süd-Jütland“. Ein neuer Beitrag zur Klarstellung des national-politischen Streites an der Königsau. Flensburg 1896.

Th. Brix: Zur Landtagswahl (Preuss. Jahrbücher. 1896. Marts. S. 578 ff.).

Th. Brix: Glossen zu den Landtagsverhandlungen über die nordschleswigsche Unterrichtsfrage (Preuss. Jahrbücher. 1896, Maj S. 364—368.)

Th. Brix: Ein Wort zum deutsch-dänischen Streite. (Die Grenzboten 1896. S. 539 ff. 587 ff.)

H. Petersen: Erwiderung. (Die Grenzboten 1896, 433—41. Replik af Brix ibd. S. 624—27.)

Karl Strackerjan: Unter dem Danebrog. Sep-Abdruck aus dem Hamburgischen Correspondenten. Hamburg 1897.

M. Müller: The Schleswig-Holstein Question and its Place in History (Nineteenth Century 1897. Maj).

Ad. Wagner: Eine deutsche Antwort auf eine dänische Frage. (Die Zukunft. Jg. 6, Nr. 27).

Br.: Die Misserfolge der Germanisirungsarbeit in Nord-schleswig. (Die Nation. Jg. 16, Nr. 2).

Th. Brix: Die Ausweisungen in Nordschleswig. (Die Grenzboten. Jg. 57, Nr. 51).

P Langhans: Karte der Verteilung der Deutschen und Dänen in Nordschleswig nach den Ergebnissen der amtlichen Sprachenzählung vom 1. Dec. 1890, ergänzt bis 1899. Mit Begleitworten (Petermanns Mitteilungen 1899. H. 2).

H. Delbrück: Ausweisungen - Politik. Reichstag. Gedanken und Erinnerungen des Fürsten Bismarck. (Preuss. Jahrbücher 95. Bd. S. 179—87).

H. Delbrück: Unser Programm. (Preuss. Jahrbücher 95 Bd. S. 376—91.)

H. Petersen: Zur Dänenfrage. (Preuss Jahrbücher 1899. Juli, S. 181—85).

Julius Kaftan: Nord-Schleswig (Preuss. Jahrbücher. 95. Bd. S. 170—78, 564—73).

v. Salvisberg: Der Fall Delbrück (Hochschulnachrichten. 9. Jg. S. 74).

Delbrück und die Förderung deutscher Interessen im Auslande (Export 1899 Nr. 1).

**Fr. Paulsen:** Die nordschleswigsche Angelegenheit und der Fall Delbrück (Deutsches Wochenblatt I Bd. S. 55–67).

Nordschleswig und dessen Bewohner. Ein Wort zur Klärung und zum Verständniss der Verhältnisse an der dänischen Grenze. Von einem Haderslebener. Berlin 1899.

**A. Liedke:** Dänische Kämpfe (Burschenschaftblätter. Jg. 10, I, 47–54).

D.: Nationalitätsverhältnisse in Nordschleswig (Globus 75, S. 53–54, med kært).

**P. J.:** Scherrebek. (Zeitschr. für bildende Kunst. Neue Folge 9. S. 153–56). Væverskolen i Skærbæk, grundlagt 1896 på F. Denekens opfordring.

**H. Petersen:** Die Ansiedelung deutscher Landleute in deutsch. Nordmark. (Aus allen Weltteilen. 29. Jg. Sp. 189–94.)

**H. Petersen:** Aus Nordschleswig. (Die Grenzboten. 59. Jg. Nr. 29).

**H. Petersen:** Der Sprachenkampf in Nordschleswig. (Die Gegenwart. 58 Bd. Nr. 42).

**Theodor Brix:** Der nationale Grössenwahn und der Kampf mit den Dänen. Eine Kritik von Chauvinismen und Weltpolitik. Berlin 1899.

**N. A. Schröder:** Der Knivsberg und die deutschen Volksfeste im nördlichen Schleswig. Ein Bericht aus der Nordmark. Leipzig 1899.

Ausweisungen aus Nordschleswig (Die Gegenwart 1899, Nr. 3).

Die Ausweisungen in Nordschleswig (Die christliche Welt 1899, Nr. 7–9).

**C. Aldenhoven:** Zur nordschleswigschen Frage (Die Nation. 16. Jg. Nr. 27).

**E. v. Ungern-Sternberg:** Von Schleswig-Holsteins Morgenrauen. Von Schleswig-Holsteins hellem Tage. (Velhagen und Klasings Monatshefte 1899, April, Juni.)

**P. Asmussen:** Der deutsche Verein im nördlichen Schleswig (Der Kynast 1899, August, S. 239–45).

**P. Asmussen:** Verhältnisse in Nordschleswig (Allgemeine konservative Monatsschrift für das christliche Deutschland. 1900, S. 405–8).

**P. J. Jacobsen:** Die Wiedergewinnung der Nordmark (Deutsches Wochenblatt I B. S. 18–23).

J. Schmidt: Die Deutschen in Nordschleswig (Die Hilfe 1899. Nr. 6).

A. O. Klaussmann: Herr v. Köller und die Ausweisungen in Nordschleswig. (Illustrierte Zeitung 1899, Nr. 2901).

Chr. Jasper: Die Dänen in Nordschleswig. (Die Hilfe 1899. Nr. 4.)

K. Strackerjan: Adler oder Dannebrog?! Eine Anklage gegen die dänische Lostrennungspartei Nordschleswigs. 1899.

J. Krey: Die dänische Sprache im Herzogthum Schleswig. 1900.

P. Asmussen: Deutschland und Dänemark. (Die Kritik des öffentlichen Lebens. S. 14. Bd. 255—59).





## To nationalkulturelle Tidsskrifter.

Den stadig voksende Fare for, at de smaa Nationaliteter og de i ydre Styrke smaa Kulturer skal overvældes ved de store Magters Undertrykkelse, har i de sidste Aar paa en Række Punkter fremkaldt fælleds Forsvarsbestræbelser. Medens der i Nordslesvig og i Finland, i Armenien og i Polen føres en daglig Kamp, der er forskellig paa hver enkelt Kampplads, mødes man fra alle Lande og alle Kulturer i en stadig voksende Bestræbelse for i Fælledsskab at paavirke den evropæiske offentlige Mening til Fordel for de undertrykte Nationer. Masseadressen til Gunst for Finland, de store proarmeniske Foreninger er Udtryk herfor; men for at skaffe faste, internationalt virkende Organer er der nu skabt to Tidsskrifter, der hver paa sit Omraade forhaabentlig vil faa stor Betydning.

Det senest fremkomne har sat sig den mest begrænsede Opgave, men denne ligger til Gengæld os nærmest. Det er „Nordisk Revy. Tidskrift för Norden rörande politiska og kulturella Spörsmål“, der siden Marts Maaned i Aar udgives i Stockholm af K. B. Boström under Redaktion af Axel Lille og Konni Zilliacus, de to bekendte finske Litterater, der under Bobrikoffs Regimente er landflygtige fra deres Fædreland. Kampen i Finland er, som det kunde ventes, det centrale for Tidsskriftet; med Støtte af Finlands bedste Navne vil „Nordisk Revy“ bringe en fortløbende Skildring af Udviklingen derovre og i Forbindelse dermed behandle de indre Forhold i Rusland. De tre hidtil udkomne Hæfter viser, hvor fortrinligt disse to Hovedæmner

kan ventes behandlede. Af Redaktørerne findes om Finland klare og saglige Artikler, der underbygger Dagbladenes spredte Meddelelser, og i en anonym Artikel „Berøres den skandinaviske Norden af Förryskningspolitikken i Finland?“ paapeger en sagkyndig Militær og Diplomat, hvorledes Finlands Russificering truer det øvrige Nordens Fred.

I alle disse Artikler findes Oplysninger og Synspunkter af den største Interesse, og Enhver, der vil følge med Udviklingen i Finland, maa fremtidig søge til „Nordisk Revy“. Men ikke mindre vigtig er Skildringen af de indre Forhold i Rusland. Baade den liberale Bevægelse, der ytrer sig i „Semstvofoeringernes“ Reformforslag, og den revolutionære, der bryder frem i Bondeoprørene og Arbejdernes Organisation, belyses paa en kyndigere Maade end noget andet Sted i nordisk Litteratur, sagligt og forstaaende. Ikke blot Finlands Fremtid beror paa Udviklingen i Rusland, men ogsaa for Norden er det af den største Betydning at vide, i hvad Retning de uhyre Kræfter ledes.

Ved Siden af disse Hovedæmner vil „Nordisk Revy“, der udkommer med et Hæfte hver fjortende Dag, behandle alle andre nationale og kulturelpolitiske Problemer paa en for nordiske Læsere let tilgængelig Maade.

I større Omfang og paa international Baggrund søges lignende Opgaver løst af det nu snart to Aar gamle franske Ugeskrift „L'Européen“. Dette, der redigeres af den frisindede franske Historiker Charles Seignobos, skylder dels Bevægelsen til Fordel for Finland dels Dreyfusaffairen sin Tilblivelse, idet den ved disse Begivenheder opskræmmede europæiske Intelligens staar bag ved Tidsskriftet. Mod al national Undertrykkelse, mod chauvinistisk Militarisme og kulturfjendtlig Klerikalisme vender „l'Européen“ sig, støttet af en Række af Europas bedste Navne, der som en international Liga har sluttet sig sammen til et aandeligt Værn for alt, hvad der er svagt og undertrykt. Enhver national Bevægelse behandles i Tidsskriftet, der f. Eks. gentagne Gange har skildret Stillingen i Nordslesvig; om Tilstandene i Armenien og paa Balkanhalvøen findes stadig Meddelelser; Englands Behandling af Boerne,

Preussens polske Politik eller Ruslands Fremfærd i de tysktalende Østersøprovinser skildres. Ligesom i „Nordisk Revy“ følges Kampen i Finland og de indre Bevægelser i Rusland. Om Fredssagen og over den socialpolitiske Udvikling i de forskellige Lande gives der lærerige Oversigter.

„Sønderjydske Aarbøger“ har ogsaa til Opgave lejlighedsvis at bringe Meddelelser om de øvrige staaende Nationalitetskampe, men de to nævnte Tidsskrifter vil yde det værdifuldste Supplement; de giver hver paa sin Vis, hvad man hidtil har savnet, Kundskab om den almindelige Bevægelse, hvoraf Danskhedens Kamp i Nordslesvig kun er et enkelt Afsnit.

---

# „Sønderjydske Aarbøger“

udgivne af

**H. P. Hanssen-Norremølle, P. Skau og Nikolaj Andersen** begyndte at udkomme 1889 og har siden i en Række forskellige Bidrag skildret Slesvigs Historie, Land, Folk og Minder og har i politiske og statistiske Oversigter belyst Nordslesvigernes Kamp for Bevarelsen af dansk Sprog og Kultur.

„Sønderjydske Aarbøger“ vil som hidtil behandle alle nordslesvigiske Spørgsmaal i videste Omfang, Historie og Politik, Sprog og Folkeminder, Naturforhold og Landøkonomi. De vil desuden bringe Skildringer af andre Nationalitetskampe i Fortid og Nutid og Drøftelse af saadanne Forhold, der direkte eller indirekte staar i Forbindelse dermed.

„Sønderjydske Aarbøger“ udkommer to Gange aarligt i Hæfter paa tilsammen omtr. 20 Ark. **Subskription** modtages i alle Boglader i Slesvig, Danmark, Norge og Sverige og i Gyldendalske Boghandel, Hovedkommissionen for de tre nordiske Lande. Prisen er 4 Kroner Aargangen; for Medlemmer af danske Foreninger i Nordslesvig 3 Mark.

## Indhold af I. Halvbind 1903.

Gudmund Schütte: Den irske Nationalitetsbevægelse . . . . .	Side	1—39
Dr. Josef Gruber: Den økonomiske Udvikling hos Tjekkere og Tyskere i Bøhmen . . . . .	„	40—62
C. Nyrop: Sankt Kungsgildet i Flensborg ..	„	63—107
J. Lindbæk: Oversigt over historisk Litteratur fra Aarene 1896—1900 vedrørende Sønderjylland . . . . .	„	108—157
To nationalkulturelle Tidskrifter . . . . .	„	158—160

**Ansvarhavende: N. Andersen i Aabenraa.**